

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Историја

Мастер рад:
**„Београдска штампа о успону Слободана Милошевића
(1984-1989.)“**

Ментор
др Александар Животић

Студент
Марко Ковачевић ИС 20/23

Београд
2021.

Садржај

1.	Предговор	2
2.	Увод	4
3.	Младост и политичко одрастање	12
4.	Градски комитет Београда	16
5.	Пут до једног кандидата	20
6.	Из проблема у проблем	27
7.	Најдужа ноћ	31
8.	Случај Драгиша Павловић	46
9.	Јулско буђење и октобарско свитање у Новом Саду	68
10.	Зимска ноћ у Подгорици	78
11.	Мрачне јаме Косова	88
12.	Десио се народ	93
13.	Диктатор или демократа	100
14.	Закључак	105
15.	Извори и литература	108

Предговор

За завршни мастер рад на катедри за историју Југославије одабрао сам тему „Београдска штампа о успону Слободана Милошевића (1984-1989.)“. Ова тема није у довољној мери истражена као целина већ у склопу ширег контекста догађаја везаних за 1980-те године као и кризу и распад Југославије. Стога сам одабрао ову тему како би дао допринос бољем разумевању следа догађаја који су довели до успона Слободана Милошевића и проузроковали распад Југославије. Разумевање догађаја који су окарактерисали другу половину девете деценија двадесетог века је од немерљивог значаја за схватање проблема у којима се нашао пре свега српски народ, али и Југославија.

Због турбулентног простора на коме се налазимо и контроверзних личности и догађаја није увек лако наћи заједничко гледиште о тим годинама. Друга половина осамдесетих година је више представљена кроз гледишта разних новинара, политичких актера и сведока тих догађаја него кроз приказ историчара. То представља проблем и доводи до различитог доживљавања тог периода у зависности какво је, пре свега политичко уверење аутора. Смена старе генерације, Осма седница, Косово поље и антибиروقратска револуција нису само најбитнији догађаји тих година већ и најбитнији догађаји у модернијој српској историји. Самим тим делује логично да је и личност Слободана Милошевића од истог, ако не и већег значаја. Мора се узети у обзир да су аутори који су писали о тим догађајима али и о Слободану Милошевићу у већини случајева то радили кроз призму деведесетих година што може дати потпуно другачији дојам од размишљања које су ти људи имали крајем осамдесетих година. Стиче се утисак да се о Слободану Милошевићу не гледа толико кроз његов рад и његова дела, осим када је реч о оптужбама за аутократију. Мишљење о њему се ствара приликом посматрања његове околине. Тадашња власт и опозиција као да су се трудили да већину кривице пребаце на супругу Слободана милошевића, њену партију и пријатеље, њихову децу и њихове сараднике. Интересантно је како, иако тиранин и аутократ Слободан Милошевић нема власт над својом породицом која ведри и облачи не само његовим животом већ и добрим делом земље.

Као што сам рекао тема је доста истражена, али не кроз историјографију. То старо правило не дирања у болну прошлост и отварања незараслих рана вероватно је

узело маха када се говори о истраживању Слободана Милошевића. Ту улогу првенствено преузимају људи који су за време власти Слободана Милошевића чинили опозицију, па не чуди што се данас на помен његовог имена многима диже коса на глави. Он сам као личност није ништа мање контроверзан од догађаја којима је присуствовао и које је стварао. Мора се ставити рука на срце и рећи да колико год у негативном тону већина њих писала о Слободану Милошевићу, не поричу добре ствари и добре идеје које је спровео. Нико не сматра да је он радио против српског народа али се његови интереси доводе у питање. Ништа другачије не говоре ни његови бивши сарадници којима је „окренуо леђа“ и тако их отерао на „политичко гробље“. Они чак иду и корак даље уносећи додатну конфузију о улози Слободана Милошевића у важним догађајима. Иако нико не може да оповргне финансијске махинације, корупцију и пораст криминала који су пратили владавину Слободана Милошевића недостају нека, да се тако изразим, позитивна гледишта о лику и делу Слободана Милошевића (а да их није изрекао он сам или неко из његове породице).

Највећу критику о Слободану Милошевићу до почетка деведесетих година изrekli су управо његови бивши сарадници и пријатељи којих се он, условно речено одрекао и пустио низ воду. Није то у времену највећег сјаја Слободана Милошевића у Србији, који се све више ширио и разливао ван њених граница, имало скоро никаквих одјека. Напротив што су више критиковали Слободана Милошевића то су били подвргнути већем руглу.

Као изворе користио сам новине и часописе из тог периода. У дневним новинама *Политика*, *Политика Експрес*, *Борба*, *Вечерње новости*, као и часописима и недељницима *Дуга* и *НИН* може се најбоље видети тадашњи поглед на ствари које се догађају. Средства информисања, без обзира на то под коликим су утицајем државе или опозиције, су најбољи начин да се уђе у свакодневицу тих времена. Код неких листова приметна је промена у начину писања како је време пролазило, док су други листови само појачавали своју реторику. Многи критичари пре свега обраћају пажњу на срозавање новинарства, преузимању улоге политичких егзекутора и ширењу опште панике. Ништа није тако критиковано у времену када је Слободан Милошевић освајао власт као што су критикована средства информисања. Како је то рекао Славољуб Ђукић, некадашњи новинар *НИН*-а нико није тако чврсто контролисао медије као Слободан Милошевић, иако су комунисти свугде, па и у СФРЈ имали увид у њихов рад. Захваљујући величини листова које сам користио нисам имао проблема да

пронађем целокупну грађу за тему. Нисам само користио новине и часописе већ и мемоаре сведока тих догађаја као и објављене говоре Слободана Милошевића. Занимљиво је како људи са којима је Слободан Милошевић имао контакт, са којима је сарађивао или са којима се сукобио не упућују било какву критику на њега или на његов рад све до појаве вишестраначја у Србији и после тога.

Моја жеља приликом писања овог рада није да Слободана Милошевића представим у позитивном или негативном смислу, да његове критичаре или поштоваоце величам или омаловажавам - већ да представим догађаје који су били битни за Србију и српски народ, где и данас они одређују њихову судбину.

Структура рада је подељена на Предговор, Увод у коме ће бити речи о догађајима који су претходили главној теми, главни део подељен у неколико целина који ће се бавити битним догађајима везаним за тему и Закључка.

Увод

Слободан Милошевић није само пао са небеса у српску политику и окренуо ствари, он је продукт проблема и тежње једног народа. Ништа неће показивати да је он човек који је ту да реши све проблеме напаћеног српског народа, да му врати државност, да га учини највећим у Југославији а и шире - како су то говорили поједини. Није Слободан Милошевић показивао ништа томе слично, показивао је политичку далековидост, решеност и способност да се са проблемима ухвати у коштац. Није тада било помена његовој тиранији и аутократији, тада је Југославија то и желела, барем део ње.

У годинама које су претходиле муњевитом успону Слободана Милошевића на чело Централног Комитета Савеза комуниста Србије па и Србије показало се да је једино Тито чинио фактор јединства. Југославија, земља поново рођена 1945. после сјајне победе и извојеване револуције поносила се својом самосталношћу, својим самоуправљањем и својом мултиетничношћу. О братству и јединству говорило се широм те нове Југославије. Није било довољно да се безброј пута говори о њему на политичким скуповима, оно се морало показати и доказати. Грађена је земља уз помоћ

њега, школе су носиле назив братства и јединства, све је одисало неком новом надом, надом која је трајала 21 годину.

Политичари су се трудили да покажу како братство и јединство „наших народа и народности“ успева и како цвета, трудили су се да и младе уче томе али то није држало земљу у целини. Држало је нешто друго, лепак снажнији од свега осталог, Јосип Броз Тито. Док је друга Старог живеће Југославија, то је требало да буде крилатица нове земље. Вечити маршал ведрио је и облачио земљом, али није он сам о свему одлучивао као што се то сматра. Како је време пролазило, одлучни револуционар Тито постајао је политичар спреман на компромис и мирно решење да би гледао свој сан¹. Да то није могло вечито да траје показало се 1968. године када су у Југославији избиле, до тада не забележене демонстрације у којима се критиковала власт, али не и Тито. Српски народ али и други југословенски народи, уверен сам, теже преувеличавању идеализовања свог вође за живота. Када год је држава била у проблемима, никада није био крив омиљени вођа. Он једноставно није знао. То је била једна од главних парола београдских студената тог лета 1968. „Друг Тито ништа не зна, убеђен сам да не би било овако да он зна!“ говорило се међу демонстрантима. А да ли је било тако? Према сведочњу Петра Стамболића које је изрекао за време сукоба са либералима, пожаревачки пук је био спреман да делује. Када је револтирана омладина упитала генерала Ивана Долничара, тадашњег помоћника министра одбране да ли ће војска стварно кренути на студенте он је рекао да неће, али да ако до тога дође студенти морају да се склоне од војске.²

Ипак, морало је да се деси најгоре, барем из гледишта врха СФРЈ, Тито је умро 4.маја 1980. године у 15:05 часова у Љубљани. Шок који је погодио земљу био је огроман. Као доказ тога остаће упамћена прекинута утакмица Црвене звезде и Хајдука на Пољуду када су окупљени играчи, навијачи и сви присутни сузних очију запевали „Друже Тито, ми ти се кунемо“. Наравно, као горд понос тадашње Југославије остаће и чињеница да је сахрана Јосипа Броза била једна од највећих сахрана неког државника на којој се окупило 209 делегација из 128 држава, од тога неколико краљева, 6

¹ Момчило Павловић, Дејан Јовић, Владимир Петровић, *Слободан Милошевић: пут ка власти*, Београд, 2008. стр. 60.

² Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр.23.

принчева, 31 председник, 22 премијера и 47 министара спољних послова.³ Југославија никада није добила веће признање.

За разлику од народа политичари су деловали спремно. Према сведочењу Славољуба Ђукића он и редакција *НИН*-а сазнала је да се политички врх земље већ од јануара припремао за Титову смрт. Мирко Ђекић у књизи *Употреба Србије* наводи сведочење Драгослава Марковића како је вођена расрава о жалости после смрти. Наиме чланови Централног комитета расрављали су да ли ће жалост трајати седам или три дана, на крају је одлучено да буде три дана. Није то била једина расправа на тему Титове смрти. Повела се реч и о начину сахране, Хамдија Поздерац предлагао је да се Титово тело балсамује и да се направи маузолеј а насупрот таквим предлозима Берислав Бадурин и Бранко Микулић су говорили да се не треба спремати сахрана већ се треба борити за Титов живот. Политичари су помоћу крилатице „И после Тита, Тито“ желели да покажу њихово јединство и наду у опстајање Титовог сна. У почетним месецима ствари су деловале нормално и исто али то је био увод у буру која ће сравнити са земљом све идеје о заједничкој држави. Председништво СФРЈ тада су чинили: Лазар Колишевски, Стане Доланц, Видоје Жарковић, Владимир Бакарић, Петар Стамболић, Фадиљ Хоџа, Цвијетин Мијатовић и Стеван Дороњски.⁴ Држава која је своју економију заснивала на самоуправљању, које је постојало само као идеја али се ефектно није у потпуности спроводила у дело, била је у озбиљним економским проблемима. Земља је после 1945. упала у процес бирократизације и раста државних служби који је осамдесетих година достигао језив изглед. То није само било отежавајуће по крхку економију која није могла да задовољи постојеће потребе, већ и отежавање сваког проблема који је морао да се реши. Предлози и идеје су се једноставно губиле по фиокама и бескрајним лавиринтима бирократије. Већ крајем осме деценије производња је почела да опада. Почетком осамдесетих свет је погодила нова економска криза која је посебно тешко пала социјалистичким земљама. Њихова привреда заснивала се на идејама предратне Европе, односно тешкој индустрији. Такав је случај био и са Југославијом. Њена привреда се није пребацивала на високотехнолошке гране већ је постала застарела.

³ Мари-Жанин Чалић, *Историја Југославије и 20. веку*, Београд, 2013, стр.327.

⁴ Бранко Петрановић, *Историја Југославије 1918-1988. (трећа књига Социјалистичка Југославија 1945-1988.)*, Београд, 1988, стр. 444.

Пад привреде само је био врх леденог брега. Југославија се за време Титовог живота задуживала да би остварила релативно висок животни стандард, посебно када се гледа на животне стандарде у земљама комунистичког лагера. Дуг је све више растао, он је 1975. износио 6.584 милиона долара, 1979. 14.952 милиона док је 1983. он порастао на 20.501 милиона долара. Први државни функционер који је говорио о дугу и економским проблемима била је председница СИБ-а Милка Планинц 1983 године.⁵ Све јасније је било да новац од кредита нестаје у мору институција па није могао помоћи оштећеној привреди. Становништво се селило у развијене делове СФРЈ, Словенију и централну Србију.⁶ Савезно извршно веће никако није могло да нађе адекватан начин да изађе из кризе, мере које су спроводили биле су недовољне или закаснеле. Уведено је замрзавање цена средином осамдесетих година што је довело до повећања кризе после одмрзавања. Пад привреде „помогле“ су и републике. У Југославији, а посебно после Устава из 1974. дошло је до веће децентрализације. Зато су републичке банке преузимале све већа овлашћења што је довело до стварања разједињеног тржишта. Држава је била у проблему зато што су се поједине републике, а пре свега Словенија и Хрватска све више противиле давању новца у фондове за развој неразвијених. Све то пратила је велика незапосленост. Проблем је био превелик број високообразованих кадрова који нису могли да нађу посао. Због тога економска ситуација у земљи није могла да прати модернизацију и образовање. Док је у међуратном периоду однос високообразованих износио 1:1000 осамдесетих година он је био 1:50.⁷

Није само привредни крах пратио смрт Јосипа Броза, убрзо је уследила и политичка криза. Иако су се политичари трудили да покажу како нема проблема они су избијали на површину. Ни годину дана после смрти Јосипа Броза дошло је до побуне албанског становништва на Косову и Метохији који су трајали од 11. до 23. марта 1981. године. Ситуација је постала критична, побуњеници су узвикивали пароле „Косово република!“ и скандирали Енверу Хоџи. Дошло је и до оружаних сукоба широм Косова и Метохије. Врх Србије се није мешао већ је ствар Косова препустио федерацији. Људи на челу Југославије назвали су побуну на Косову и Метохији контрареволуцијом (трећа по реду, прва 1944/5, друга 1968.) и албанском ирентентом. На Косово и Метохију су послати одреди полиције и војске и заведено је ванредно

⁵ Бранко Петрановић, нав.д, стр. 445.

⁶ Мари-Жанин Чалић, нав.д, стр. 328.

⁷ Исто, стр. 346.

стање. Јасан је био циљ демонстраната, независност и етничко чисто Косово. Биланс на крају побуне износио је 9 мртвих, преко 200 рањених, 1600 је послато на суд од чега је 585 осуђено.⁸ Из Савеза комуниста је искључено преко 1000 људи од чега је део емигрирао. Побуна на Косову и Метохији показала је да постоји огроман проблем и опасност по опстанак Југославије. Србија је од друге половине седамдесетих година, а посебно почетком осамдесетих инсистирала на промени устава.

Од обнављања Југославије српски функционери имали су специфичну улогу. Без обзира на изглед, Председништво Србије је увек било под теретом кривице. Наиме после рата српски народ је оптуживан за кршење права мањина а сва буржоазија и угњетавање радника приписана је искључиво Србима. Тежину оптужби највише је носило српско руководство. Увек под притисцима оно је покушавало да одржи неутралан став, никада се нису истицали проблеми Срба у толикој мери да се не би повезали са национализмом. Највећи непријатељ Југославије био је национализам, али некако Србима је деловало као да се то односи на српски национализам. После Брионског пленума и смене Александра Ранковића 1966. и либерала 1971. године као да је замро перманентни страх од српског национализма. Од тада уследили су све већи притисци на промену положаја у Југославији. Резултат тих притисака био је нови Устав из 1974. који је, како је већ речено повећао степен децентрализације и још битније покрајинама дао статут сличан републичком. Обе покрајине, мада и даље без права на самоопредељење имале су практично већу функцију него њихова република. Србија није имала судску, безбедносну и војну управу над покрајинама и никако није могла на утиче на њих. За разлику од тога покрајине су се мешале у све ствари републике и тако имали, фактички већу улогу од Србије. Није само то био продукт поменутог Устава, покрајине су добиле право гласа у федерацији, где је тако из Србије долазило три уместо једног гласа. Далеко од тога да су она доносила премоћ Србији. Напротив, обично су гласови покрајина ишли против предлога Србије само да би се показала њихова самосталност.

Да се она стара традиција о српској неслози може приметити и у Југославији било је очигледно. Увек су се налазили људи из СК Србије који су учествовали у сменама постојећих руководства. Либерали под вођством Марка Никезића и Латинке Перовић су смењени 1971. уз помоћ Петра Стамболића и Драгослава Марковића, високих српских функционера. Некако најзанимљивији у тим сукобима био је Милош

⁸ Исто, стр.336.

Минић. Човек који је стекао славу као тужилац Драгољубу Михајиловићу имао је чврсту подршку Јосипа Броза али и поштовање унутар српског СК. Милош Минић, који је био прво, мада не отворено, на страни Александра Ранковића и говорио о подели Србије на регионе а не одвајање покрајина после 1966. променио је своје мишљење. Он се сада нашао уз Марка Никезића. Та сарадња трајала је до 1971. године, односно до смене либерала. Милош Минић, који није напао Марка Никезића и либерале, био је мишљења да не треба сумњати у одлуку Јосипа Броза али се правдао чињеницом да није упознат са ситуацијом. „Лукави“ Минић, како су га према сведочењу Славољуба Ђукића називали политичари поново је успео да се извуче али му је следио највећи сукоб у његовој каријери, сукоб са неприкосновеним вођама српских комуниста Петром Стамболићем и Драгославом Марковићем.

Није то био обичан сукоб, био је то сукоб међу пријатељима и кумовима. Наиме Петар Стамболић и Милош Минић упознали су се 1936. током студија и од тада постају нераздвојни пријатељи и кумови.⁹ Колико је само тачан онај стереотип да ако се политичко кумство Срба не заврши секиром оно се заврши мржњом. После рата долази до удаљавања кумова које ће временом све више прерастати у мржњу. Милош Минић, иако је имао углед међу српским комунистима и заузимао положај председника Скупштине и министра иностраних послова никада није сустигао свог кума Петра. Јосип Броз као добар политичар радо се користио сукобима унутар републичких партија да би тако смањио притиске на федерацију. Поједини сматрају да су Титу одговарали сукоби унутар српског руководства, док год се у Београду гложе Југославија је мирна. Ти ставови делују претерано али можда представљају гледиште доброг дела Срба, то ће се посебно показати 1988. и 1989. године. Иако је Милош Минић стекао добар глас када је стао уз студенте 1968. и био претучен, није имао потребну политичку подршку. Стога је одлучио да је потражи ван своје републике. Некадашњи заговорник јединствене Србије постао је највећи пријатељ покрајина. Постао је радо виђен гост у Новом Саду, Приштини али и у Загребу и Љубљани. На југословенском простору имао је велику подршку али то му није било довољно. Пошто су о њему лепо говорили многи, чак и Мишо Броз, покушао да се кандидује за представника СК Србије у Председништво СКЈ 1981. године. Испречили су се Петар Стамболић и Драгослав Дража Марковић. Тада је почело подсмешљиво да се говори како се Милош Минић у рату борио против Петра (Карађорђевића) и Драже

⁹ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 16.

(Михаиловића) а данас се поново бори против Петра и Драже. Милош Минић као и његов кум Петар Стамболић били су амбициозни и људи жељни власти, нису волели отворене сукобе већ су се трудили да све решавају мирно. Иако су притисци да се Милош Минић изабере долазили из Србије али и ван ње отпор који су дотадашње вође српских комуниста пружале био је снажан. Све то довело је до јачања положаја Милоша Минића. На крају се попустило, Милош Минић је постао федерални функционер али његова моћ је слабила и он је полако одлазио у заборав. Нико тада није знао да ће његов одлазак почетком осамдесетих година га заправо спасити напада и љаге који ће пасти на функционере који су остали.

У тим годинама утицај Драгослава Марковића био је огроман а његова улога незамењива. Драгослав Марковић је по освајању власти тежио промени Устава, због тога је важио за српског националисту и стекао много непријатеља у Југославији. Његов продор у српску политику пратио је снажење либерала. Под Марком Никезићем, Драгослав Марковић је постао председник Скупштине али је његова стварна моћ превазилазила његову функцију. Најружнију слику о себи Драгослав Марковић је оставио приликом сукоба са либералима. Иако је Тито желео да смени либерале није то смео да уради док му није пришао Драгослав Марковић са својом фракцијом. Од тада почиње, условно речено, владавина Драже Марковића која ће трајати од 1972. до 1984. Иако је први човек српског СК био Петар Стамболић он је Драгославу Марковићу препустио вођење свакодневних послова. Драгослав Марковић никада није био на челу ЦК СК Србије, Тито га ту није желео, већ је постављен Тихомир Влашкалић, вољом Драгослава Марковића а подршком Петра Стамболића. Тихомир Влашкалић је био миран човек који је избегавао сукоб, због тога је можда и остао најдуже на положају председника ЦК СКС, пуних десет година. Уз „мирног“ Влашкалића Драгославу Марковићу су руке биле отворене ка пуној власти. Она је и трајала све до доласка Ивана Стамболића, сестрића Петра Стамболића почетком осамдесетих година. Да нису мирно гледали на успон Драгослава Марковића сведочи и покушај његовог смењивања на XII конгресу СКЈ 1982. године. Тада се по први пут целокупни врх СК Србије оштро супроставио. Толико је било озбиљно да је Петар Стамболић, видно бесан, изговорио да је то „флагрантно мешање у унутрашње ствари Србије“.¹⁰ Смена Драгослава Марковића није успела али се отворио расцеп унутар СКЈ који ће се све више ширити и довести до њеног коначног распада.

¹⁰ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 31-44.

У тренутку када је положај Србије био пољуљан а она све више стицала противника Драгослав Марковић се сетио Николе Љубичића. Бивши министар одбране био је омиљени Титов генерал. У последњим годинама Титовог живота Никола Љубичић је верно стајао уз свог врховног команданта. Колики је био његов утицај сведочи и податак да је управо на инсистирање самог Николе Љубичића Београд одређен као место Титовог гроба. Требало је да верни Титов генерал и Србин који није национално обојен поврати пољуљано поверење у Србију. Као председник Председништва Србије Никола Љубичић се трудио да опонаша свог врховног команданта, чак се трудио да говори као он. Његов утицај далеко је превазилазио његов стварни положај, стога су се сви трудили да придобију његову наклоност. Намењена му је улога манипулисане личности али ће се убрзо показати да је заправо он врхунски манипулатор.¹¹

Успону Ивана Стамболића супроставио се Драгослав Марковић али је морао да попусти под притиском свог савезника Петра. Ни Петар није био за то да се Иван пробије у политичке врхове, био је за то да барем неко из породице Стамболић буде радник. Иван је као млад и амбициозан дошао на чело комуниста Београда 1982. заменивши Душана Глигоријевића Сашу. Иван Стамболић је био пример нових кадрова, трудио се да модернизује застарели политички апарат који је у свему и свугде видео своје непријатеље. Иван се трудио да привуче на своју страну либералну интелигенцију, али не ону опозициону. Као велики догађаји или скандали, зависи из чијег угла се посматра, Иванову владавину Београдом обележили су одржавање представе „Голубњача“ 1983. која је била забрањена у Новом Саду, Бела књига и сахрана Александра Ранковића. Одржавањем представе „Голубњача“ у Београду очитана је лекција демократије и означена је победа над догматским аутономашима.

Александар Ранковић је после 1966. нестао са политичке сцене Југославије. Ако би се и поменуо то би било у негативној конотацији. Све више времена је проводио у Дубровнику где је и умро 19. августа 1983. године. Политичари и новине су се трудиле да што мање пажње приписују сахрани овог човека који је представљао једну од перјаница револуције. Чак и када се говорило о његовој сахрани прво се истицала његова наводна умешаност у прислушкивање Јосипа Броза. На несрећу по српско руководство, а пре свега оно београдско сахрана Александра Ранковића је

¹¹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 54.

окупила велики број људи. Сахрана се претворила у демонстрације, десило се до тада нешто невиђено. Окупљени су скандирали „Лека, Лека!“. По први пут изгледало је као да се Србија буни. Јасно је било да је народ у Србији, очигледно незадовољан постојећом ситуацијом желео да покаже свој бес. Те демонстрације довеле су до лавине напада на српско руководство а пре свега на комунисте Београда. Због сахране Александра Ранковића Председништво ЦК СКЈ је организовало три седнице посвећене тој теми. Уз уверавање да нису умешани у демонстрације целокупног српског политичког кора ситуација се смирила. На седници Председништва ЦК СКЈ однекуд је дошло писмо Драгослава Марковића у коме је неко додао реченицу у којој је критиковано градско руководство, од тада почиње одвајање Драгослава Марковића и Ивана Стамболића.¹²

То није било довољно појединцима у СКЈ па је 1984. настала такозвана Бела књига коју је саставио Стипе Шувар, тада председник Председништва ЦК СК Хрватске. Она је садржала 200 имена људи који су на неки начин нападали лик и дело друга Тита. Од 200 имена око 170 је било из Београда. То је додатно подигло тензије унутар СКЈ. Иван Стамболић је дошао на место председника Председништва ЦК СК Србије, а на месту председника Градског комитета Београда долази његов пријатељ и сарадник Слободан Милошевић 1984. године.

Младост и политичко одрастање

Влада мишљење да се о Слободану Милошевићу мало зна, а опет је толико речено. То важи и за његову младост. Слободан Милошевић је рођен 20. августа 1941. године у Пожаревцу као друго дете у браку Светозара и Станиславе Милошевић. Његов старији брат Борислав постао је дипломата и амбасадор Југославије у неколико земаља. Отац Светозар био је теолог-завршио је богословију у Никшићу, потом Богословски факултет у Београду, а касније је радио као наставник руског и српског језика. Мајка Станислава била је учитељица и комунистички активиста, она је пореклом из породице Кољеншић чији су се чланови истакли у револуцији.

¹² Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 71.

Милошевићи су били досељеници у Пожаревац, дошли су из Црне Горе. Како је то рекао Славољуб Ђукић, захваљујући тенденцији Црногораца да памте своје претке и често се на њих позивају знамо и порекло породице Милошевић. Према Јовану Пламенцу који је у Барским новинама на 139. страни 1990. године рекао да су Милошевићи потомци Милоша Марковића који је вероватно потомак Марка Миљановог.¹³ Миша Милошевић је отишао корак даље и пронашао да су Милошевићи потомци породице Страхињић из Бањске код Косовске Митровице, самим тим корени породице Милошевић сежу до Косовске битке.¹⁴

Младост и одрастање овог човека који ће одлучивати о судбини Србије, није била радосна. Отац, који се у рату спријатељио са Милованом Ђиласом се после рата вратио у Црну Гору где је предавао у Бијелом Пољу и Подгорици. Док је Слободан био на студентској екскурзији у СССР-у 1962. године сазнао је вест о очевом самоубиству. Наиме, према сведочењу Јована Пламенца Светозар је по повратку у Црну Гору постао усамљен и депресиван. Као разлог самоубиства узима се, такође самоубиство његовог ученика који је то учинио због лоше оцене. Било како било то је морало оставити додатне трагове на Слободана. Његова мајка, строга, амбициозна жена се после очевог одласка трудила да не показује сиромаштво и да на сваки начин обезбеди, какав такав живот за своје синове. У раној младости Слободана нису привлачиле уобичајене ствари које привлаче младе, увек је био старомодно одевен, у оделу и кравати. Био је добар ђак и имао је огромно поверење наставника. Како сведочи један његов друг из гимназије, само су Слободану професори предвојничке обуке допуштали да донесе пушку или бомбу. Према запису Слободановог разредног старешине Ивана Погачника у рубрици „Запажања о ученику“ Слободан је „Интелигентан, брзо схвата, вредан у раду народне омладине Југославије и склон помагању другима...“¹⁵ Додатна тачка на тужно одрастање Слободана Милошевића стављена је 1972. године када се његова мајка Станислава убила. Разлог за њено самоубиство је непознат. Та строга али брижна жена која је у тешким временима успела не само да прехрани већ и да одшколује децу се у последњим годинама живота осамила. Нико није знао зашто се убила у тренутку када су њена деца почињала да раде и остваривала успехе. Остаје вредно помена да се

¹³ Исто, стр. 56.

¹⁴ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 14.

¹⁵ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр.19.

Станиславин брат, високи обавештајни официр и начелник безбедности у Трећој армијској области у Скопљу, Милисав Кољеншић, такође убио.¹⁶

Младост Слободана Милошевића није само обележила туга и скроман живот, већ ствар која је по многим одредила судбину овог човека и ствар за коју ће добити можда и највише критика, познанство са Мирјаном Марковић. Мирјана је била ћерка народног хероја Моме Марковића и Вере Милетић, студенткиње француског језика, илегалке и секретарке КП Београда. Мирјана је рођена 10. јула 1942. године на салашу партизанског симпатизера Филиповића у Брежанима. Постоје опречне информације да је њен отац присуствовао порођају. Вероватно је истина да није, јер је у свом дневнику тога дана записао „Јавише ми да сам добио ћерку...“.¹⁷ Колико се судбина поиграла са њима сведочи чињеница да су обоје имали тужно одрастање. Наиме, ни годину дана после њеног порођаја Вера Милетић, чије је лажно име било Мира је ухапшена од стране Гестапоа и ислеђивана. Задесила је најгора судбина која може да се деси ухваћеним комунистима. Не само да је прошла пакао ислеђивања већ је погодила коб да је после рата комунистичка власт прогласи за издајника. У нади да ће се спасити или барем окочати своје муке открила је имена свих важнијих београдских илегалца. Тиме је помогла у једној од највећих акција и скоро потпуном уништењу београдске организације. Иако и о томе има више опречних информација, па чак и о њеној смрти, узима се да је вероватно стрељана у Бањици 7.9.1944. године.¹⁸ Мијрана је одрасла са бабом и дедом по мајци у Пожаревцу. Њен отац, Мома Марковић, створивши нову породицу након рата желео је да Мирјана живи са њим. Њени деда и баба су то одбили а касније је и она сама то одбила. Није само преко родитеља Мирјанин живот био окружен комунизмом. Њен стриц је био Драгослав Дража Марковић а тетка Даворјанка Пауновић Зденка, Титова секретарица и према многим сведочењима његова највећа љубав.

Колико је та њихова веза али и љубав која се развила између њих била јака потврђује и чињеница да су Пожаревљанима дуго остали у сећању као савршен пар. Из интервјуа Мијране Марковић који је дала *Дуги* средином деведесетих година открива се да су се она и Слободан упознали децембра 1958. године приликом спремања

¹⁶ Славољиб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр.15.

¹⁷ Славољиб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 16.

¹⁸ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 21.

новогодишње забаве, али да се од јануара 1959. године развила љубав коју ништа неће моћи да ослаби.¹⁹

Као млади активиста под утицајем мајке и Мирјане, Слободан је примљен у партију као гимназијалац 15.1.1959. године. Његова политичка активност је само расла од тог тренутка. Почиње студије на Правном факултету у Београду где бележи добре резултате. Као једину слабост може се узети физичка способност. И у гимназији као и на факултету најгоре оцене је имао из физичког образовања и предвојничке обуке, на факултету му је то била најнижа оцена, седмица. На студијама, између осталих колеге су му Небојша Попов, Коста Чавошки, Јагош Пурић, Душан Митевић, Слободан Вучетић и Ратко Марковић, људи који ће имати значај у даљој каријери Слободана Милошавића-било као противници или сарадници. Прву праву политичку улогу добија када је заменио Небојшу Попова на месту председника комитета Правног факултета. Небојшта Попов га је већ тада оценио као „генија апарата“.²⁰ Са одличним препорукама и добрим оценама Небојша Попов га је подржао уместо Косте Чавошког, нико није очекивао да ће се за мање од 30 година ствари окренути. Своју прву плату примио је у сектору идеологије у Универзитетском комитету у коме је био од 1963. до 1966. године.²¹ Из тог периода датирају и први сукоби Слободана Милошевића, то је био сукоб са непослушним деканима. Увек је у комунистичком уређењу, без обзира на степен кризе прихватљивија крутост и догма од либерализма.

На Правном факултету ће упознати човека који је поред Мирјане Марковић одредити добар део живота, а посебно политичког, Ивана Стамболића.

Иван Стамболић је био сестрић најмоћнијег Србина више од једне деценије, Петра Стамболића. Противно устаљеном мишљењу да је Петар прогурао свог сестрића у политичке врхове Србије, стварност је другачија. Иван као једно од шесторо мушке деце, од којих су тројица била факултетски образована а један на селу, био је „предодређен“ за живот радника. Рођен у селу Брезова крај Ивањице на њега је пало да оствари ујакову жељу и да неко из породице Стамболић буде радник. Иван је пошао тим путем. Почео је као шегрт у Београду, потом се запошљава у чачанској радионици да би на крају прешао у Раковицу. Упоредо са послом показује огромну упорност и

¹⁹ Исто, стр. 20.

²⁰ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 51.

²¹ Д. Пајић, Р. Кљајић, П. Илић, Р. Бабић, *Биографија Слободана Милошевића*, Политика, 27. фебруар 1986, стр. 7.

одлучност и студира Правни факултет где упознаје пријатеља за цео живот, тако је барем изгледало.

Као једно од импозантијих података који су мање познат у јавности је то да је Слободан Милошавић кумовао називу Југославије. Наиме, када је 1963. године вођена уставна расправа на Правном факултету уз присуство чланова ЦК СКЈ Вељка Влаховића, Владимира Симића и Кира Глигорова, Слободан Милошевић је дао предлог да се истакне социјализам у називу државе.²² Тако је уместо Федеративна Социјалистичка Република Југославија земља добила назив Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

Слободан Милошевић је факултет завршио са просеком 8.90 1964. године. Одмах је почео да ради као руководиоца службе за информисање града Београда када је градоначелник био Бранко Пешић. Истина, то је по неким мерилима било другоразредно место у поредку, али је са њега могло брзо да се напредује. То ће захваљујући пријатељству са Иваном Стамболићем да се оствари. Њихово пријатељство је ојачало после факултета, Иван је постао директор Техногаса и препородио предузеће а Слободан га је заменио. Када је Иван Стамболић био председник владе Слободан Милошевић је био директор Беобанке, на тај начин стварен је снажан политичко економски савез у Србији, то је све било у плану Ивана Стамболића да на челу младих функционера преузме власт. Као директор Беобанке Слободан Милошевић је волонтерски обављао функцију шефа комуниста Старог Града. Када је Иван Стамболић дошао на чело комуниста Београда, Слободан Милошевић га је заменио у ЦК СК Србије а када је Иван постао председник ЦК СКС 1984. године, Слободан је постао председник Градског комитета Београда.

Градски комитет Београда

²² Славољиб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 19.

Слободан Милошевић је 17.4.1984. године изабран за председника Градског комитета општинског Савеза комуниста Београда.²³ Није његов долазак на чело комуниста Београда био без незадовољства. Либерална група унутар српског СК желела је Шпиру Галовића као правог представника нове, младе генерације технократа који су желели либерализацију система. У тренуцима кризе у комунистичким системима увек је добро имати човека који је одлучан и чврст и који ће бити спреман да управља системом. Иако је Шпира Галовић имао наклоност Ивана Стамболића бирократија га је мрзела, што због цинизма што због страха да ће разбити монолитност система.²⁴ Тако је било при избору Слободана Милошевића за председника ГК Београда. Није то протекло у претераној помпи у штампи, само је поменут као нови шеф београдске организације. То ће се убрзо променити. Његов темперамент и чврстина показали су се по доласку на власт, када су сукоби почели. Да ствари неће проћи мирно могло се наслутити из завршне речи на седници ГК Београда који је пренела *Политика* 9.10. и 10.10.1984. године на осмој и шестој страни. Завршна реч није била толико агресивна као неке које ће уследити али могла се приметити промена у вођењу политике. Посебна пажња посвећена је српском национализму, то је била мантра и ранијих политичких функционера. Приметна је та, да се тако изразим, револуционарна реторика у говору Слободана Милошевића. Она обилује борбеним терминима као што су мобилизација, конфронтација, борба. То јесу биле речи које су се често срећале код комуниста али чинило се да су код Слободана Милошевића оне добијале посебну тежину.²⁵ Потрудио се да Београд чује за њега, на све стране налазио је српски национализам и тукао га. Био је решен да уђе у сукоб са сваким ко вређа светиње револуције.

Као економски стручњак, после успешне пословне каријера, Слободан Милошевић је у почетку мандата истицао економске проблеме. Наравно бавио се и политичким и културним темама али је некако економија била сигурно тло. Тако се на почетку свог политичког успона стално позивао на економске реформе и усвајање Дугорочног програма економске стабилизације. Главног кривца за одлагање доношења програма Слободан Милошевић је видео у неслози унутар српског СК. Као да је предвидео будуће сукобе.

²³ Славица Чедић, Љиљана Зоркић, *Слободан Милошевић изабран за председника Градског комитета ОСК Београда*, Политика 17.април 1984, стр. 1.

²⁴ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 75.

²⁵ Коста Чавошки, *Слободан против слободе*, Београд, 1991, стр. 9.

Слободан Милошевић је због своје чврстине стекао наклоност старијих кадрова који су се бојали за своју будућност, то ће се показати довољним за његов даљи продор у врхове СКС. Убрзо је ушао у први већи сукоб, било је то поводом писма београдских комуниста у вези хапшења „троцкиста“. Наиме на почетку управе Слободана Милошевића Београдом почели су сукоби са интелегенцијом, пре свега Удружењем књижевника Србије. Када је дошло до хапшења једне групе интелектуалаца појавило се ово писмо београдских комуниста које је обилovalo стаљинистичким терминима. Интересантно да је као један од поменутих у овом писму био и Добрица Ћосић.²⁶ Тада је Слободан Милошевић говорио „Шта је двеста, триста писаца наспрам 20 000 радника“.²⁷ Својим самопоуздањем Слободан Милошевић је брзо улио сигурност градском руководству. Чувене су његове шетње по кабинету док је диктирао упуства и наредбе. Сарадици су га одушевљено звали „мали Лењин“.²⁸ Око себе је почео да окупља једну групу која ће се показати касније као његова ударна песница. У каснијем периоду живота Слободана Милошевића критикован је начин одабира сарадника. Многи су мислили да су одабрани не због способности него због лојалности. Да ли је то било истинито не може се са сигурношћу тврдити, ти људи јесу били одани Слободану Милошевићу али исто толико су и били способни.

Као чврст ослонац његове власти била је група универзитетских професора окупљених око његове супруге Мирјане Марковић. Она, иако је задржала очево презиме била је чврсто везана за успомену на мајку. Преузела је њен илегални надимак Мира као и цвет у коси. Мирјана је као професор социологије око себе окупила значајну групу професора који ће послужити њеном супругу у више наврата. Оно што је најбоље могло описати ту групу била је њихова дигматичност и приврженост комунизму, па тако не чуди што је управо та крутост постала главно обележје политике Слободана Милошевића.

ГК Београда посебно пажње посвећивало је јачању српског национализма, јединству СК и економским тешкоћама. Већ тада одвајала се група унутар ГК која је преузимала улогу критичара. Њу су чинили Васа Милинчић, Александар Бакочевић, Слободан Јовановић и други. Они ће се тада истаћи као предводници у нападима на тромост ситета. Касније ће постати још снажнији и преузети улогу политичких

²⁶ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 80.

²⁷ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 26

²⁸ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 81.

егзекутора. Ту групу којој ће се касније придружити Душан Митевић, Живорад Миновић и Радмила Анђелковић многи ће са негодовањем називати Милошевићевом групом.

Док је био на челу београдске комунистичке организације Слободан Милошевић је имао два велика сукоба, први везан за образовање а други за Слободана Јовановића.

Средином осамдесетих година главна тема у Србији постало је образовање. Наиме велики број ученика, родитеља, наставника па и један део политичких функционера био је за реформу образовања. На удару те реформе била би промена старог начина образовања, а пре свега његовог марксистичког дела. Против те реформистичке струје у СКС предвођене Шпиром Галовићем оштро су се супроставили ГК Београда и група професора. Њу су чинили Јагош Пурић, Милош Алексић, Мирјана Марковић и Радош Смиљковић. Слободан Милошевић је 17.7.1985. године рекао да реформисти бришу руке од социјализма и самоуправљања и да слободно могу да напусте СК.²⁹ Добро је тада Слободан Милошевић осетио пулс партије, увек је догматизам побеђивао либерализам у комунизму. Тако је било и овог пута. То је прва већа победа Слободана Милошевића и његових присталица, прва од многих. Марксистичко учење остало је недирнуто у наредних пет година када је срушено уз прасак дешавања народа.

Нови спор избио је око штампања сабраних дела Слободана Јовановића. Договорено је да се са штампањем почне 1983. године али је оно одложено. Све је било договорено уз прећутно одобравање партијског руководства. Драгослав Марковић и Петар Стамболић саветовали су издавачке куће како да издају дела без превелике помпе. Томе се оштро, још оштије него по питању образовања, супроставио ГК ОСК Београда. Неочекивано ја ГК отпочео хајку. Слободан Милошевић је отворено говорио против штампања на седници ЦК СКС, он свог имењака Слободана Јовановића назива ратним злочинцем. Остало је забележено да је Слободан Милошевић рекао да ако неко жели да чита дела Слободана Јовановића иде тамо где она треба да буду, у антикварници.³⁰ Не може се поверовати да је Слободан Милошевић као прагматичар ушао у сукоб због својих уверења. Више је веровати да је као сналажљив политичар осетио да би у делу Србије али и у остатку Југославије помен Слободана Јовановића

²⁹ Слободан Милошевић, *Жалопојке*, Политика, 17. јул 1985, стр. 7.

³⁰ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 83.

био везан за јачање српског национализма. Преко медија покренут је напад на иницијативу штампања, напади су убрзо уследили и из Новог Сада, Приштине, Сарајева и Загреба. Под таквим притиском не само српске политичке сцене већ и читаве Југославије издавачке куће су одбиле да штампају већ припремљене књиге. По мишљењу многих овим је Слободан Милошевић показао свој бољшевизам. У овим нападима посебно је предњачио Живорад Миновић који је био директор Комисије за информисање ГК Београда. Касније ће рећи да се на Осмој седници бирало између оних који су били за и оних који су били против штампања чиме је умањио значај те седнице.³¹

За сво то време није престајала иницијатива ГК ОСК Београда за економским реформама и неслози унутар СК. Новине су биле препуне одлука седница ГК које су се тичале национализма и нејединства. Са доласком Слободана Милошевића приметно је повећање београдске рубрике у новинама. Она је пре тога била посвећена градским проблемима и извештају цена док касније она је све више опширнија и односи се на критику постојећег стања летаргије.

Сви ови сукоби створили су много непријатеља Слободану Милошевићу унутар СК, што је доводило до честих критика на његов рачун. Није само либерални део парије имао критику на рад председника ГК, критику су упућивали и други. Ту је предњачио стриц Слободанове супруге Драгослав Марковић. Све те критике Иван Стамболић приписивао је темпераменту и тешком положају који има Слободан Милошевић, на тај начин давао му је чврсту потпору. Није Слободан Милошевић само створио непријатеље, добио је снажну подршку у виду старих кадрова. Никола Љубичић и Петар Стамболић видели су у њему човека своје младости, подсећао их је на ону борбеност и револуционарни дух са којим су они пошли у обнову земље. Колико су га старији кадрови подржавали сведочи Иван Стамболић: „Допадао им се из неколико разлога. Подсећао их је на време када су били млади, чврсти, одлучни. Волели су његову енергичност, бриткост, онај препознатљиви стил револуционара. Онда, он је њих и консултовао. То им је годило“.³² Са тако чврстом потпором Слободану Милошевићу се смешила сјајна будућност, али да ли ће бити тако?

³¹ Исто, стр. 85.

³² Иван Стамболић, *Пут у беспуће*, Београд, 1995, стр. 147.

Пут до јединог кандидата

Време које је Слободан Милошевић провео на челу ГК Београда и које му је донело прве политичке победе било је само припрема за будуће сукобе. Много се помиње та, рекло би се главна, особина Слободана Милошевића-тежња ка сукобу. Обраћало се много пажње на таквог Милошевића. И када је говорио против српског национализма и жељи за очување Југославији или о проблемима српског народа увек је поглед усмерен на његове сукобе. Некако их је провлачио, када је био у сукобу осећао се сигурно, увек је успевао да се извуче и победи.

Почетак 1986. године најављивао је кадровске промену унутар СК али и бирократије и амрије. Новине су преносиле извештаје са седница ЦК СК Србије у којима су се чланови позивали на јединство, тражили кривце и давали предлоге за промене. Преносиле су се велике мисли очева револуције. На 7. страни Политике од 12.1.1986. године дата су Кардељева упозорења из 1978. у којима је речено да Покрајински комитети имају право одлучивања у федерацији али ако се оне издвоје из СКС и прикључе СКЈ онда ће се републичка партија поцепати. То би праткично био крај СК. Овакав начин, условно речено притиска на покрајине вршен је од средине седамдесетих година а интензивирана је после Титове смрти. Наиме пред сваки важнији избор у српском СК покрајине су вршиле неку врсту опструкције. Српско руководство је желело да смањи улогу покрајина у федерацији али је то радило полако.

Иван Стамболић као предводник младе струје био је одређен на место председника Републике. Поставило се питање наследника на месту председника ЦК СК Србије. Иван Стамболић је био решен да се кандидује Слободан Милошевић. Предлог за Милошевићеву кандидатури објављен је 13.2.1986. а изборна седница је најављена за 26. фебруар.³³ Седница је требала само формално да потврди његов избор.

Никада после рата није вођена неизвеснија борба за место председника ЦК СК Србије као тог 25. и 26. фебруара. Мора се схватити да избори у комунистичким системима и избори данас нису претерано слични. Док је данас потребна проста већина

³³ Слободан Милошевић предложен за кандидата за председника ЦК СК Србије, Политика, 13. фебруар 1986, стр. 1.

а негде и двотрећинска већина, у комунистичком систему потребна је стопостотна подршка. Све испод тога сматрано је за пораз система и слабост појединачних СК. Расрава, која је била затворена за јавност, трајала је 26 сати. Слободану Милошевићу мора да је било непријатно да слуша критике на свој рачун које су све више пристизале. Он је био миран, није показивао никакве знаке забринутости а и зашто би, имао је Ивана. Међу критичарима најгласнији је био Драгослав Марковић, такође кандидат за место председника ЦК СКС. После изборне седнице прекинуће се сви родбински односи Драгослава али и његовог брата Моме са Мирјаном и Слободаном. Мома који је тада био пензионисан и није се укључивао у политику отворено је стао на страну брата. Тиме је ставио тачку на однос са ћерком и зетом. На седници није било Петра Стамболића који је одмарао у Брезови очекујући повољне резултате.

Као и у другим комунистичким земљама пред распад, принцип више кандидата је заживео у Словенији и Хрватској. У Србији је напротив прихваћен принцип „тоталне демократије“. То је значило да се у Србији не кандидују људи већ да их база, односно народ, сама кандидује а скупштина потврђује. То је било апсурдно пошто су махом из општинских комитета стизали предлози за исте људе. Слободан Милошевић је предлаган за председника ЦК СКС, Зоран Соколовић за секретара, Иван Стамболић за председника Председништва Србија а Душан Чкребић и Радиша Гачић за чланове Председништва СКЈ.

Као што је поменуто кандидатуру Слободана Милошевића објавила је *Политика* али потом је уследио прави пропагандни бараж средстава информисања у којима су предњачили *Политика*, *Политика Експрес* и телевизија. Можда су због таквог понашања медија кандидовани уредници *Политике* и директори телевизије Александар Бакочевић, Душан Митевић, Живорад Миновић и Ратомир Вицо на положаје унутар Партије. На седници је критиковано такво понашање штампе, односно таква пропаганда. Поново се у томе истицао Драгослав Марковић. Он сам је од почетка своје владавине био негативно расположен према медијима а посебно штампи. Мрзео је новинаре и стално им упућивао критике, називао их носиоцима паралелне власти.³⁴

На страну Слободана Милошевића стао је Никола Љубичић, он је практично заменио Петра Стамболића на тој седници. Никола Љубичић је рекао да се Слободан Милошевић бори против национализма, либерализма и контратеволуције. Довољна је

³⁴ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 29.

била реч оданог Титовог генерала да се да полет Милошевићевој кандидатури. Али управо таквог, борбеног Милошевића су се бојали унутар српског СК, али бојали су се и од претераног јачања Ивана Стамболића. Тај његов став уносио им је немир још од његовог одабира на место председника ГК Београда, сада су били решени да се супроставе. Да би ослабили његову кандидатуру предложено је још седам кандидата Радиша Гачић, Драгослав Марковић, Шпиро Галовић, Слободан Глигоријевић Ајга, Боград Трифуновић, Жика Радојловић и Иван Стамболић. Било је јасно да су покушавали да већим бројем кандидата само успоре избор пошто су предложили и Ивана. Он као дотадашњи председника ЦК СКС и човек који је тежио већим висинама није желео, а ни могао да се кандидује за председника ЦК.

На седници Драгослав Марковић је рекао да годину дана у Техногасу вреди више него четири године у НОБ-у, уз подмешљиву крилатицу „Техногас-за Србију спас“.³⁵ Посебно је оштар био новинар Петар Живадиновић коме је сметала, према његовом мишљењу претерана пропаганда у медијима поводом избора Слободана Милошевића и да се о ником није овако писало осим о Титу. Оптужио је Душана Митевића и Живорада Миновића да врше цензуру а критиковао је Данила Марковића који је постављен на чело идеолошке комисије на препоруку и похвалу Слободана Милошевића.³⁶ Према Петру Живадиновићу, Данило Марковић је само отежао окупљању интелигенције. Јован Деретић рекао је да се врши политичка чистка али не на идеолошком основу већ чистка непослушних и непожељних, напоменуо је на политички нестанак Шпире Галовића и све веће критике на Драгослава Марковића. С'обзиром да се у новинама, пре свих у *Политици* Шпиро Галовић често помиње као и то да је кандидован са осталима за председника ЦК СКС критика делује претерано. Истина после његовог пораза на изборима 1984. године и Милошевићеве победе Шпиро Галовић се ређе појављује у штампи али далеко од тога да је нестао. После избора Слободана Милошевића за председника ЦК СКС а посебно после Осме седнице може се рећи да је Галовић заиста нестао са политичке сцене. У одбрану Слободана Милошевића стао је Душан Чкребић, он је прихватио неке критике али је остао при ставу да му не треба замерати зато што је он прави кандидат. Занимљиво је да Душан Чкребић као човек који је дошао иницијативом Драгослава Марковића тада опрао руке од свог покровитеља и окренуо се новом. Од седам предложених противкандидата

³⁵ Исто, стр. 90.

³⁶ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 91.

Слободану Милошевићу, једине реалне шансе имао Радиша Гачић. Он је био човек против кога нико није могао да каже нешто лоше, на расрави чак су и Милошевићеве присталице остајале неме када су требале да упуте критику Радиши Гачићу. Само је требао да пристане на кандидатуру и осигурао би жестоку борбу, али он то није учинио. Радиша Гачић је добро знао како размишља врх, избор Слободана Милошевића је био сигуран, макар и без огромне већине. Није желео да се замера никоме па је остао при договору који је постигао са Иваном Стамболићем, према договору Радиша Гачић је требало да буде један од српских чланова у Председништву СКЈ.

Слободан Милошевић је за сво то време остао миран, укључио се само једном на реплику Драгослава Марковића када је предложио да се о проблему који је поменуо Драгослав разговара на Општинском одбору Београда или борцима Београда. Рекао је да ће вољно разговарати на одбору са Драгославом Марковићем или пак са борцима као Марковићевом генерацијом.³⁷ Исто тако миран и сталожен био је председавајући Иван Стамболић-свима је давао реч, допуштао свачије мишљење и мирно водио седницу. Знали су и Слободан и Иван да се о избору ипак одлучује на Председништву а ту су имали већину. На притискање Ивана Стамболића договорено је да се осам кандидата сведу на два а да се одабере један кога ће ЦК потврдити.³⁸ На крају се уз доста збрке приступило гласању и Милошевић је одабран као једини кандидат, за Гачића се није ни гласало. Тако је окончана ова веома битна и бурна седница. По њеном окончању у кафани „Код Ере“ на Чубури прослављали су победу Слободан Милошевић, Иван Стамболић и човек који ће се придружити овом двојцу у владању СКС, Драгиша Буца Павловић, будући председник ГК Београда.³⁹ Слободан Милошевић је у зору после вечере отишао аутомобилом у Брезову да обавести Петра Стамболића о стварима које су се дешавале на скупштини. Иако се Петар пензионисао са владајућих позиција у Србији 1984. године и даље је имао огроман утицај међу српским комунистима. Колику је моћ имао сведочи и то да му је канцеларија била у Скупштини Србије а не на Новом Београду где су били чланови Савета федерације. Слободан Милошевић се брижно односио према Петру, чак по неким мерилима и више него према Ивану, а старији Стамболић је био уверен да је дао исправан глас.

³⁷ Исто, стр. 94.

³⁸ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 96.

³⁹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 36.

Политика је сутрадан, 26.2.1986. на насловној страни пренела вест о потврди Милошевићеве кандидатуре, остало је да ЦК на седници тог истог дана рутински усвоји ову одлуку. Драгослав Марковић са групом присталица (Драган Марковић и Весна Живадиновић) решио је да унесе немир. Славољуб Ђукић, као репортер *НИН*-а био је на балкону скупштине и присуствовао даљем следу догађаја. Драгослав Марковић се залагао за више кандидата, позивао се на демократичност и жалио се на недовољан број радника међу кандидатима. Интересантно како управо Марковић, док је ведрио и облачио, није поштовао принципе демократичности. То му је пребацио и Иван Стамболић уз одобравање већине. Видело се да то није више онај стари Драгослав пред којим су клецала колена. Одаљио се од Петра Стамболића што је могло да се види и према распореду седења у скупштини. У Југославији, као што је могло да се зна како ће ко и где напредовати, могло је и да се закључи да ли је неко у милости или немилости према томе где седи. Док је Слободан Милошевић седео поред Петра Стамболића, Драгослав Марковић је седео на крају клупе, сам и са неколико столица размака међу њима. Иако Драгослав Марковић није имао некадашњи утицај, Иван Стамболић, који је био на месту председавајућег, био је видно нервозан. Желео је да се седница, која је била пред камерама, што брже и што сложније оконча. Да би убрзао рад седнице тада је изговорио речи због којих је касније горко зажалио: „Ми нисмо пошли од једног кандидата, али смо до њега дошли“.⁴⁰ Те речи одјекивале су Србијом дуго времена „...али смо до њега дошли“. Како ли су само оне гордо звучале људима тог периода. На упућене критике Слободану Милошевићу одговорио је следећим речима: „Стекао је толико искуства које му омогућава да не понавља ни своје ни туђе грешке. Чак и када бисмо прихватили изречене резерве које се односе , пре свега, на његову жустрину, његов темперамент, дакле чак када бисмо све то признали као потенцијалне слабости у неком општем смислу, оне би могле бити и предности у условима какви су и какви нас очекују... Пред нама је време одлучних разграничења са нејасним и неодлучним ставовима, време које налаже брзо разграничење са различитим отпорима, колебањима и вербализмима, време оштрих резова“.⁴¹ Сигурно је касније страшно зажалио и на овим речима зато што их је, у промењеној варијанти изговорио Слободан Милошевић са места председавајућег на Осмој седници.

⁴⁰ Д. Пајић, Р. Кљајић, П. Илић, Р. Бабић, *Јединственој бази одговара само јединствено руководство*, Политика, 27. фебруар 1986, стр. 6.

⁴¹ Исто, стр. 7.

Тим речима седница ЦК је била готова, своју промоцију Слободан Милошевић је требао да доживи на Конгресу Партије у Сава центру. *Политика* је узбуђено на насловној страни следећег дана, 28.2.1986. пренела и ову вест. У Сава центар Слободан Милошевић је ушао са гипсом на нози, говорило се да је повредио на Копаонику. Ђукић доноси вест да је поломио на испраћају Ивана Стамболића у вили поред Смедереве када се поклизгао на под поливен пивом.⁴² Било како било Милошевићев избор је примљен са млаким аплаузом, који ће се касније претворити у громогласни плесак и франатично поздрављање када буде улазио као вођа. Добио је 1281 од 1354 гласова, и био је међу кандидатима са најмањом подршком. Тако је завршен процес стварања српског руководства, подругљиво се говорило да су одабрани сарадници и послушници „лукавог“ Ивана.⁴³ Један глас добио је и Драгослав Марковић иако се није кандидовао, вероватно да би се подвргнуо руглу. *Политика* је пренела целокупно дешавање Десетог конгреса СК Србије од 27. и 28. маја 1986. године на коме је Слободан Милошевић изабран за председника Председништва ЦК СКС. Лист је оба дана доносио девет страна извештаја са конгреса. Стално је истицана јединственост унутар СК, нужда за храбрим и одлучним људима. Ништа ново нити посебно нису истакли учесници конгреса што би могло заинтересовати грађане тешко притиснуте економским стањем. Увиђено у несхватљиву фразеологију шира јавност је обавештена о променама унутар СКС. Да се покаже јединство у Партији али још важније, блискост српског руководства *Политика* на трећој страни од 29.5. приказује фотографију загрљених сарадника и пријатеља Слободана и Ивана.

Од пада Александра Ранковића смењивало се много руководилаца у Србији али нико није успевао да успостави апсолутну власт, увек су је делили (Никезић и Перовић; Стамболић и Марковић). Сада је изгледало да ће Иван имати сву власт у Србији, његови људи били су на челу ЦК и ГК Београда. Слободан Милошевић као председник ЦК СКС изгледао је само као марионета Ивана Стамболића, на крају крајева и да је покушао нешто после онаквих критика које су изречене на његов рачун доживео би сигуран крах. Такво гледиште већине убрзо је демантовао сам Милошевић. Да неће бити слепи пратилац показао је веома брзо, пошто је био на челу најмоћније организације у земљи. Десио се први сукоб Слободана Милошевића и Ивана Стамболића везан за избор Драгише Павловића на чело ГК Београда. Милошевић је на

⁴² Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 38.

⁴³ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 104.

крају попустио али приметна је била његова намера и пут којим ће даље ићи. По доласку на чело комуниста Србије Слободан Милошевић окупља језгро које је било маргинализовано од стране Ивана Стамболића. Језгро чине Никола Љубичић, Богдан Трифуновић, Душан Митевић, Борисав Јовић, Радмила Анђелковић, Зоран Соколовић, Живорад Миновић и снажна група универзитетских професора на челу са Радошем Смиљковићем која је била у Градском комитету Београда.

После успешног избора на челу ЦК поставило се питање Драгослава Марковића. Као што је већ речено није то био онај стари Дража. Он је остао у ЦК СКЈ иако је убрзано губио ослонац. Побеђен и разочаран, поднео је оставку на место члана ЦК СКЈ 1986. године која је одбијена зато што му је свакако убрзо истицао мандат. Милошевић није желео да допусти мирно повлачење свог рођака већ је одлучио да га понизи. Као инструмент послужио му је Никола Љубичић, он је захтевао да се Драгослав Марковић избаци из партије због компромитовања револуционарне прошлости. Када је све изгледало да је готово и да је Драгослав Марковић осуђен на понижење умешали су се Петар и Иван Стамболић. Петар се тако последњи пут умешао у политику да заштити пријатеља и бившег сарадника. Милошевићева решеност није тиме угашена, после Осме седнице Драгослав Марковић је, практично, добио статус издајника и вређан је на сваком кораку. Новинска хајка и његово стално помињање нису престајали али није остао миран Марковић. Узвраћао је критикама и увредама кад год је могао, био је једини критичар Милошевићевог режима који се усуђивао да говори о томе пре 1990. године. Као један од ретких који га је до краја подржавао био је његов брат Мома. Касније ће Иван Стамболић рећи да је, иако је мрзео Драгослава Марковића, уважавао његово мишљење и да је Драгослав био у праву за Милошевића. Међутим, непотребно је коментарисати догађаје у прошлости када се осети оштрица народног беса на својој кожи.

Из проблема у проблем

Кандидатура Драгише Павловића за председника ГК Београда објављена је на насловној страни *Полтике* од 28.3.1986. године а изборна конференција је заказана за

24.4. Као што је већ речено, Милошевић је попустио али није имао намеру да одустане. Као тачка на кадровске промене стављен је избор Ивана Стамболића на место председника Председништва СР Србије.⁴⁴ Драгиша Павловић тако је одређен да постане трећи и последњи члан српског тријумвирата. Његова политичка каријера текла је устаљеним током. Рођен је 1943. године у Крагујевцу а члан Партије постаје 1963. године. Имао је две високе дипломе, Машинског и Економског факултета а докторирао је на Факултету политичких наука у Београду.⁴⁵ Осим политике Драгишу Павловића везује још једна ствар за Ивана Стамболића. Наиме, док је радио на Институту за научно планирање као стручни сарадник дете му се разболело од леукемије, стога је покушавао да нађе посао који би му омогућио да се посвети детету. Тада је упознао Ивана Стамболића који је био председник привредне коморе. Успевши да му пронађе посао и тако му помогне, Павловић је осећао неку врсту дужности према Ивану и имао огромно поштовање према њему.⁴⁶ Тако је образовани Павловић, који није био познат широј јавности дошао на чело београдске организације. Он је, амбициозно, желео да унесе свежину али као такав није био по мери бирократије. Осим њега, скоро читаво руководство града поставио је Милошевић и самим тим отежао му управљање. Посебно битан део, онај идеолошки ГК Београда чиниле су тврдокорне Милошевићеве присталице а њих је подржавала група професора окупљена око Мире Марковић.

Драгиша Павловић је покренуо нову политику сукоба. Уместо устаљеног модела да се по противницима туче из кабинета одлучио је да ступи у директну конфронтацију, и то дијалогом. По преузимању функције Драгиша Павловић је објавио књигу *Питањем на одговоре* чиме је ушао у расправу са великим бројем интелектуалаца, међу којима су Добрица Ћосић, Бранко Хорват, Света Стојановић, Михајло Марковић, Мијалко Тодоровић, Љуба Тадић (професор), Милан Кангрга, Никола Милошевић, Светозар Вукмановић Темпо, Миладин Кораћ, Радослав Ратковић и Теодосије Челенковић.⁴⁷ Полемику демократе су виделе као димну завесу уз помоћ које се комунизам одржава, док ју је тврдо језгро партије видело као рушитељски фактор система. Убрзо се Драгиша Павловић нашао између две ватре, са обе стране пристизале су критике а Слободан Милошевић није чинио ништа да заштити свог

⁴⁴ Т. Милић, *Иван Стамболић председник Председништва СР Србије*, Политика, 7.мај 1986, стр. 1.

⁴⁵ П. К. и Р. Б, *Биографија Драгише Павловића*, Политика, 28.март 1986, стр. 5.

⁴⁶ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 107.

⁴⁷ Славољуб Ђукић, *Како се догодио вођа*, Београд, 1992, стр. 109.

наследника у ГК. Уистину, када се књига појавила била је новост и корак ка демократији али то није спречило да буде дочекана на нож. Први пут се од 1945. могло атаковати на неког из руководства. Опозиција је критиковала његову одбрану комунизма а Партија је беснела зато што је дијалогом довео у питање њену неприкосновеност. На томе се није стало, позив на полемику је примљен са жаром. Драгиша Павловић, наиван и претерано самопоуздан наставио је да узвраћа. Он је под псеудонимом Б.В. Петровић у *Политици* објављивао расправе које су излазиле до 6.10.1986. године. У њима је посебно нападао Француску 7, односно Удружење књижевника Србије. То је рађено у сарадњи са Живорадом Миновићем, уредником *Политике*, псеудоним је држан у тајности све док није послужио у компромитовању Драгише Павловића.

Расправе и проблеми су ишли својим током све до септембра 1986. године, те јесени се десио један од највећих скандала који је потресао пре свега српску политичку сцену а потом и политичку елиту Југославије. Тих месеци живот у Југославији није био лак, али се по њега нису осећале претеране напетости. Лик и дело друга Тита нису се доводили у питање, крилатица „и после Тита, Тито“ комотно је могла да прерасте у „уз маршала Тита“, нигде се није полазило без њега. У Београду потресе су повремено изазивале трибине у Француској 7 на којима су националистички и демократски опозиционари нападали режим. Томе шира јавност није посвећивала пажњу али политичари и те како јесу. Слободана Милошевића су видели као младог и ратоборног болшевика који жели да им укине и ово мало слобода, нису били ни свесни како ће им за пар месеци мисли променити ток.

У таквом стању *Вечерње новости* 24.9.1986. године на насловној страни објављују нацрт Меморандума Српске академије наука и уметности. То је створило страхотив шок. Као аутори нацрта наведени су Антоније Исаковић, Павле Илић, Душан Каназир, Михајло Марковић, Милош Мацура, Дејан Медаковић, Мирослав Пантић, Никола Пантић, Љубиша Ракић, Радован Самарцић, Миомир Вукобратовић, Василије Крестић, Иван Максимовић, Коста Михајловић, Стојан Ћелић и Никола Чобелјић.⁴⁸ Овај документ је био недовршен а у САНУ је настала паника како је он доспео до Александра Ђукановића, новинара *Вечерњих новости* који га је објавио. Српски тријумвири сазнали су за Меморандум управо из овог листа, касније су се појавиле индиције да су савезни обавештајци и полиција СР Хрватске знали за израду

⁴⁸ Александар Ђукановић, *Понуда безнађа*, Вечерње новости, 24.септембра 1986, стр.2.

Меморандума.⁴⁹ Драгиша Павловић је сматрао да је нацрт настао у врху Југославије да би се уз помоћ њега рушио Иван Стамболић, који је био у сукобу скоро са свима због жеље да промени уставни положај Србије. За аутора Меморандума многи су прогласили Добрицу Ћосића, оца нације како је називан. Иако су неки ставови у нацрту заиста индентични са Ћосићевим, он није могао бити повезан са његовим стварањем. Док се нацрт стварао Добрица Ћосић је био у Примоштену, у кући свог пријатеља Јована Рашковића.⁵⁰ Тај недовршени документ на коме је радило више људи имао је 74 стране, а његови делови били су понекад контрадикторни. Он представља спој националне и демократске побуде против титоизма, писан језиком политичких протагониста а не научника. У документу се говори о свему-од политике, економије, геноцида па до културе и шунда. Колико год он представљао тежње и мишљења не само српских интелектуалаца већ и, уверен сам доброг дела Срба он се није залагао за рушење Југославије. Она се не оспорава а не велича се ни Велика Србија, документ је изразито против национализма и, такозваних, националних лидера. Позива се на демократију али се ни у једном делу не помиње вишестраначје.

Документ је изазвао пажњу широм Југославије и довео до лавине коментара и осуда. Највише пажње привукло је помињање потлачености Србије у Југославији, тада је први пут јавно поменута теза слаба Србија јака Југославија.⁵¹ Поменут је савез између СР Хрватске и СР Словеније, имплицитно сарадња Тита и Кардеља, која има за циљ политичку и економску дискриминацију Србије. Осим Тита и Кардеља изнети су детаљи о битним личностима СФРЈ. Положај Срба у комунизму никада није био гори ако се изузме њихов положај у НДХ. Напоменуто је да економска експлоатација Србије која је почела у краљевини настављена у социјализму јачим темпом. Појава меморандума довела је српско руководство у неприлике пошто су Загреб, Сарајево, Нови Сад и Приштина ово користили као доказ српског национализма. Српски врх је осудио Меморандум и одговорио највећом хајком до тада, новине и телевизија су стављене на располагање. Према сведочењу једне сараднице *Политике* на бродоградилишту новинари су дочекани печењем, бифтеком и вискијем, у таквом стању усвојили су осуду САНУ-а.⁵² Ова свеобухватна акција донета је у сагласности

⁴⁹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 45.

⁵⁰ Исто, стр. 46.

⁵¹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 44.

⁵² Исто, стр. 46.

Ивана Стамболића, Слободана Милошевића и Николе Љубичића. Иван Стамболић и Драгиша Павловић су били ревносни у нападима на САНУ али Слободан Милошевић је ћутао, шта се то догађало? Ако се од неког очекивало да жустро и ратоборно брани Титово дело то је био Слободан Милошевић. Он се за тадашње прилике понашао крајње чудно, остајао је недоречен у нападима. На седници ЦК где је требао да отворено осуди појаву Меморандума, Слободан Милошевић је то препустио идеологу Миленку Марковићу. Седница је била затворена за јавност а саопштење по њеном завршетку није дато. Оваквим поступцима Слободан Милошевић је збунио и Партију и интелектуалце.

Очигледно је да Слободан Милошевић својим држањем није желео да се замери ни бирократију ни интелигенцију. На седници Председништва ГК Београда 16.10.1986. на којој су многи, а пре свега Душан Митевић, оштро напали Меморандум и САНУ. Слободан Милошевић је у једном наврату, истина безвољно, проговорио против САНУ.⁵³ Постоји сведочење да је једном приликом приватно рекао: „Развој национализма у вишенационалној заједници, каква је Југославија, највећи је отров који и унутрашњи и спољашњи непријатељ настоји да унесе у нашу земљу. Шта је друго него црни национализам појава меморандума САНУ, у коме се предлаже разбијање Југославије. То значи ликвидирање постојећег уређења наше земље, односно, разбијање после кога нема опстанка ниједном народу ни народности. Зато, када говоримо о активностима комуниста, морамо да знамо да било какво кокетирање са национализмом не доприноси, него, напротив, кочи, отежава, успорава и онемогућава онај успешан друштвени развој за који се бори СК. Ону Титову политику братства и јединства на којој је једино могуће да опстане Југославија, није уопште реч о сентиманталном односу, који са правом и основама има сваки наш грађанин према личности Тита, у односу према историјској личности која је створила ову земљу, него је реч о томе да у овом тренутку ова земља може опстати као социјалистичка, као федеративна, само на принципима Титове политике“.⁵⁴ Актив комуниста САНУ одбацио је ставове нацрта Меморандума.⁵⁵ Речено је да су напади и ставови изнети 24. и 25.9. у *Вечерњим новостима* неосновани и злонамерни. Из актива је поручено да је документ који је изнет недовршен а да то је учињено против воље САНУ и да је као

⁵³ Нијаз Седмановић, Радован Лазаревић, *Тезе и против српског народа*, Политика, 16.октобар 1986, стр. 6.

⁵⁴ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 47.

⁵⁵ *Актив комуниста САНУ одбацио ставове из Нацрта меморандума*, Политика, 16.октобар 1986, стр. 6.

такав злоупотребљен. Најревноснији у нападу на Меморандум биле су покрајине, а у Новом Саду организовани су састанци и трибине на којима су осуђивани САНУ, сам документ али и политичко руководство Србије.

Слободан Милошевић се овим политичким маневром показао као добар комбинатор и сналажљив политичар. Сачувао је поверење бирократије а допуштањем Ивану Стамболићу и Драгиши Павловићу да буду перјанице напада стекао је наклоност САНУ. Део Меморандума као своју политику Слободан Милошевић је прихватио две године касније. Документ је представљао „ватру српског национализма коју је разбуктао Слободан Милошевић“, одатле назив меморандумска Србија.

Најдужа ноћ

Највеће незадовољство међу српским политичарима али и међу народом били су положаји покрајина. Оне су од 1974. године практично добиле независан статут. Њихова република није имала начина како да се умеша у њихове ствари, то је била табу тема. Ту долази до највећег апсурда у Југославији-покрајине се мешају у рад републике, учествују на изборима и доношењима одлука док република нема судску, безбедносну ни економску контролу над њима. Шта више покрајине су се трудиле да загорчају живот републици не само на локалу већ и у федерацији. Тон таквом понашању давали су војвођански аутономаши док су их албански сепаратисти пратили у стопу. При одабиру кандидата у републици служили су се својим себичним интересима. Слободана Милошевића су подржали приликом избора на место председника Председништва ЦК СКС јер им је деловао као задрти титоиста насупрот „тврдокорног националисте“ Ивана Стамболића. Да то не крију сведочи изјава Кољ Широке, председника ПК Косова: „Однос београдске организације (у време Милошевића) био је према нама јасан по неким питањима за које смо заинтересовани“.⁵⁶ Војвођанском аутономашком руководству одговарало је, према сведочењу Бошка Крунића, председника ПК Војводине, да се они не мешају у „унутрашње“ ствари Србије али да се ни Србија не меша у њихове ствари. Биће да се

⁵⁶ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 49.

радило о потреби покрајинских руководстава да сакрију своје финансијске издатке од републичких органа, ипак је новац долазио од ње а не обратно. Истина у Војводину република је давала знатно мања средства него на Космету али принцип остаје.

Да је стање на Космету постајало неиздрживо за Србе говори њихово самоорганизовање. Већ почетком осамдесетих године, а посебно после оружане побуне из 1981. године Срби постају свесни да морају сами да се заштите. Тада настаје Српски покрет отпора на Космету чије је седиште било Косово Поље. Ова организација чији су основачи Мирослав Шолевић, Коста Булатовић и Богдан Кеџман, желела је да искаже незадовољство Срба и Црногораца са Космета. Како је то рекао професор Бранко Петрановић „Срби и Црногорци су више од једне деценије изложени геноциду“.⁵⁷ Стални напади на имовину па и живот чинили су Косово ратном зоном без рата. Силовања и пребијања су била честа, жалили су се Срби али њихове вапаје нико није чуо, боље речено нико није желео да чује. На Космету поред већине Албанаца било је и Срба у власти, али њих није интересовао положај сопственог народа већ лична добит. Као један од језивијих злочина остаје упамћен онај почињен над Ђорђем Мартиновићем. Њему су, док је радио на њиви пришли Албанци, мучили га а потом онесвешћеног набили на штап коме су ставили полуразбијену флашу на врх. Тај стравични злочин изашао је у јавност али у промењеном облику. Према сведочењу самог настрадалог, док је био у болници у Гњилану припадници ЈНА који су дошли на увиђај су му претили. Докторска комисија „утврдила“ је како се Мартиновић сам повредио. Ако је таква судбина чекала све зашто су се онда Срби одлучивали да остану на Космету. Одговор је лак, Космет је биће Срба! Кроз историју, мање или више, Срби се боре за Космет. За њега су гинули од досељавања на ове просторе па све до краја 20. века. Једино што су могли било је да директно обавесте српско руководство. Од новембра 1986. године Срби са Косова долазе у Београд пред Скупштину Југославије и разговарају са руководиоцима. Као одговор на повике безнађа Иван Стамболић решио је да посети Космет. Он је те 1986. године дошао на Косово Поље и одржао говор. Мало користи су имали повређени Срби од позива на смиривање и стрпљење које је упутио Иван Стамболић. Нису послушали савете и упуте свог председника, желели су праву помоћ. Да би покушао да их умири врх партије је одлучио да на Косово пошаље Слободана Милошевића.

⁵⁷ Бранко Петрановић, нав. д, стр. 469.

Политичка каријера Слободана Милошевића била је, све до априла 1987. године, типична за тадашњу политичку олигархију. Одан тековинама револуције, веран поштовалац лика и дела Јосипа Броза, Милошевић ничим није наговештавао да ће у његовој политичкој филозофији национално добити предност у односу на класно.

Његова одбојност према покрету косовских Срба истакла се већ 1985. године када је одбио да прими Мирослава Шолевића, Миодрага Вујиновића и Ђоку Комада. Тиме је доказао да га положај Срба на Космету не занима. То је додатно потврдио када је на Председништву ЦК СКС изјавио „Ми смо се овде суочили са једним драстичним примером политичке злоупотребе великих проблема који стварно постоје, да би се манипулисало са људима и да би се разбуктавао национализам. Било је идеја и покушаја да се од Косова Поља, са везама које су тражене у Београду, праве нереди и у Београду“.⁵⁸ Као његов први потез по избору на место председника ЦК СКС био је одлазак у Приштину 16.6.1986. године где је одржана заједничка седница Председништва ЦК СКС и Председништва ПК СК Косова. Мирослав Шолевић рекао је априла 1987. године да Слободан Милошевић нигде и ничим није подржао косовске Србе, напротив он је као председник ЦК СКС забранио њихово колективно иселјавање. Мирослав Шолевић је рекао „Наредио је да се Срби са Косова хватају као зечеви по Србији“.⁵⁹ Још експлицитнији је био Душан Ристић који је рекао да су путеви ка Србији били блокирани а да су Срби из Клине и Батуса били претучени од стране милиције када су кренули у егзодус. Све то створило је страх и уверење да водећи српски политичари имају исти став као албански сепаратисти.

На себи својствен начин Слободан Милошевић се укључио у проблем Косова када је он постао горући. Први пут је о Косову говорио у политичком активу Крагујевца 8.12.1986. године. Склоност јаким речима сада је ухватила пун замаха, тада је напустио економска питања и врло оштро говорио и критиковао стање на Косову. Истакао је неопходност промене система да би проблем могао да се реши. Ево дела његовог говора из Крагујевца: „Решавање ових тешкоћа у економском и политичком животу траје већ неколико година. Отуда је логично што опада поверење народа у руководство у целини, у ЦК и уопште у могућност решавања постојећих тешкоћа. Некада притајени антикомунизам који се мање или више стидљиво супростављао

⁵⁸ Коста Николић, „Нико не сме да вас бије“ Слободан Милошевић у Косову пољу 24-25.април 1987, Београд, 2006, стр. 73.

⁵⁹ Коста Николић, „Нико не сме да вас бије“ Слободан Милошевић у Косову пољу 24-25.април 1987, Београд, 2006, стр. 74.

социјалистичком развоју југословенског друштва, данас је захваљујући овим чињеницама наше стварности, агресивнији и организованији. Србија не тражи да буде република више од других, али сигурно је не може дозволити ни да буде мање република од других. Променићемо све што нам смета да изађемо из кризе, али и све што нам отежава да се успешније развијамо.“⁶⁰ Са ништа мање оштрине је говорио о Косову, тада је био толико оштар да је звучало блиско онима који нападају СКС: „Срби и Црногорци су изложени таквом физичком, економском, политичком и културном притиску који се у развијеним земљама Европе одавно више не догађа. Излагање притиску људи само зато што припадају неком народу, трагедија је за те људе и за тај народ, али је исто тако срамота за оне који тај притисак врше. Силовања деце и понижења старих људи јесте јад и чемер српских породица на Косову, али и срамота за Албанце пред чијим се очима то догађа, а томе не стају на пут.“⁶¹ Упутио је и јасну поруку вођама Срба са Косова, истакао је да Срби морају да сачувају разум и не допусте да његов оправдани гнев злоупотребе „идеолози враћања уназад, поготово што смо данас суочени са новом и веома перфидном тактиком контрареволуције на Косову. Суштина те тактике је: да са једне стране настоји да не долази ни до каквих масовних агресивних понашања албанских националиста и сепаратиста, а са друге стране да учесталим инцидентима: силовањем, понижавањем, омаловажавањем, настоји да изазове реакције српског и црногорског становништва које ће се изразити као револт, масовни немири и крвопролиће.“⁶²

Тада је први пут истакао оно због чега ће за њим поћи читав један народ „Србија не тражи да буде више република од других, али, сигурно је, не може дозволити да буде мање република од других.“⁶³ Такав, могло би се рећи, нагли преокрет у ставу изненадио је све. Од тог децембра 1986, а посебно од априла 1987. Слободан Милошевић ће добити тако снажну подршку Срба са Косова да не чуди оно што је рекао Мирослав Шолевић, да су управо они били Милошевићева песница свугде где је требало. Касније се постављало питање како се Слободан Милошевић, од једном истакао. Према мишљењу једних њега су догађаји избацили у први план а он је био довољно вешт да их искористи. Други су пак били мишљења да их је Милошевић

⁶⁰ Слободан Милошевић, *Године расплета*, Београд, 1989, стр. 114.

⁶¹ Исто, стр. 123.

⁶² Слободан Милошевић, *Године расплета*, Београд, 1989, стр. 123.

⁶³ Исто, стр. 121.

намерно искористио у циљу свог промовисања. Било како било ситуација је почеле да се одвија својим током који ће ускоро променити судбину српског народа.

Почетак 1987. године није најављивао наставак овакве политике Слободана Милошевића, напротив био је уобичајено миран. Азем Власи није био ни свестан какву ће буру подићи када је позвао, почетком марта, Слободана Милошевића да посети Косово. У плану није била посета Косову Пољу али су Косовопољци били решени да то промене. Одлучили су да искористе случај исељавања др Зорана Грујића, директора Института за економију и развој у Косову Пољу. Наиме, милиција Косова је сазнала да Срби планирају ново окупљање и решила то силом да заустави. Грујић је ухапшен и упозорен да ће ако буде присуствовао окупљању бити кажњен, на тај начин желели су из ПК да спрече доласке виђенијих Срба. Грујић је револтиран упутио протесно писмо врховима покрајине, републике и федерације у коме је претио да ће се иселити, у томе га је подржавала многобројна фамијила која је била спремна да пође са њим. Побеснели народ се 17.4.1987. окупио испред Грујићеве куће у Бресју са захтевом да Слободан Милошевић посети и Косово Поље.⁶⁴ Касније је Мирослав Шолевић рекао: „Искористили смо један повод и опет запретили колективним исељавањем. Наводно, зато што се сели један од стручњака. Прави разлог је била маршрута коју су Шиптари смислили Милошевићу приликом његове посете Косову. Требало је да обиђе десетак фирми и институција, ниједно место са чисто српском већином. Овај штос је био спремљен да би га натерали да дође у Косово Поље и рекли шта мислимо. Али, и да видимо шта он мисли. Надали смо се да је борбен и храбар човек и да ће имати храбрости да нас прихвати. Настојали смо да нас било ко прихвати. Да каже: -То је мој народ, аман-заман, људи имају право! И да буде уз нас и са нама. И курир у Скупштини Србије, или у некој другој српској институцији, ако је био уз нас, ми смо то сматрали крупним успехом. Јер, све време смо били одбачени. До тог априла 1987. ми немамо никакву сарадњу, никакав договор, никакав контант са руководством Србије. Нико нас није прихватио. Све што смо чули од њих биле су приче које смо слушали од 1945. наомамо. Те приче нам никада ништа нису донеле.“⁶⁵ Такав притисак је уродио плодом, уз Председништва ЦК СКС добили су обавештење да ће Слободан Милошевић посетити Косово Поље у понедељак 20.4.

⁶⁴С. Жикић, *протестни збор због исељавања*, Политика, 18.април 1987, стр. 6.

⁶⁵ Коста Николић, *нав.д*, стр. 76.

Престрављено да ће истина изаћи на видело Председништво ПК Косова је одлучило да реагује, на сам дан збора издало је саопштење да је збор комуниста у Косову Пољу отказан. Председништво је тада донело одлуку да се преиспита искључење тројице комуниста Јова Шотре, Милоша Секуловића и Кадрија Реуфија које се десило седамдесетих. У извештају стоји како је тада испољен либерализам према албанском сепаратизму и да је он продро унутар косовског СК а да су упозорења тројице била истинита. Очигледна намера била је да се пажња скрене на догађаје који су били битни, али толико удаљени да промена одлуке није значила много. Упркос очекивању у Србији ПК Косова је одбио да изврши њихову рехабилитацију. Истог дана косовски Срби упутили су телеграм Миланку Реновици, председнику Председништва СКЈ. Телеграм је гласио: „Молимо Вас да се заложите да позвани руководиоци присуствују вечерашњем састанку у Косову Пољу. Састанак не сматрамо отказаним.“⁶⁶ Телеграм сличне садржине послат је и Слободану Милошевићу, наглашено је да састанак почиње у 18 сати, тако су били сигурни да није могао бити спречен. Слободан Милошевић је дошао у Косово Поље у договорено време 20.4. праћен Кољ Широком, чланом Председништва ЦК СКЈ и Аземом Власијем, председником ПС Косова. Дочекало их је око 2.000 грађана. Иако је ГК Приштине поново тога дана објавио да је састанак отказан, он се догодио. Њихова идеја је била да се састанак одржи у малој сали железничке станице али је народ исказао отворено негодовање. Видевши то Слободан Милошевић је упитао да ли постоји школско двориште а онда се пешице упутио ка њему уз одобравање и аплауз окупљених.

Бина је убрзо постављена и Слободан Милошевић је почео да говори, почетно одушевљење окупљених нестало је у трену, говор је био индентичан осталим који су до тада чули. СК може да реши проблеме, СК ће решити проблеме, потребно је да се стрпите, потребно је да се створи заједнички фронт против албанске ирентенте,... Тако је збор приведен крају, без инцидента током говора. Окупљени Срби нису могли да верују, према оцени Мирослава Шолевића тај говор био је лошији од оног који је одржао Иван Стамболић годину дана раније. Нису могли да допусте да им оваква прилика пропадне. Прво је Коста Булатовић покушао да изађе на бину али је спречен, онда је Шолевић иступио „Друже председниче, Ви сте овде држали монолози. Нисмо Вас ми зато звали. Овај народ са Вама жели дијалог. Ми желимо да Вам кажемо шта ми овде осећамо и шта нас мучи. Ви сте овде дошли све са преварантима!(показује руком

⁶⁶ С. Ж, *Телеграми Реновици и Милошевићу*, Политика, 21.април 1987, стр. 6.

око себе) Ја Вам предлажем да Ви овамо поново дођете и обавите разговор са представницима овог народа. Али, да их ми одредимо, а не ови преваранти и шиптарски националисти! - Милошевић: Слажем се. Када хоћете да дођем? Може ли то да буде петак? – сви: Може.⁶⁷ Тако је договорен нови долазак Слободана Милошевића за 24.4.1987, датум који ће, слободно можемо рећи, променити даљи ток његове политике.

Пред долазак у Косово Поље тог петка у Приштини су вођени разговори између Слободана Милошевића и ПК, потврђено је све што је учињено да се албански сепаратизам и иредента после 1981. године смире. Дан раније, у четвртак увече, утврђено је ко ће присуствовати на збору. Идеја је била да се одржи народни због али је он прерастао у збор комуниста. Из Приштине су одређени „народни делегати“ па је тако на три Албанца долазио један Србин. Да ствари буду горе забрањен је долазак српских делегата са целог Косова као и делегати исељеника. Видевши још један покушај преваре делегати ССРН Косова поља послали су телеграме Рагипу Хаљиљију, председнику ОК СК Приштине и Митру Балевићу, председнику Рејонске конференције СК Косова Поља. У телеграму су упозорили да због њих двојице и њихових одлука, а пре свега оне да се број делегата који су Срби тражили смањи са 400 на 200, може доћи до ескалације и немира. Оптужили су их како збор Срба и Црногораца претварају у збор комуниста и да ће довести сепаратисте као и ћутологе из њихових редова.

Славко Ђурувија, новинар *Дуге* овако је приказао догађаје тог дана: „Чудесан је био тај догађај у Косову Пољу 24.4.1987. Колона аутомобила се појавила у пет сати поподне. Било је топло и прашњаво. Само неколико минута пре доласка колоне пред локални дом културе, трг и околне улице биле су скоро празни. Милош Антић и ја читавог претходног дана мували смо се околу у потрази за револуцијом која се спрема. Ништа. Само су удбовци патролирали по насељу. Кафане су, истина, биле пуне. Ту и тамо могла се приметити понека група људи. Чак није било ни кола са регистрацијама других косовских или српских градова. Кад је колона аутомобила наишла, однекуд се на улици једноставно нашло петнаестак хиљада људи. Напросто, створили су се.“⁶⁸ *Политика* је преносила да је било око 20.000 људи на протесту.⁶⁹ Такав развој догађаја створио је панику у редовима Албанаца. Милиција је била,

⁶⁷ Коста Николић, нав.д, стр. 78.

⁶⁸ Коста Николић, нав.д, стр. 79.

⁶⁹ З. Зејнели, С. Жикић, *Нећемо већа права од других, али желимо да се изједначимо са осталима*, Политика, 25.април 1987, стр. 5.

истина спремна али ишло се са претпоставком да неће бити потребе да се укључи. Колона аутомобила са Слободаном Милошевићем и Аземом Власијем зауставила се испред дома културе „Браћа Краиновић“ у 18 часова. Народ који је до тада мирно стајао пробио је милицијске кордоне и окупио функционере, тако су се они нашли заглављени и сигуран сам престрављени. Народ је громогласно скандирао „Хоћемо слободу!“ и захтевао директан разговор са Слободаном Милошевићем а не посредством делегата у које немају поверења. Милиција је успела да потисне народ а политичари међу којима Слободан Милошевић, Азем Власи и Кољ Широка ушли су у салу дома културе у којој је било 300 делегата. Међу окупљеним Србима испред дома културе било је људи из свих делова Косова али и Србије. Они су одмах истакли своје захтеве, да се заустави исељавање и да се омогући повратак исељенима, да се смене сви који успоравају диференцијацију у Покрајини и да Србија има власт над свом својом територијом.

У сали је први говорио Митар Балевић, говор је био шаблонски, пун одбране СК. Већу пажњу у сали привукао је Сретен Мартиновић, председник Месне конференције ССРН. Он је рекао да ће историја показати да су Косовопољци у праву и да ће судити свима који нису спречили исељавање Срба и Црногораца. Такав иступ пропраћен је аплаузом. Мирко Чупић истакао је да Срби нису против поштених Албанаца који се заједно са њима боре против неправде али да се мора решити проблем у ПК пре него што се настави процес диференцијације у народу.⁷⁰ Као најснажнија остала је порука како је нечувено да Косово постане етнички чисто и да се деси геноцид у Југославији, заједници равноправних народа и народности. За сво то време окупљени народ је наваљивао да уђе, бесни, почели су да гађају каменицама зграду а убрзо су поломили неколоко прозора. У сали је предложено да се састанак одложи. У 18:30 милиција је интервенисала док је народ довикивао „Убице, убице!“, потом је неколико каменица полетело ка милицији. Народ се ускоро смирио, одаљио, а затим запевао химну и „Друже Тито“.

У сали је очигледно владао страх и немир. Митар Балевић је улетео одједном у салу сав зајапурен и замолио Слободана Милошевића и Азема Власија да изађу и смире ситуацију. Слободан Милошевић је поручио да се „другови напољу замоле и да се само у сали и разговором ситуација може поправити.“⁷¹ Видевши да се ситуација

⁷⁰ Светислав Спасојевић, *Најдужа ноћ*, НИН, број 1896, 3.мај 1987, стр. 10.

⁷¹ Коста Николић, нав.д, стр. 81.

видно погоршава Слободан Милошевић и Азем Власи излазе из сале али због вике и збрке не успевају да смире народ. Тада, у 18:52 почињу повици „Бију нас!“, „Не дамо Косово!“. Славко Ћурувија који се налазио тик иза Слободана Милошевића дао је своју верзију тог догађаја „Тада се догодило нешто што је, сигуран сам, одредило све будуће Милошевићеве потезе. Случајно сам се нашао уз њега у тој маси. Био је блед, унезверен, маса га је носила, сви су викали, вукли га. Додиривао сам га када му је један старац, потпуно сед са жутим брковима, буквално вриснуо у лице „Бију нас председниче! Не дај да нас бију!“. Старац је плакао а Милошевић је дрхтео. Тресао се као прут. Био је у шоку и потпуно блокиран.“⁷² Слободан Милошевић се тада смирио и одговорио „Нико не сме да вас бије, овај народ не сме нико да бије!“. Миливоје Михајловић даје другачију верзију тог догађаја „Био је у маси кад му се обратио железничар из Косова Поља Миодраг Трифуновић и пожалио да их бије милиција. Милошевић није чак ни гласно рекао да нико не сме да их бије. То је, једноставно, био добар наслов за сутрашње новине.“⁷³

Историја се догодила, учињено је нешто што није само одредило све Милошевићеве потезе већ нешто што је одредило куда ће ићи српски народ. То тихо „Нико не сме да вас бије“ као еко постаће толико громогласно у каснијем периоду. Коначно је дошао неко да заштити Србе са Косова, а можда и све Србе мислило се тада. Није се то Милошевићево „Нико не сме да вас бије“ чуло само испред дома културе у Косову Пољу, убрзо га је чула читава Југославија, проливало се свуда где је требало да се чује. Да ли је Слободан Милошевић знао да ће његове речи имати толики утицај није сигурно, али једно јесте сигурно-то није било припремљено, то се догодило из срца. Слободан Милошевић је први пут осетио мирис славе, телевизија је више пута емитовала сцене уплаканих људи и полицијског насиља као и речи „Нико не сме да вас бије“. Новине пишу о његовом инстинктивном реаговању а његове речи које подстичу национално буђење „На овом тлу тираније неће бити. Добићемо и ову битку!“ Књижевне новине које су га критиковале због недемократских метода сада на насловној страни дале оду Радослава Златановића „Химна на ледини“:

„ ... Али, пристиже леп млади говорник,
Сунце које залази пали му на костешену косу,
Разговараћу са својим народом на ледини каже,

⁷² Исто, стр. 81.

⁷³ Исто, стр. 81.

У општој пометњи новинар Милош Антић предложио је Слободану Милошевићу да са прозора дома културе одржи говор и смири народ, то му је рекао и Азем Власи. Слободан Милошевић је почео говор а маса га је прекидала повицима и вређањем Власија. Када се маса смирила Слободан Милошевић је наставио, позвао је од народа одабране делегате да уђу у салу јер се једино састанцима могу решавати ствари а не митинзима. Замолио је народ да сам одржава ред, да то не чини милиција и да она ни у ком случају не сме реаговати силом. После говора маса као опијена се смирила, до тада кордони оклопне милиције једва су их обустављали а сада се петнаестак хиљада људи смирило да је плато испред дома културе био тих као да је празан. По повратку у салу говорио је Видак Вујачић о неједнаком положају Србије у Југославији а да у Србији покрајине воде главну реч. Срби су 13 сати говорили о својим недаћама, говориле су жене у црнини којима су комшије Албанци убили мужеве или синове, говорили су очеви силованих, младићи који су нападниту и претучени, људи који су истерани са посла-говорили су албански поданици. Тих тринаест сати били су најдужи у историји Косова Поља, та ноћ када се народ изјадао сигуран да коначно неко може да их чује изгледала је као да нема краја. Боро Целетовић је скоро поновио оно што је Слободан Милошевић рекао у Крагујевцу, да не желе више од других али ни мање. Миленко Булукић се жалио да му нису испуњена елементарна права на живот. Питања о елементарним људским правима, о заштити код органа, о једнакости са Албанцима, једнакости у образовању, и начин запошљавања те вечери су била најчешћа.

На крају најдуже косовопољске ноћи говорио је Слободан Милошевић, очигледно су га емоције и стање дотакли али нису утицали на њега. Људи који су били са њим су рекли да је само прочитао део говора који је понео из Београда и да је већину импровизовао. Рекао је да скупови Срба и Црногораца нису национално настројени и да то схвата већина народа. Није битно да ли је неко Србин или Албанац, већ да ли је прогресиван и човек који се бори за братство и јединство или је назадан. Речи које ће Косовопољци, али и сви Срби са Космета запамтити, речи које им нико пре није рекао: „Ви треба да останете овде. Ово је ваша земља, овде су ваше куће, ваше њиве и баште, ваше успомене. Нећете ваљда напустити своју земљу, јер се у њој тешко живи, јер су

⁷⁴ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 52.

вас притисли неправда и понижење. Није никада било својствено духу српског и црногорског народа да устукне пред препрекама, да се демобилише кад треба да се бори, да се деморалише кад му је тешко. Треба да останете овде и због својих предака и због потомака. Претке би сте обрукали, потомке разочарали. Али ја вам не предлажем да остајући трпите, издржавате и подносите стање којим нисте задовољни. Напротив. Треба да га мењате заједно са свим прогресивним људима овде, у Србији и Југославији. Немојте ми рећи да не можете сами. Разуме се да не можете сами! Мењаћемо га заједно ми у Србији и сви у Југославији. Југославија не постоји без Косова! Југославија се дезинтегрише без Косова! Југославија и Србија неће дати Косово!⁷⁵ Како је то речено овај патриотски позив Србима и Црногорцима дошао је у минут до дванаест.⁷⁶ Рекао је и да се исељавање не може спречити док се не омасови процес враћања повратника. Не треба приморавати оне који то не желе али треба помоћи онима који то желе, било је Милошевићево мишљење. На тринаесточасовном састанку говорило је 78 делегата. На изласку из дома културе Слободан Милошевић је дочекан овацијама а народ је скандирао „Слобо, слободо!“- те две речи чуле су се тада први пут али одјек те, косовопољске радости чуће се деценијама. Славко Ђурувија рекао је како је скандирање „Слобо, слободо!“ почело сутрадан после целоноћног састанка док је Ђукић тврдио да је почело 24.4.⁷⁷ Као занимљива анегдота остало је забележено како је један старији човек упитао Слободана Милошевића да ли има аутомобил и може ли да га одвезе до куће, а Милошевић и Власи су у глас рекли да пође са њима.⁷⁸ Сутрадан у 10 часова, Слободан Милошевић и Азем Власи посетили су површински коп Белаћевац, где је Милошевић упознат са безбедносном ситуацијом. Касније истог тог дана посетили су Урошевац где је Слободан Милошевић говорио о економској ситуацији али и о лошем положају Срба на Косову.

Митологизацијом Милошевићевог говора у Косову Пољу на западу Југославије процењено је да је то почетак похода српског национализма у званичним партијским врховима. У српском народу почео је мит о националном вођи. Долазак Слободана Милошевића и његов говор дали су наду Србима. Било је јасно да се досадашње пригушено незадовољство Срба не може наставити и да долази неко ново доба. Догађаји на Косову Пољу су променили не само политички карактер Слободана

⁷⁵ Слободан Милошевић, *Године расплета*, Београд, 1989, стр. 144.

⁷⁶ Мирослав Милић, *Бумеранг кнежевске келтве*, Дуга, број 345, од 16. до 25. маја 1987, стр. 30.

⁷⁷ Момчило Павловић, Дејан Јовић, Владимир Петровић, нав.д, стр. 29.

⁷⁸ Зејнел Зејнели и Слободан Жикић, *Ирлендента остварује свој план*, Политика, 26. април 1987, стр. 7.

Милошевића, већ и целокупно понашање Србије према Косову. Слободан Милошевић се пре Косова поља није бавио питањима Косова, то је радио Иван Стамболић који је неколико пута био на Косову. Он је превише смиривао Србе док је притиском на Албанце желео да измени систем. Ни једнима ни другима се то није допадало, Срби су били незадовољни зато што их нико није штитио а Албанци су сматрали да су господари своје покрајине и нису превише пажње обраћали на захтеве из Србије које су вербално прихватили. Југословенски врх је био подељен око Косова па ништа што је долазило од њега није било конкретно.

У такав простор историја је послала Слободана Милошевића и то на позив Азема Власија. Он пре 24. и 25.4. није имао утицај међу косовским Србима, али после тога побрао је симпатије и ван Космета. Срби са Косова су пронашли свог заштитника а он је пронашао народ са којим ће узети власт за себе. Увидео је Слободан Милошевић све недаће у којима се налазио српски народ на Косову и начин како то да искористи да освоји власт. Знао је да мишљење јавности у поретку не значи онолико колико значи унутарстраначке везе па је био пажљив. Медији су поново свом жестином истицали његову улогу на Косову Пољу, слике уплаканог народа, милицијске бруталности и поштеног и принципијелног човека који упућује ватрене речи.

Концепт Ивана Стамболића био је у оквирима федералних прописа, поштујући Устав. Он је желео да Србија има више власти над покрајинама и да на тај начин промени Устав. Велики отпор пружале су покрајинске олигархије, пре свега војвођанска али су под притисцима српске јавности, српског и југословенског руководства они попуштали. Слободан Милошевић је први високи функционер који је имао разумевања за Србе са Косова, одмах је зато одређен човек за везу између ЦК СКС и Српског покрета отпора, то је био Драшко Милићевић, директор београдског Пупина.

Слободан Милошевић је поштовао концепт Ивана Стамболића све до Косова Поља. Тада је изразио слагање за жељама Српског покрета отпора. Био је за брзо решавање ствари и окончање албанске доминације. То ће довести до брзог сукоба између њега и Ивана Стамболића. Слободан Милошевић је народу био нови Тито, али српски. Преузео је Титову технологију власти: директан контакт са масом; понављање захтева масе како би се неутралисало њихово незадовољство; коришћење директне

везе са масом како би се елиминисали противници унутар владајуће политичке елите; употреба новоуспостављеног јединства партије и масе да би се смањила опозиција режиму.

Слободан Милошевић је 27.4. заказао седницу ЦК СКС да би обезбедио подршку највишег партијског руководства. На том састанку он је тражио да се смени Рахман Морина покрајински секретар за безбедност. Колико је био потресен сведочи и ова његова изјава: „Неки људи кажу да је на збору било тешко. То је било страшно тешко, ја морам другови, да вам кажем. Човеку је најтеже када то слуша. Мораш да стегнеш срце да ти не препукне. Изашла је једна жена, млада, лепа жена. То је жена оног Милинчића из Самодрежа, кога су убили пред мајком. Сећате се, све су новине о томе писале. Убили су га зато што је Србин. Дошли су и убили га из пиштоља, пред мајком на њиви. Она говори о томе да нема од чега да живи, да јој није решен ни један проблем. А на суђењу убици, судило се на албанском језику. Она и сва родбина, и пријатељи и рођаци молили су да се преводи на српски језик. Добила је одговор да ће она лично добити писмени превод, а да настави да се суди на албанском језику. Узимам ово као пример, не сада на вас да преносим, а волео бих да могу, сву ову горчину и разочарање.“⁷⁹ Догађаји на Косову Пољу гледани су различито и довели до нових подела. Истога дана у Приштини је одржана седница два покрајинска председништва, државног и партијског и на њима је речено да се направе захтеви који су разумни и они неразумни.

Потом, дошла је VII седница ЦК СКЈ која је трајала од 27. до 29.4.⁸⁰ Она је обиловала стандардном комунистичком мантристичком фразеологијом, неразумним језиком и бирократским флоскулама. Уводно излагање поднео је Стипе Шувар који је рекао да је највећи проблем жеља за вишестраначјем зато што би довео до стварања националних странака. Рекао је и да колико год је битно да СК заустави иселјавање Срба и спречи албански сецесионизам, толико је битно и да се бори против српског национализма који у задње време јача. Расправа на седници дотакла се и ситуације на Косову пољу. То је покренула Санија Весели, индиректно али јасно оптужујући појединце и групе да отворено нападају Албанце и њихове руководиоце. Оптужила је да деструктивне групације Срба износе лажи о тешком стању и да желе оружјем да крше уставни поредак и политику СКЈ, као и да је албанцима слобода донета на

⁷⁹ У кампању за повратак стручњака на Косово, Политика, 28.април 1987, стр. 1.

⁸⁰ СКЈ је дужан да се бори за стабилизацију прилика на Косову, Политика, 29.април 1987, стр. 2.

тањиру.⁸¹ Реплицирао је Богдан Трифуновић рекавши да је њено излагање показало све разлике у гледиштима. Рекао је да она намерно преувеличава једна а заборавља и умањује друге доживљаје и да је потребно да се ЦК СКЈ сложи са закључцима ЦК СКС. Тако ће кроз јединство доћи до решења проблема. ЦК СКЈ је остао, поново, без става о Косову.

Осим општег стања другачије је гледано на интервенцију милиције. Слободан Милошевић је добио критике због својих „неоправданих напада на милицију“. Да би смирио ситуацију састаје се са Добросавом Ђулафићем савезним секретаром унутрашњих послова кога уверава да је то ствар дневне политике и да нема разлога за бригу. На растанку Ђулафић је поклонио Милошевићу шафхаузен са угравираним Титовим потписом који се давао најагилнијим милицајцима.⁸² У званичном саопштењу СУП-а стајало је да су милиционери дуго покушавали да спрече улазак непријављених на збор а да су ради предострожности узели пендреке и неколико људи који су одбили да се повуку (што је учинила већина испред дома културе) ударили по ногама да би смирила ситуацију. Народ је узвратио каменицама због чега је 7 милиционера повређено. Према сведочењу очевица Миодрага Благојевића маса је била мирна и нико их није упозоравао да се повуку. Онда је добио батине и увређен и ојађен се повукао са народом и отишао кући. После целе ноћи размишљајући ујутру је ставио натпис кућа на продају иако пре тога није о томе размишљао. Светозар Ђирковић, још један од очевидаца, је рекао да је и он мирно стајао у првим редовима и није узвикивао пароле али ни химну када је милиција (она испред њих као и новопридошла) почела да туче народ. Кренуо је са осталима да се повлачи када је видео милиционера како ногама туче жену на земљи. О незаконитом поступку милиције основане су две радне групе које су разговарала са органима безбедности и са народом. Добросав Ђулафић објавио је да милиција није смела да употребљује палице.⁸³ После тога почела су смењивања.

Председништво ЦК СКЈ је 7.5.1987. поново расправљало о Косову према извештају Слободана Милошевића и Азема Власија.⁸⁴ Закључило је да незадовољство народа, које је изазвано тешким економским али и поремећеним међунационалним односима, оправдано и да се мора радити на отклањању тих проблема, а пре свега оних

⁸¹ *О скупу у Косову Пољу*, Политика, 29.април 1987, стр. 3.

⁸² Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 53

⁸³ *Незаконита употреба палица на Косову Пољу*, Политика, 12.мај 1987, стр. 1.

⁸⁴ *Стање на Косову и даље тешко*, Политика, 8.мај 1987, стр. 1.

у СК. Стојан Милетић, заменик републичког јавног тужиоца је рекао да су имања откупљивана од државних пара које је косовско руководство добијало од Србије и давало Албанцима да би куповали земљу. Рекао је да је дужност Србије да заштити своје грађане а она то не сме. После Косова Поља југословенској јавности постало је јасно колики је расцем међу народима на Косову и колико је проблем. Косовско руководство покушало је да релативизује ствари рекавши да је 24. и 25.4. највише било националистичког и непријатељског понашања. Куртеш Салиху је рекао да се ствара антиалбанско расположење у Југославији и да је то психолошки рат. Рекао је да је народ добио заслужене батине и да албанско руководство није адекватно реаговало него да је поделило захтеве на реалне и неизводљиве.

Раскол у СКС на две струје постао је јасан после Милошевићеве посете Косову Пољу. Једна струја је била за активну борбу против српског и албанског национализма док је друга, иако не занемарујући опасност српског национализма, све више била у супротности са идејама Ивана Стамболића. Слободан Милошевић није пропуштао прилику да нападне струју Ивана Стамболића. Иван је почео брзо да губи утицај у штампи и југословенском вођству. Дobar део кадрова које је он постављао окретао му је леђа. Слободана Милошевића је захватио пламен националне борбе, на првој седници ЦК СКС после Косова Поља рекао је „Отаџбина је у опасности!“. Био је уплахирен и тражио да се сазове ЦК СКЈ и да се на њој изложе проблеми Косова. Он се са Косова вратио као други човек. Зрачио је самопоуздањем и смелошћу, иступао је као национални вођа. Све чешће је говорио као национално забринути Србин али није ишао предалеко. Иако је пригрлио српство остао је комунистички обојен. На тај начин је све више људи привлачио око себе а ипак остао близак партијском врху. Уз то медије је још више подчинио свом утицају. До сада Милошевићеве поруке су биле прихватљиве за све, Србима је тражио да мењају стање али не бежећи са Косова док је од Албанаца тражио да смање притиске. Наступао је оптимистично и популистички. Паралелно са тим још једна ствар је постајала јасна, Косовопољци су постали значајан фактор у политичком животу а пре свега у сукобу Слободана Милошевића и Ивана Стамболића.

Случај Драгиша Павловић

Драгиша Павловић се после тешкоћа које је сам изазвао није смирио. Наиме 18. јануара 1987. година у *Политици* изашла је хумореска „Војко и Савле“. То је било по мишљењу многих, не само новинара већ и осталих, било дно српског новинарства. Са жаром је критикована хумореска где год је то било могуће. У хуморесци „Војко и Савле“ нападнут је Гојко Николиш, народни херој. Овај шпански борац и лекар изложен је руглу као политички преварант и болесни неуротичар који је због странкиње Францускиње, супруге, постао шпијун. Иако није са сигурношћу утврђено ко је аутор ове хумореске (помињу се Драгиша Павловић и Живорад Миновић) јасно је да је она усвојена са састанку Слободана Милошевића, Ивана Стамболића, Николе Љубичића и Драгише Павловића. Гојко Николиш који је стао на страну САНУ-а приликом афере о Меморандуму, после стицања славе Слободана Милошевића као националног вође, постаће жртва националне хистерије.

Од пролећа 1986. године јаз између две струје унутар српског СК бивао је све већи. Окупио је Слободан Милошевић око себе „младе, храбре и одлучне људе“, како се то преносило по медијима. На његовој страни били су и преостали припадници оне старе политичке гарде. Никола Љубичић, Петар Грачанин и Друшан Чкребић били су политичари жељни власти, начин на који ће остати на истој није им био битан. Све је мирисало на нови сукоб, али овога пута много већи. Није то видео Иван Стамболић. Уверен да се ништа не дешава и да Слободан Милошевић неће кренути на њега зато што му је пријатељ, он није чинио ништа. Примећивао је раст тензије између својим најближих сарадника Слободана Милошевића и Драгише Павловића али то је успевао да држи под контролом. Као савршен повод послужиће лист *Студент*.

Уочи дана младости 25.5.1987. године лист *Студент* објавио је на насловној страни нагрзли зелени лист на црној подлози са текстом „Бал вампира“. Стајао је тако на киосцима и продајним местима а да није привлачио никакву пажњу јавности. Али оно што не види обичан свет види политички апарат. Комунисти су постали врхунски инквизитори на оне који су, по њиховом мишљењу, нападали друга Тита. Пронашао је увек агилни партијски апарат невероватну сличност између насловне стране *Студента* и постера за предстојећи Дан младости. Лист је одавно био на мети напада разних политичара али и универзитетских професора. Од времена његовог оснивања многи су покушали да угасе, или бар ставе под контролу тај лист. Нико није успео. Сада је

Студент имао против себе најстрашнијег противника кога је могао да замисли. Да ствари буду горе по лист, заоштавао се његов сукоб са водећим политичким личностима на Универзитету, Милошем Алексићем, Мирјаном Марковић и Гораном Триваном. Пошто нису успели да смене в.д. главног уредника Мирослава Вишића одлучили су да сукоб пренесу на већи ниво а *Студент* им је сам дао повод.

На седници ГК Београда на којој се расправљало о стварима везаним за јавна гласила јавио је Душан Митевић. Важно је нешто рећи о овом човеку који ће у каснијем периоду Милошевићеве владавине бити сврстан са Живорадом Миновићем у „Гебелсе Слободана Милошевића“. Душан Митевић је током шездесетих година почео да се бави политиком. Као доказ његове успешности био је чувени пежо. Наиме ту марку аутомобила југословенски функционери су користили као средство доказивања своје власти. Душан Митевић је већ тада виђен као млада генерација која ће заменити тадашњу али он се одлучио за другачији пут. Отишао је на телевизију где је од приправника, релативно брзо, стекао професионалну репутацију. Иако је био примарно новинар није могао да одоли политици. Вероватно та опојност владања оставља толики утисак на човека да он једноставно чим је се дотакне не жели да је испусти ни по коју цену. На поменутој седници ГК 1987. године Душан Митевић је рекао како *Студент* напада лик и дело друга Тита, како благи тековине револуције и како се томе мора стати на крај. Са њим се слажу Радош Смиљковић, Небојшта Маљковић и Јагош Пурић, чувени идеолошки комитет ГК Београда који су сматрани за Милошевићевце. Драгиша Павловић је одбио да даље коментарише ту ствар изјавивши да *Студент* није на дневном реду и да постоје важније ствари. О како је само погрешно Павловић. Афера *Студент*, која је тако отпочела била је увод у Осму седницу. Први је реаговао министар културе Бранислав Милошевић објавивши текст у *НИН*-у под насловом „Тачка на јоти“.⁸⁵ Бранислав Милошевић, који је сматран човеком Ивана Стамболића у том тесту је оштро напао Душана Митевића и његове „компаноне“ због својих ставова. Критиковао је догматизам који предводи Слободан Милошевић и који прети да ће уништити српску СК али и поцепати Србију. Тиме је Слободану Милошевићу дат јасан знак да се Драгиша Павловић, односно Иван Стамболић неће предати без борбе. Тако је започео прави медијски рат у Србији. У истој кући дошло је до оштре поделе, на једној страни стајали су *Политика* и *Политика експрес* који су подржавали Слободана Милошевића и његову политику док је на другој страни стајао *НИН* који је био

⁸⁵ Бранислав Милошевић, *Тачка на јоти*, *НИН*, број 1897, 24.мај 1987, стр. 18.

нескривено на страни Ивана Стамболића. Већ следећег дана од објављивања чланка Бранислава Милошевића *Политика* је одговорила. Текст који је потписао Б. Јовановић носио је наслов „Зашто министар за културу Србије брани антититовску линију“.⁸⁶ У чланку је напад на Душана Митевића стављен у други план, истакнуто је то што министар и људи око њега нападају Тита. Да се нешто спрема знало се већ на дан објаве чланка Бранислава Милошевића. Наиме Живорад Миновић, главни уредник *Политике* није био присутан целог тог дана. Појавио се изненада у 1:05 после поноћи, у то доба су стизали последњи текстови за сутрашње издање, и предао текст које је насловљен на Б. Јовановића. Међутим, сматра да поменути Јовановић није аутор, истина, он је вероватно написао првобитни коментар. За праве ауторе се сматрају Мирјана Марковић и Живорад Миновић, додуше Миновић као дактилограф. Они су у кући Милошевића у Пожареву саставили текст, Мирјана је диктирала а Миновић је куцао, а заједнички су дали наслов.

О супрузи Слободана Милошевића тада се није знало много, осим да је професор и политички активниста. Мирјана је била агилна, радознала, одрасла у комунистичкој породици. Била је упућена у тајне политике и вешта у комуницирању. Док је Слободан Милошевић био секретар факултетске организације она је члан Идеолошке комисије универзитетског комитета. Велики део живота била је на положајима средњих кадрова али њен престиж је то далеко превазилазио. Она је била у сенци али врло утицајна, радила је на супруговом успону. Писала је његове говоре, укупљала присталице на Универзитету. Група људи са којима је она припремала Осму седницу и потврду њеног супруга као вође свих Срба она је са осмехом на лицу називала мали Политбиро.

Фракција Слободана Милошевића делује припремљено, одмах по отпочињању медијских расправа ЦК СКС излази са следећим саопштењем „Председништво је закључило да су, у последње време, у неким средствима информисања, учестали напади на личност Тита и на основне вредности нашег друштва. Они, како је оцењено, потичу из средине и од појединаца чија су опредељења у супротности са програмом и политиком СКС, и који су, понекад, присутни и у самом СКС. Председништво ЦК СКС је, овим поводом, једногласно закључило да је *Политика* реаговала исправно и да линији СКЈ, указујући на политичку и етичку неприхватљивост напада на Титову

⁸⁶ Б. Јовановић, *Зашто министар културе Србије брани антититовску линију*, *Политика*, 23.мај 1987, стр. 5.

личност. Ако таквих реаговања не би било, онда не би било толико потребне идеје и политичке диференцијације. Председништво је задужило Градски комитет Београда да утврди конкретну политичку одговорност у вези са нападима на Тита.⁸⁷ У понедељак, 28.6.1987. године први пут се расправљало о односима у српском врху пред највишим државним и политичким делегатима Србије. Састанак је протекао у одмеравању снага и благим коментарима, већина је избегавала да се изјасни за неку страну, очекивала се неизвесна борба. На том неформалном састанку Иван Стамболић је у неколико наврата рекао да се превише заоштрава сукоб ЦК и Градског комитета. Слободан Милошевић је такође био миран, једино на приговор Ивана Стамболића на рад Председништва рекао да могу да иду на Председништво и тамо то реше, пошто је рачунао на већину. Слободан Милошевић је одговарајући на примедбе да се претерује са *Студентом* рекао „Суочени смо са офанзивом опозиције, треба жестоко ударити. Опозиција је освојила удружења, сада се бије битка за штампу. Свуда где диференцијацију, имамо млитаву офанзиву. Вучелић напада Тита: то нису дечије игре. Клизимо у анархију. Нападају Миновића, који доследно брани политику СК.“⁸⁸ Слободан Милошевић је био задовољан састанком, видео да утицај Ивана Стамболића слаб. За то време Иван је мислио да су изгладили односе, 10 дана после састанка на седници Савета Републике Србије у којем су окупљени партизански кадрови негирао да постоји сукоб у руководству и да су јединствени. Од тада не престаје припремање тла за сукоб, а ко би то боље урадио неко медији. Новине, пре свега „пропагандне песнице“ *Политика* и *Политика експрес* доносили су из дана у дан, читавог јуна вести о опасности постојања антититовске струје унутар СК.

Осим сукоба у Србији дешавало се нешто, за народ, много битније. Коначно је на видело изашла права ситуација на Косову. Тог петка 26.7.1987. година испред Скупштине Југославије окупио се народ у Пионирском парку. Чекали су одлуку пленума ЦК СКЈ о Косову. Славољуб Ђукић сведочи да није могло да се приђе до парка од народа и милиције. На крају је морао да се послужи новинарском легитимацијом да би га пропустили. Ситуација је била напета, још раније најављен је долазак 50.000 Срба и Црногораца са Косова. Власти су се бојале доласка толиког броја људи, још више су се бојали окупљања Београђана. Четири дана пре пленума Слободан Милошевић је убеђивао Мирослава Шолевића да не долази са Србима пред

⁸⁷ *Јасне обавезе комуниста у идејној борби*, Политика, 28.мај 1987, стр. 1.

⁸⁸ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 63.

Скупштину, говорио је како би то само штетило српској ствари, Шолевић га није послушао. На сваки начин је покушано спречавање њиховог доласка. Демонстранти који су се тога дана окупили оцењени су раније, нао националисти који желе да створе немире у Београду. Косовци су у Београд дошли 25.6.1987. године а примио их је Петар Грачанин који је на њих оставио добар утисак. У једном тренутку у просторију је ушао Слободан Милошевић који је желео да им прочита уводно излагање Марка Орландића, да би их уверио колико је оно добро за њих и да нема потребе да остају. Мирослав Шолевић је на себи својствен начин то описао следећим речима „Он сиром желео да нам покаже како је тај говор добар за нас.“⁸⁹ Шолевић је додао како ће то уводно излагање да „разбуцају“ Кољ Широка, Азем Власи и остали. Већ тада је у покрету косовских Срба дошло до расцепа. Наиме група окупљена око др Зорана Грујића, која је блиско сарађивала са Слободаном Милошевићем је била против одласка. Приступило се гласању а идеја да се иде је победила, тада је Грујић избачен из покрета. Слободан Милошевић се налазио у проблему, бојао се да не разочара Косовце али ни да изгуби поверење партијског врха. Из Пионирског парка убрзо су се чули повици „Ухапсите Фадиља!“, „Живот дамо Косово не дамо!“. Слободан Милошевић је одлучио да стане на страну народа, али наравно онолико колико је то Партији прихватљиво. Изразио је разумевање за Србе са Косова али је оштро био против националиста у њиховим редовима. Изјавио је „Сви у Југославији треба да знају да, као ни у рату, ни данас, ни старо ни ново четништво, ни стари ни нови национализам, у Србији неће проћи.“⁹⁰

Док се у јавности веровало да Слободан Милошевић стоји иза овог доласка Срба са Космета врх Југославије је имао другачије гледиште. На састанку Председништва ЦК СКЈ пре Пленума расправљано је како да се спречи долазак Срба. Иван Стамболић је рекао да је то немогуће и да треба видети шта да се ради кад дођу. Када се састанак завршио Лазар Мојсов му је рекао да сви мисле како он стоји иза доласка Срба.

Ситуација је била гора због отварања афере Фадиља Хоце која се тада догађала. Хоца је 1987. сведочио Хасану Реми Зврзи, албанском шпијуну и убици Миладина Поповића, за борачку пензију а како је имао недодирљиву позицију није му се смело то

⁸⁹ Мирослав Шолевић, *Били смо Милошевићева песница*, Ниш, 1991, стр. 11.

⁹⁰ Екипа Политикиних езвештача, *Јединство потребно због мира у Југославији*, Политика, 27. јун 1987. стр. 8.

поменути а камоли судити. Демистификација Хоџе је било велико изненађење за партију. Хоџа је до Пленума ћутао а онда се бранио да се после 1981. пришло самокритици кадрова и да они који су се јасно сврстали против албанског национализма имају место у врху покрајинског руководства. На Косову је било битно да се одрже кадрови док се политичко-непотистичка мрежа стезала око Косова. Вођене су бескрајне расправе о небитним стварима, расправљало се да ли југословенска ознака на застави албанске народности крши њихова права. Покушај враћања протераних сматран је новом колонизацијом и као економски притисак на незапослене Албанце. Истовремену су социјални положај и економија пропадали, грађени су непривредни објетки, луксузни и репрезентативни. Привреда је била затворена а радна снага није коришћена. На 650 од укупно 1445 места није било ни једног Србина или Црногорца, то није сметало албанским функционерима да кажу како се Срби селе да би их брукали.⁹¹

Око Фадила Хоџе се водило главно питање на Пленуму. После сучељавања усвојена је одлука да се осуде људи одговорни за стање на Космету. Посебно је на томе, у име српског руководства, инсистирао Душан Чкребић. Истакао је да је потребна целокупна политичка оцена албанског руководства до 1981, да би се открило ко је подржавао албански национализам и сецесионизам и одакле новац за откупљивање земљишта. Тражио је и да се казни равнодушност и неактивност према иселјавању Срба. Захтеву за утврђивање одговорности Фадила Хоџе оштро се супроставио Синан Хасани, који је важио за Југословена. То је била реткост међу албанским политичарима.

Пленум је био у незапамћеној журби и нервози, иако је требало да траје два дана договорено је да се настави током ноћи да би се што пре завршио. Учесници су стално обавештавани о догађајима у Пионирском парку где се окупило неколико хиљада људи који су довикивали пароле. Није било ништа од стотина хиљада београдских демонстраната како се говорило. Пре почетка Пленума одржана је седница Председништва СКЈ а после ње окупљенима су говорили Ивица Рачан и Љубомир Варошлија, Слободан Милошевић није желео да ризикује стечени ауторитет. Српски представници су ушли у зграду председништва и „достојанствено али узбуђено“ говорили о својим захтевима и поверењу које имају у СКЈ. Демонстрантима се у касним поподневним сатима придружују групе Београђана а увече се довикују

⁹¹ Коста Николић, нав.д, стр. 99.

пароле. Косовци су остали до касно у ноћ и то је први пут да од доласка комуниста њихов највиши форум буде под јавном контролом. Душан Драгосавац је рекао на крају излагања „Морам да кажем да у таквој психози ни у рату нисам био на једном скупу“.⁹² Оваква атмосфера допринела је да први пут Срби са Косова добију подршку врха партије. Једногласно су усвојени закључци што је био преседан, усвојен је један од најважнијих Милошевићевих захтева да се формира комисија за утврђивање одговорности покрајинског руководства. Формирана је радна група која ће утврдити одговорност Фадила Хоџе. Одлуци о икључењу Фадила Хоџе противио се Иван Стамболић следећим речима „Сматрао сам да је Фадиљ већ политички мртав и да покретање његовог случаја може само ојачати његов положај међу албанским сепаратистима.“⁹³ Усвојено је и да су одлуке Бујанске конференције из 1943. ништавне зато што су супротне ставовима АВНОЈ-а. Све то је добро примљено међу разочараним Србима уморним од узалудних прича. Пленум је једнострано усвојио закључке да је косовски проблем најтежи проблем Југославије и да се мора решити. Није ово само скинуло камен са срца косовским Србима, исто се осећао и Слободан Милошевић. Побрао је све симпатије народа а опет успео да незадовољство Партије окрене на Ивана Стамболића. Са таквим билансом решио је да једном за свагда заврши сукоб који је тињао.

Слободан Милошевић је августа 1987. отишао у Игало на одмор, на једној вечери у кући Милоша Алексића били Слободан, Мирјана, Богдан Трифуновић, Душан Митевић, Слободан Унковић, Јагош Пурић и домаћин. Слободан Милошевић је рекао „Једини и пијте, од јесени нећете за то имати времена!“⁹⁴

Сукоб се продубљивао, чекала се коначна конфронтација. У Југославији цвета национализам, свуда причају о угрожености својих народа а ту предњаче интелектуалци и новине. Све потреса нови талас насиља на Космету, пале се куће, летине, националисти иступају са паролом Косово-република, колона са Космета ка Шумадији била је све већа.

У таквој ситуацији врхунац напетости био је злочин у параћинској касарни „Бранко Крсмановић“ 3.9.1987. године у 3:05 после поноћи. Албанац Азиз Кељменди

⁹² Коста Николић, нав.д, стр. 102.

⁹³ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 65.

⁹⁴ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 66.

упао је у спаваоницу и аутоматском пушком усмртио четворицу (Срђан Симић, Хазим Цанановић, Сафет Дудаковић, Горан Бегић) а шесторицу ранио. *Политика експрес* је 3.9.1987. пренео да је убица пресудио себи после тога али сутрадан су исправили ту вест.⁹⁵ Докторска комисија је утврдила да злочин нема политичку позадину већ да је Кељменди ментални болесник. Као најбољи доказ било је то што није бирао жртве, убио је два Муслимана, једног Србина и једног Хрвата док је ранио тројицу Муслимана, двојицу Хрвата и једног Словенца.

У оваквим ситуацијама штампа је играла главну улогу у стварању расположења у народу, а она се одлучила за хаос. Преносили су вест о национализму Кељмендија, да је одгајан као и сва албанска омладина у процесу индоктринације. Чак се ишло дотле да се тврдило како је Кељмедни унапред планирао злочин. *Политика* је објавила да је Кељменди пуцао у Југославију.⁹⁶ Нису се трудили новинари *Политике* и *Политике експрес* да смире ситуацију. Данима су на насловној страни, као и додатне четири стране доносили потресне вести о злочину, писма подршке и тужне сцене. Отворено је стваран анти-албански сентимент. Сахрана Београђанина, Срђана Симића била је противно жељи родитеља права демонстација. На Новом Гробљу окупило се двадесет хиљада људи који су у посмртној тишини скандирали „Фадилџа Хоџу на вешала!“, „Азем Власи напоље из Југославије!“, „Издајници!“, „Косово је Србија!“ У једном тренутку отац младића се, видно изреволтиран окренуо и рекао да престану да се иживљавају на ковчегом његовог сина⁹⁷, у популистичком заносу и гневу због протеривања сународника нико га није чуо. *Политика* пак доноси другачију слику, она је угостила оца Срђана Симића, Петра Симића који је изразио огромну захвалност јавности за исказану подршку.⁹⁸ Ситуација је измицала контроли, нису само *Политика* и *Политика експрес* доносили потресне и срцепарајуће вести, човек који би прочитао чланке у *Дуги* или *НИН*-у могао је само сузних очију да посматра шта се дешава. Почели су да се догађају чудне ствари, по Србији разбијани су локали албанских власника.

Колико је ствар измакла контроли захваљујући медијима најбоље сведочи новинар *Политике*. Када је Живорад Миновић давао инструкције о писању о

⁹⁵ *Војник убио четворицу*, *Политика експрес*, 3. септембар 1987, стр. 1.

⁹⁶ Танјуг, *Кељменди пуцао у Југославију*, *Политика*, 4. септембар 1987, стр. 1.

⁹⁷ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 68.

⁹⁸ В. Д. *Захвалност јавности*, *Политика*, 8. септембар 1987, стр. 6.

параћинском злочину био је врло узбуђен „зато што су убијена четири српска војника“. Касније је са разочарањем обавестио да „иако нису сва четворица Срби о догађају морају подробно писати“.⁹⁹ Штампа има кључну улогу у формирању јавног мњења средином 80-их година. Она подстиче националне нетрпељивости, служи за поткусуривање сукобљених фракција. Штампа је била претходница у припреми Осме седнице. Уз чврсто партијско језгро Слободан Милошевић је имао *Политику* и *Политику експрес* чији су уредници били Жика Миновић и Слободан Јовановић. Ова два листа су носиоци националне еуфорије и они отварају пут у обрачуну Слободана Милошевића са Драгишом Павловићем. Са параћинском трагедијом национално узбуђење дошло је до хистеричних размера. Оно представља почетак „догађања народа“ које ће за годину дана подићи целу Србију на ноге.

У петак 11.9.1987. вероватно у страху од масовних протеста Драгиша Павловић је сазвао конференцију за штампу у којој је напао медија због ширења српског национализма. Говорио је бираним речима и није наводио имена, али то није могло да превари никога. Знало се да мисли на *Политику*, *Политику експрес* и Слободана Милошевића. То његово излагање било је основа за Осму седницу, ево сажете верзије: „Укупно стање на Косову, које се не поправља ни потребном ни пожељном, ни олако обећаном брзином ствара опасну атмосферу у којој као да се свака изговорена реч против српског национализма доживљава као попустљивост према албанском национализму. Запаљиве речи не доносе ништа друго него пожар. Неодмереним речима ствара се само хистерично расположење које води до најгорег, а да решења нема. Простор за решавање Косовског проблема сада је толико сужен, да најмања грешка у потезима, ма колико да се ти потези повлаче из најбољих намера, може да буде трагична и за Србе и за Црногорце на Косову, и за српски народ и за укупну стабилност у Југославији. Логика да се због стања на Косову може чинити све, макар и уз грешке које ће се касније исправљати, класична је логика прагматичне и бирократске политике са којом се стиже до аплауза данас и до великих невоља већ сутра. Дланови Срба и Црногораца на Косову из аплауза већ прелазе у песницу, а то је граница која се више вуче и трагичан развој догађаја. Шта треба да се догоди да бисмо схватили да обарач на оружју повлаче и неодмерене, хистеричне речи на јавној сцени, понекад и један једини ред у новинама? Борба против албанског национализма је задатак у којем не сме да буде ни најмање колебљивости, ни попустљивости. Али, ако

⁹⁹ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 66.

борбу против албанског национализма прате нетрпељивости и мржња према албанској народности, чега има у појединим јавним гласилима, онда је то борба све даље од социјалистичких начела, а све је ближа национализму. Уређивачки колегијуми и новинари у једним гласилима који неће да разумеју шта данас у борби против албанског национализма значи и стална борба против српског национализма, узимајући у суштини за своју уређивачку политику распиривање националних страсти. Уређивачки колегијуми и новинари који хоће и умеју да виде где су опасне границе између позитивних националних осећања и национализма, бране данас и част српског народа, и част своје професије, и политику Југославије.¹⁰⁰ Слободан Милошевић о овој конференцији није био обавештен, иако је то био обичај пошто је био председник ЦК, сазнао је преко телевизије. Био је тада у друштву Душана Митевића коме је рекао „Ово је готово, нема шта да се чека.“¹⁰¹

Недеља, 13.9.1987. породица Милошевић је слободно време проводила у Пожаревцу у преуређеној кући Мирјаниног деде. То је једна од најстаријих зграда у Пожаревцу, војвода Миленко Стојковић ју је направио од остатака римског насеља у близини. На састанку су се окупили Слободан, Мирјана, Живорад Миновић, Душан Митевић и Слободан Јовановић, они су били блиски Слободану Милошевићу али су различито уважавани. Душан Митевић је спадао у најужи круг Милошевићевих људи, са њим се консултовао и поверавао му поверљиве задатке. Живорад Миновића, главног уредика *Политике* и Слободана Јовановића, главног уредника *Политике експрес* видео је као послушне помоћнике и према њима се тако односио. Живорад Миновић је већ 30 година био одан победничким политичарима, ломио је туђе главе а своју успео да сачува, важио је за креативног политичког сплеткароша. За разлику од несигурног Живорада Миновића, Слободан Јовановић је своју судбину везао за Слободана Милошевића. Иако се Слободан Јовановић лично није истицао нити имао сукобе, ни један лист као *Политика експрес* није тако подваљивао и кидисао на противника режима Слободана Милошевића. Сви „прљави послови“ били су одређени за *Политику експрес*. На састанку је договорено да се отвори случај „Драгиша Павловић“.

Док се оптужница против Павловића саставља, човек који ће добити част за овај коментар, који је Мирјана написала, Драгољуб Милановић није ни свестан тога. Човек који је тражио наклоност уредника и био спреман да на разне начине и разним

¹⁰⁰ Милан Милошевић, *Тренутак истине*, НИН, број 1914, 27. септембар 1987, стр. 18 и 19.

¹⁰¹ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 68.

подвалама брани режим био је савршен избор.¹⁰² Такво своје борбено раположење показивао је и спољним обележјима (пиштољ је стално носио). Тај 13.9.1987. је најсрећнији дан у животу Драгољуба Милановића. Он је после објављивања коментара „Олака оцена Драгише Павловића“¹⁰³ у *Политици експрес* само напредовао.

Драгиша Павловић је очекивао реакцију али не овако оштру. У коментару поред Павловића индиректно је нападнут и Иван Стамболић као његов заштитник. Драгиша Павловић је то порицао, рекао је да је Иван Стамболић о конференцији сазнао после ње и да није имао ништа са њом. Иван Стамболић је истакао како је конференција била Павловићева идеја и да не постоји разлика у политици. И Слободан Милошевић је, истина, водио различиту политику по питању метода али да им је циљ исти, уједињена и стабилна Србија. Био је убеђен Иван Стамболић да се пријатељство са Слободаном које траје 25 година није променило. Како ће се само болно пробудити из тог сна.

После објаве коментара у *Политици експрес* Драгиша Павловић је одлучио да покаже зубе. Сазвана је седница ГК Београда, желео је Павловић да покаже како ГК стоји иза њега. Као додатни ветар у леђа Иван Стамболић је одлучио да га подржи. Послао је писмо ГК у коме истиче неоснованост напада на Павловића. Наиван потез за политичара тог кова. На седници ГК од 45 говорника Драгиша Павловић је имао значајну већину, тако је прва рунда била добијена. Иза њега су стала два најутицајнија градска политичара Александар Бакочевић, председник града и Драган Томић, председник градског Социјалистичког савеза, ова двојица ће ускоро променити страну и оскигурати да се данас зна за њих. Драгиши Павловићу се супроставила Милошевићева група коју су чинили Радош Смиљковић, Јагош Пурић, Михајло Милојевић, Слободанка Груден, Душан Митевић, Слободан Јовановић, Зоран Тодоровић, Снежана Алексић и Небојша Маљковић. Током читавог састанка та група је нападала Драгишу Павловића због идејне попустљивости а главни аргумент била је насловна страна *Студента*. Стрпљиво су чекали Слободан Милошевић и његови сарадници да искористе моменат Павловићеве непажње који се десио три месеца раније. После дебате која је трајала 13 часова и из које је Павловић изашао сигуран као победник, за реч се јавила Радмила Анђелковић. Због тога ће за дуго времена она бити представљана као Милошевићев емисар. Она је саопштила да је за сутра заказана седница Председништва ЦК СКС на којој се отвара случај „Драгиша Павловић“. Та

¹⁰² Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 69.

¹⁰³ Драгољуб Милановић, *Олака оцена Драгише Павловића*, *Политика експрес*, 14.септембар 1987, стр. 6.

вест унела је неспокој и чуђење али се Драгиша Павловић није дао изненадити, био је потпуно миран. Рекао је да на седницу иде са јасним ставовима и да је убеђен да већина другова имају сличне ставове. Колико је то дошло из неба потврђује то што председник републике и човек који је створио тријумвират није знао за седницу. Забринут позвао је Слободана Милошевића, на питање да ли је то истина добио је потврдан одговор али је такође добио уверење да седница нема везе са Иваном Стамболићем.

Само недељу дана после конференције за јавност Слободан Милошевић је успео да отвори Павловићев досије, његова ефикасност није имала премца. Заједнички скупови у комунизму обично су бесадржајни и досадни јер је све одлучивао уски круг људи, али у сукобу франција такви састанци битни. Седница Председништва ЦК СКС одржана је 18. и 19.9.1987. године. Новине су читаву недељу уводили јавност у предстојећи сукоб, наравно као и до сада нису пропустили прилику да се додатно истакну *Политика* и *Политика експрес*. Ускоро неће Слободан Милошевић имати неке медије под контролом, имаће све. *НИН* је наставио са одбраном Павловића али је преко чланака у *Политици* константно дискредитован и нападан. Колико је то било озбиљно сведочи *Борба* која је неколико дана после Осме седнице објавила целокупно дешавање.

На састанку окупили се сви водећи политичари Србије, њих 49 је говорило: Слободан Милошевић, Иван Стамболић, Зоран Соколовић, Никола Љубичић, Добривоје Видић, Миленко Марковић, Момчило Баљак, Васа Милинчевић, Радмила Анђелковић, Драгиша Павловић, Петар Грачанин, Јокић Драгић, Радомир Вицо, Борисав Јовић, Богдан Трифуновић, Душан Чкребић, Душан Ћатовић, Драгољуб Пајић, Зоран Анђелковић, Азем Власи, Радиша Гачић, Света Стојаков, Радоје Стефановић, Владимир Штамбук, Душан Илић, Добросав Бјелетић, Александар Јокић, Бранислав Иконић, Живорад Миновић, Драгиша Јовановић, Десимир Јефтић, Ђорђе Стојшић, Руди Сова, Добрица Цветковић, Јури Бајец, Предраг Живановић, Новица Филиповић, Станислав Стојановић, Миломир Минић, Томислав Јовановић, Гојко Анђелић, Слободан Унковић, Илија Давидовић, Срећко Николић, Властимир Потић, Милоје Стошић, Стева Трајковић, Миленко Петровић и Мића Јаковиљевић.¹⁰⁴ Иако се Слободан Милошевић и његова фракција темељно припремила постојала је могућност

¹⁰⁴ Р. П., *Седница Председништва Централног комитета СК Србије*, *Политика*, 19.септембар 1987, стр. 2.

да дође до помирења или да се жртвује Павловић. При усвајању дневног реда „Иступање Драгише Павловића на конференцији за штампу-политичке последице“, Иван Стамболић је истакао да је то преседан и да од доласка Тита ником функционеру није суђено зато што се залагао за ставове које је имао Драгиша Павловић. Слободан Милошевић се захвалио на тој констатацији а онда отпочео седницу. Драгишу Павловића су одмах потом подржали Миленко Марковић, Момчило Баљак и Васа Милинчевић, Слободан Милошевић је рекао да се не ради о личности него о делу и да досадашња пракса мора да се мења јер их је она довела до ове ситуације. За усвајање дневног реда било је 15 а против поменута тројица и Павловић, као врсту додатног притиска Слободан Милошевић их је прозвао по именима када је утврђивао ко је против. Иван Стамболић није могао да гласа зато што није био члан Председништва.

Уводни реферат је поднео Зоран Соколовић, секретар ЦК, који је осудио Драгишу Павловића и његове поступке. У суштини Зоран Соколовић је само поновио коментар објављен у *Политици експрес*, то је било довољно. Оценио је како Павловићеве речи руше ауторитет ЦК посебно када говори о Косову. Слободану Милошевићу је била битна подршка старе гарде а он је већ имао. После Соколовића говорили су Никола Љубичић и Петар Грачанин који су осудили Павловићеве поступке. Никола Љубичић, као човек који се информисао из полицијских извештаја је посебно био опседнут унутрашњим и спољашњим непријатељем. Тада је наступила она стара комунистичка параноја у говору Љубичића, набројао је све непријатеље режима Кочу Поповића, Милована Ђиласа, Борислава Пекића, Милорада Вучелића, Вука Драшковића и Гојка Ђога а њихово деловање приписао неактивности Градског комитета на чијем челу је Драгиша Павловић. У Председништву на Милошевићевој страни били су Богдан Трифуновић, Зоран Соколовић, Радмила Анђелковић, Петар Грачанин и Борисав Јовић. Међу њима се посебно истицао Борисав Јовић по жестини напада, то ће му вероватно омогућити да постане један од најмоћнијих политичара у Југославији. Наведени чланови Председништва после Осме седнице постаће будуће вођство Србије.

Драгиша Павловић је шест пута иступао, у почетку је то чинио помирљиво у нади да ће се постићи компромис. Рекао је да у спорној изјави и критици о олако обећаној брзини не мисли на Слободана Милошевића већ на Француску 7 и САНУ. Зажалио је Павловић убрзо због ове лажи. Тек после иступа Борисава Јовића и Душана Чкречића, а посебно овог последњег који је говорио подцењивачки о њему, Драгиша

Павловић је скинуо рукавице. Решио је да се бори свим средствима, почео је са критиком јавних напада поводом злочина у Параћину и намерног изазивања националних нетрпељивости. Било је става да се не може нападати само албански национализам а српски занемарити, а тезу да су сви Албанци криви је одбио. Већину ствари које је критиковао Драгиша Павловић је извадио из *Политике* и њеног писања. Осудио је намерно заостравање уместо покушаја смиривања. Сада више није имао потребе да лаже, отворено је довео у везу Слободана Милошевића, *Политику* и *Политику експрес*. Најтеже је било Слободану Милошевићу када га је Павловић оптужио да преко новина подгрева српски национализам. Слободан Милошевић је изјавио да се не расправља о српском национализму и да ако је неко националиста у руководству он треба да иступи. Повело се питање око ауторства срамне хумореске „Војко и Савле“. Драгиша Павловић је одбијао оптужбе да је он прави аутор и пребацио кривицу на Слободана Милошевића и Николе Љубичића¹⁰⁵. Милошевић је кратко реплицирао да се срамљење имена Николе Љубичића на тај начин понижавајуће. За то време Ивану Стамболићу се рушило све пред очима, покушавао је да нађе решење и натера двојицу завађених да се помире. Бранио је Драгишу Павловића али није нападао Слободана Милошевића. Рекао је да српски национализам није дошао у фазу на коме је албански али да ако до тога дође крвопролиће ће бити неминовно. У једном тренутку је сентиментално подсетио на своју блискост са обе завађене стране: „Рекао сам Слобу да ћу се успротивити дневном реду и да ћу радити оно што бих урадио да неко то покуша њему да уради, јел имамо исти однос, као Павловић и ја. Друга Слобу и Буцу знам вероватно понајвише од свих вас овде. И мислим да су њихове позиције исте. У чему је онда проблем? Сви знамо каква ми је по природи посла била улога у стварању ове кадровске композиције каква је дана. Вероватно спадам међу неколико људи који су ту имали највише утицаја. Не знам да ли је неукусно да кажем да, ваљда, сматрам својим највећим успехом ако је ово руководство хомогено, односно својим највећим поразом ако је ово нејединствено.“¹⁰⁶ Још је предложио „да се другови Буца и Слоба“ сваки дан нађу на кафи, да попричају зато што су сви сукоби премостиви а да ако се то не учини читав СК срља у пропаст. Као хладан туш дошао је Милошевићев одговор „Ово питање се не може минимизирати свођењем на један, малтене, персонални сукоб, као да се деца

¹⁰⁵ *Расправа у ЦК СКС о Драгиши Павловићу из часа у час*, Борба, документи, специјално издање, 28.9.1987, стр. 17.

¹⁰⁶ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 79.

мађусобно дуре. То нису ствари личног анимозитета и симпатија, нити су ствари које се могу на тај начин поједностављивати. Нешто је друго у питању.¹⁰⁷ Овај шамар Ивану Стамболићу био је позив на буђење али било је касно.

Потом се повела расправа о спорној изјави о врућој и хладној глави. Слободан Милошевић је рекао да никада није изговорио врућа глава али је нападао израз хладна према стварима који су се тicali нерешавање Косовске кризе и њеног продубљивања („не можемо то хладне главе решавати“). Тада се Иван Стамболић укључио у расправу мало пробуђен, рекао је да оно што је он радио десет година и на чему успева Слободан Милошевић жели да реши преко ноћи, отуд израз врућа глава. Слободан Милошевић је нагласио да не пребацује ником ништа а да је термин врућа глава злоупотребљен као и да би отворено рекао да мисли ако је то Стамболићева кривица. Тако је расправа текла и све више показивала прави облик. На крају крајева, Милошевићу је био најбитнији однос у Председништву а ту је имао већину. На Павловићеву страни били су Васа Миљинчевић, Момчило Баљак и Миленко Марковић као чланови Председништва. Потом Бранислав Иконић председник скупштине Србије, Радоје Стефановић председник привредне коморе Србије, Радиша Гачић члан Председништва СКЈ и Десимир Јефтић председник српске владе, уз неколико чланова који су били на састанку. На Председништву Иван Стамболић није могао да гласа, самим тим Павловићев положај био је у великој опасности.

Иако је Слободан Милошевић од почетка седнице деловео супериорно победа није била осигурана. Велики број чланова се колебао а посебно покрајинци, са њима никад ниси могао бити начисто. Тако је завршен први дан расправе, али далеко од тога да је она окончана. Наставила се и ван сале. У Милошевићевом стану исте вечери окупили су се Богдан Трифуновић, Душан Митевић, Живорад Миновић, Ратомир Вицо, Небојша Маљковић и Миодраг Зечевић. Зечевић је био банкар из Париза, Милошевићев пријатељ који се затекао у Београду. Они су заједно разговарали о седници и следећим корацима. Душан Митевић је рекао да недостаје завршни ударац, вече се завршило без додатних коментара.

Душан Митевић је ујутру издиктирао секретарици писмо Председништву ЦК СКС у коме је рекао да се Иван Стамболић својим писмом Градском комитету у коме се противио стављању Драгише Павловића на дневни ред, вршио притисак на Градски

¹⁰⁷ Исто, стр. 79.

комитет. Неколико часова касније у кафани Фонтана на Новом Београду нашли су се Душан Митевић, др Радош Смиљковић, др Михајло Милојевић и др Јагош Пурић, чланови Председништва ГК. Сви они ставили су потпис на Митевићево писмо. Ипак међу њима је владала велика узрујаност и несигурност, посебно је узрујан био Михајло Милојевић који је тражио да се дода још нешто а његов потпис био је нечитак. Пред наставак седнице потпис је ставила и др Слободанка Груден.

За време расправе, после неколико сати Слободан Милошевић је устао и повишеним тоном рекао да има важно саопштење „ Другови, ја хоћу нешто да вам кажем. Другови, веома сам се колебао последњих сат и по-два. Ево, добили смо једно писмо. Прво сам замолио да се провери да ли је аутентично, да га неко није подметнуо. Онда сам се колебао да ли можда да сузимо седницу, затворимо само за Председништво. Али, одлучио сам да, кад већ радимо други дан овако заједно, да прочитамо то писмо.“¹⁰⁸ У оваквим сукобима, поред односа снага битну улогу игра и неочекивана ситуација каква је створена после писма са пет потписа. Сада није било речи само о гледиштима Павловића већ о савети и узурпацији власти у којој учествује и Иван Стамболић. То је стварило шок у сали, Душан Чкребић је то одмах исказао следећим речима: „Ја морам да кажем да сам лично погођен овим догађајем, чак емоционално. То су ствари које, заиста, никада нису биле у нашем СК.“¹⁰⁹ Интересантно да је Слободан Милошевић за писмо знао и раније али му није придавао значај. Тек када му је Душан Митевић открио могућност да се искористи ова Иванова несмотреност увидео је какво оружје има. Павловићев положај се драстично погоршао после неколико иступа против њега. Слободан Милошевић, видевши повољну ситуацију захтевао је да се одмах гласа како би се спречило велике политичке штете у српском СК. У завршној речи Слободан Милошевић истакао је два кључна става, да је Павловићев говор изазвао немир у јавности када се говори о спровођењу политике СК на Космету и да је реакција на његово срамно изругивање Титу и револуцији закаснела. На гласању 11 је било за икључење Драгише Павловића, 5 против и 4 уздржана, а уздржани су били, као и увек, покрајинци. У старом комунистичком стилу (као што је Тито рекао да „друг Ђидо остаје са нама“ после искључења Ђиласа) Слободан Милошевић је испољио бригу за Павловићеву будућност. Имао је речи утехе за Ивана Стамболића, надао се да је он манипулисан а не крив. После састанка Иван Стамболић

¹⁰⁸ *Расправа у ЦК СКС о Драгиши Павловићу из часа у час*, Борба, документи, специјално издање, 28.9.1987, стр. 13.

¹⁰⁹ Исто, стр. 14.

је био сломљен, касно је схватио да се његов крај одвија пред њим а да он ништа не чини.

Да ствари неће бити као што је Слободан Милошевић рекао у завршној речи видело се те вечери. Иван Стамболић је, наине сутрадан требало да иде на Вуков сабор у Тршићу а нико није звао из обезбеђења да се договоре око одласка, присећао се тога касније Стамболићев возач.¹¹⁰ Била је то несана ноћ председника Председништва СР Србије. Док је следећег дана путовао за Тршић, Иван Стамболић је преко радија сазнао да Слободан Милошевић у пратњи Лазара Мојсова, председника Председништва СФРЈ и Бошка Крунића, председника ЦК Југославије долази на сабор. Са зебњом је Иван Стамболић стигао на Вуков сабор. Знао је да је постао председник без власти и да га очекује Павловићева судбина. Утешио га је савезни секретар војске Бранко Мамула који му је срдечно пошао у сусрет. За то време исто тако преплашена била је Стамболићева супруга Каћа поред телевизора у Београду. Када је видела да је први говор одржао председник општине помислила је да се Ивану нешто догодило. Пала је у несвест а захваљујући комшијама лекарима успела је да се опорави.¹¹¹ Свечаност је, ипак, била по протоколу што је мало смирило Ивана Стамболића. Ипак нов немир унела су му двојица милицајаца која су га из Тршића сачекала испред стана. Рекли су да му је безбедност угрожена и да су због тога ту.

У среду поподне, 23.9.1987. године почела је Осма седница ЦК СК Србије. На њој је требала да се потврди одлука са Председништва. Пре тога одржан је свечани скуп поводом 50 година доласка Јосипа Броза на чело КП. Похвално је тада Слободан Милошевић говорио о Титу, његовом успеху који спаја генерације. Напао је „хулигане“ који покушавају да укаљају Титово дело. Каква савршена симболика оног што је уследило. Све је било припремљено, подршка врха СФРЈ, наклоност армије и штампе која се дала у пун погон. На дан Осме седнице објављен је говор Бранка Мамуле у *Политици* који је одржао на састанку комуниста армије, поручио је између осталог адмирал „Наступио је тренутак да свако у својој средини смело и критички преиспита своју одговорност.“¹¹² Да би показао демократичност председник ЦК СКС наредио је да се Осма седница преноси на телевизији. То није био само израз

¹¹⁰ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 84.

¹¹¹ Исто, стр. 84.

¹¹² Љ. Зоркић, Р. Петровић, С. Чедић, Р. Лазаревић, Ј. Стојанчић, З. Радисављевић, А. Мијалковић, *Слога је услов и за слободу и мир*, Политика, 24. септембар 1987, стр. 1.

демократије то је био шок у народу. Осим ретких ствари које су грађани могли да прате уживо сукоби унутар Партије су били затворени. Сада је Слободан Милошевић желео да покаже како он то ради због народа а не због себичних интереса. Био је то најгледанији догађај који се пуштао на телевизији тога дана, гледаоци су остајали до касно у ноћ и са пажњом слушали свих 91 говорника. Поново је уводно излагање дао Зоран Соколовић, добро је поставио темеље, говорио је о мерама против проscribeваних политичара и био врло миран. После њега говорио је Никола Љубичић. Упозорио је генерал да свако ко другачије мисли од усвојених закључака ће доживети Павловићеву судбину. Биле су то страшне речи. Наставио је Никола Љубичић, изјавио да није потребно да се расправа продижи да се не доведу у питање и други људи. Упозоравао је генерал и оставио јасну поруку, свако ко је против њих неће моћи да настави. Драшко Милићевић је изјавио да је Осма седница врхунац демократије.¹¹³ Покушавао је Драгиша Павловић да пружи отпор али ништа није могло бити учињено. Уз њега били су Шпиро Галовић, Васа Милинчић, Радиша Гачић, Бранислав Иконић, Љубинка Трговчевић, Борислав Сребрић, Иван Стојановић, генерал Милосав Ђорђевић, Десимир Јефтић, Момчило Баљак, Вукоје Булатовић, Миленко Марковић и Миломир Петровић. Слободан Милошевић са говорнице делује надмоћно, даје свакоме реч и допушта свачије мишљење, подсећао је на Ивана Стамболића током избора Слободана за председника ЦК 1986. Сада је Иван Стамболић био у неверици и шоку. Деловао је уморно и несигурно што су потврђивале фотографије које су објављене у *Политици*. Покушао је да брани Драгишу Павловића позивајући се на речи Николе Љубичића док га је овај отворено рушио. Није био Иван Стамболић на дневном реду али сви су знали да је он главни плен. Само га је Душан Чкребић отворено напао следећим речима „ А Србија је уморна од лидера и нови јој не требају.“¹¹⁴ Није био свестан Душан Чкребић да се у његовој близини ствара нови вођа српског народа. У једном тренутку Иван Стамболић се окренуо ка Слободану Милошевићу рекавши да се надао бољем вођењу седница, Слободан Милошевић није обратио пажњу већ је дао реч следећем говорнику. Крај антолошке Осме седнице је био формалан, Слободан Милошевић је прочитао предлог за смењивање Драгише Павловића и пребројао гласове. Само су 8 били против док су 18 били уздржани поново из покрајина. Нису били свесни покрајинци да су се могли спасити само да су се укључили у гласања али

¹¹³ *Расправа у ЦК СКС о Драгиши Павловићу из часа у час*, Борба, документи, специјално издање, 28.9.1987, стр. 22.

¹¹⁴ *Расправа у ЦК СКС о Драгиши Павловићу из часа у час*, Борба, документи, специјално издање, 28.9.1987, стр. 14.

нису то могли ни знати тада. Мирјана Марковић, која је из стана пратила пренос је у неверици позвала Душана Митевића, директора телевизије, који је усхићено рекао „Победа!“¹¹⁵.

Југословенски врх није водио рачуна за дешавања у Србији. На састанку Председништва СКЈ под последњом тачном дневног реда Слободан Милошевић је дао кратак реферат о догађајима са Осме седнице. Користио се Милошевић непријатељима Ивана Стамболића унутар СКЈ али и добрим односом са осталим републикама. Босанцима је био близак због титоизма, као и војсци. Црногорцима због порекла, Хрватима јер је „комунистички космополит насупрот националкомунисти Стамболићу“ док Словенце није било брига. Већ тада се истиче словеначко интересовање за Југославију. Сви они су Слободана Милошевића видели као лакшег противника, убрзо ће грешку осетити на својој кожи.

Политика и *Политика експрес* су 25.9.1987. са огромним ентузијазмом на насловним странама објавили вест да је Драгиша Павловић разрешен дужности члана Председништва ЦК СКС.¹¹⁶ Слободан Милошевић је био тријумфалан поново. Народ му је веровао. Знао је то Слободан Милошевић, ништа није чинио без разлога. Био је то највећи тријумф који је до тада доживео али надао се не и највећи. Увек је жудео за нечим већим, нечим грандиознијим. Сада, на крилима победе могао је Слободан Милошевић са лакоћом да постане вођа каквог су Срби желели. У Партији је Осмом седницом одредио појединце за одстрел. Убрзо су пали сви који су се усудили да покажу неслагање са њим. Прве „жртве“ били су Бранислав Милошевић који је, истина, сам поднео оставку, затим Драгиша Павловић, Радмило Кљајић и Иван Стојановић. За последњу двојицу постоје интересантна вођења њихових смена. Радмило Краљић је кривио Мирјану Марковић за своју смену пошто је објавио фељтон о њеној мајци Вери Милетић. Иван Стојановић је смењен са положаја главног уредника *Политике*, када су почели напади на њега упитао је Слободана Милошевића шта да чини, овај му је рекао да не подноси оставку. Због појачаних притисака сам се повукао из СК док је за смену у *Полтици* сазнао преко телевизије.

¹¹⁵ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 88.

¹¹⁶ Љ. Зоркић, Р. Петровић, С. Чедић, Р. Лазаревић, Ј. Стојанчић, З. Радисављевић, А. Мијалковић, *Драгиша Павловић разрешен дужности члана Председништва ЦК СКС Србије* *Политика*, 25. септембар 1987, стр. 1-12.

Решио је и да медије стави под своју контролу. Није Слободан Милошевић као старији кадрови вршио директан притисак на уреднике већ је то чинио преко партијских комисија. У њима су били њему одани новинари који су кидисали на све који би се супроставили Милошевићу. Преко комисија успостављена је контрола над штампом која је постала политички егзекутор. Нису само мењани главни уредници већ и читаве редакције. То је прво спроведено у *Политици* када је Живорад Миновић постављен за главног уредника. Највише је настрадао *НИН* коме је смењена цела редакција. За главног уредника дошао је Милошевићев човек Ђоко Стајичић а *НИН* ће стати раме уз раме са *Политиком* и *Политиком експрес*.¹¹⁷ Још један врло битан часопис, који ће постати близак Милошевићевој супрузи *Дуга* је стављена под контролу, додуше раније. Главни уредник *Дуге* Грујица Спасовић поднео је оставку фебруара 1987. године.¹¹⁸ Тако је Слободан Милошевић загосподарио медијима у Србији који ће сада моћи заједно да се ставе у функцију дешавања народа.

Остао је само један проблем у потпуном преузимању власти, Иван Стамболић. После Осме седнице на њега више нико није рачунао. *Политика* га је исекла на фотографији коју је објавила са свечане академије у Сава центру поводом прославе 200 година од рођења Вука Караџића. На Ивана Стамболића је сигурно вршен притисак и приватно, а не само јавно преко штампе. Постоје информација да су га упозоравали на опасност по живот. Нико није знао да ли неко стварно жели да му науди или покушавају да га застраше. Било како било *Политика* је из дана у дан објављивала захтеве за смену Ивана Стамболића а њега су притискали политичари. На састанку у Љубичићевом кабинету у Палати федерације где су присуствовали Слободан Милошевић, Иван Стамболић, Никола Љубичић, Душан Чкребић, Добривоје Видић, Богдан Трифуновић и Александар Бакочевић. Последњи, иако је био на страни Ивана Стамболића на Осмој седници прешао је на другу страну. Присуство на састанку био је начин да се искупи. Разговор је у почетку био миран, Никола Љубичић говори о великом значају који је Иван Стамболић имао на српску политику али да су велики притисци и да је време да се повуче. Није на том састанку Слободан Милошевић вршио притисак ни једном, имао је људе који су то радили уместо њега. Улогу „егзекутора“ преузео је Александар Бакочевић, вероватно да покаже оданост. Он је рекао како Иван Стамболић треба да се повуче а ако то одбије избиће немири у народу. Иван

¹¹⁷ Ђ. Стојичић, *Ђоко Стојичић именован за главног и одговорног уредника НИН-а*, НИН, број 1931, 3. јануар 1988, стр. 5.

¹¹⁸ *Оставка главног уредника, Дуга*, број 338, од 7. до 20. фебруара 1987, стр. 5.

Стамболић је одбијао да се повуче јер би на тај начин признао кривицу али тражи смену, на то су сви пристали. Његова смена је била проблематична пошто је у Председништви републике имао већину. Ипак Ивану је очигледно било доста, рекао је својим људима у Председништву да гласају за смену јер он то жели. Једино је одбила Љубинка Трговчевић која је рекла да не може да гласа против савести.

У понедељак 14.12.1987. године, на седници Председништва СР Србије на коме је председавао Иван Стамболић одлучивало се о његовој смени. Седео је између Слободана Милошевића и Николе Љубичића који су били уверени да ће се ствар мирно завршити. Убрзо је дошло до збрке, неколико чланова је захтевало да се објасне разлози за Иванову смену али то је пресекао Никола Љубичић. Рекао је да се Стамболићев рад у целини не оспорава али да Партије не може да прихвати један део његовог рада и да се због тога све мора окончати данас. Наравно, истакао је да Иван Стамболић неће бити потиснут из јавности и политичког живота, нико у то није веровао. Приликом гласања за смену, вођење седнице је преузео потпреседник Вукоје Булатовић. За смену гласало је 6, против је био 1 (Трговчевић) а 4 су била уздржана. Иван Стамболић није гласао па је то било 11 од 12 гласова. Слободан Милошевић је поставио питање да ли је смена могућа ако има само 6 гласова, добио је потврдан одговор од правног саветника. Уздржани су поново били покрајинци, то им је била, практично, последња ситуација која је могла да им промени судбину. На крају је Слободан Милошевић желео да ублажи састанак. Саопштио је да Иван Стамболић преузима место директора Југословенске банке а прославили су уз виски. За избор на место директора постарао се Богдан Тригуновић, председник Социјалистичког савета Србије.¹¹⁹ То је био крај пријатељства. Уместо Ивана Стамболића на место председника Председништва СР Србије изабран је Петар Грачанин 22.12.1987. године.¹²⁰ Петар Грачанин је био генерал-пуковник ЈНА, учесник у НОБ-у и народни херој. Као човек великог угледа и особа која је важила за мирног Југословена његов избор протекао је мирно.

Тако је отишао човек који је дошао на корак преузимања аполитне власти. Њега су многи у Југославији сматрали за човека који је одговоран за све оно што им је сметало. Увидеће сами неколико месеци касније како није Иван Стамболић био човек

¹¹⁹ Славољуб Ђукић, *Између славе анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 98.

¹²⁰ Т. М, *Петар Грачанин изабран за председника Председништва СР Србије*, Политика, 23. децембар 1987, стр. 1.

против кога су требали да се боре. Остала је упамћена једна занимљивост, да није било Ивана Стамболића не би било ни Слободана Милошевића. Последњи пут пријатељи су се видели на сахрани Иванове најстарије ћерке Бојане која је са 24 године погинула у саобраћајној несрећи у Црној Гори. Слободан Милошевић је ту вест чуо од шефа милиције коме је наредио да помогне Ивану Стамболићу и да му буде на располагању. 29.4.1988. године на Топчидерском гробљу поворка се ускомешала. Слободан Милошевић се одједном појавио у капели. Блед у лицу пришао је да изјави саучешће а убрзо се су двојица пријатеља наша у загрљају. Стамболићева супруга одбила је да прими саучешће, стајала је неко време Милошевићева рука у ваздуху а онда се поклонил пред сандуком и напустио капелу. Последњи пут, сада већ бивши пријатељи су се чули после сахране због чланка у *Политици експрес* где је речено да Ивану Стамболићу треба сатрти племе. Слободан Милошевић је хладно рекао да не стоји иза тога и да је уосталом штампа слободна па може да пише шта жели. Тако је протекло последњи контакт некадашњих великих пријатеља.

После Осме седнице Слободан Милошевић се променио. Постао је више самоуверен. Остао је да самостално влада пошто су Стамболићи смењени а Никола Љубичић, Добривоје Видић и Душан Чкребић остали без утицаја. Остао је при комунистичком убеђењу Слободан Милошевић али је постао национално напојен. Осећао је снагу националног покрета мада је одбијао да се стави на његово чело. Ускоро ће почети нови део Милошевићевог живота који ће га ипак погурати на место вође.

Јулско буђење и октобарско свитање у Новом Саду

Када је ситуација у српском СК била решена а Слободан Милошевић постао апсолутни господар ситуације одлучено је да се настави. Уследила су смењивања општинских руководстава широм Србије. Новине су прву половину 1988. године биле пуне оставки али и подршке српском ЦК. Сада се осећала довољно снага да се пређу „границе“ такозване уже Србије. Главни проблем био је Устав. Рађено је на промени

Устава СР Србије у савезним форумима, Слободан Милошевић је имао предност зато што је у постојећем стању летаргије био једини активан играч. Држао се реторике братства и јединства, социјализма и самоуправљања. Тежио је смени однорођене бирократије. На промени Устава радила је такозвана Кучанова комисија која је притискала Војводину да одустане у неким стварима од државних функција али и Србију од „максималистичких захтева“ како је то рекао један од аутора Зоран Павић.¹²¹

Доста је Слободану Милошевићу било безкрајних преговора са покрајинским руководствомима којима очигледно није било у интересу да се било шта промени. Одлучено је да се делује сада када је Србија кључала у националном заносу. Као лакши противник изабрано је руководство Војводине. Није оно било лакши противник само по себи већ је ситуација у Војводини ишла на руку Београду. Док је на Космету етнички састав био у корист Албанаца, у Војводини, која је била врло мултиетнична постојала је прилична већина српског становништва. Нису Срби чинили већину само у народу већ и у руководећем кадру. Због тога се будући сукоб Срба (оних у руководству) и Срба (као народа) не може осудити од стране Југославије као национални већ искључиво системски. Војвођанско руководство пружало је најсажнији отпор уставним променама на којима је Србија инсистирала. Због тога али и чињенице да Слободан Милошевић сада на располагању има моћно оружје одлучено је да се крене у акцију средином године. То оружје били су Срби са Косова, пре свега организација из Косова Поља. Колико год се Мирослав Шолевић трудио током 1987. године да прикаже како су они господари ситуације а не Милошевић ствари су биле другачије. Као нека врсте генералне пробе за митинге „братства и јединства“ може се сматрати штрајк Земунског „Змаја“ пред Скупштином СФРЈ. Као главни организатор сматран је синдикат а касније ће се показати колики утицај имају синдикати у дешавању народа.

1.7.1988. Мирослав Шочевећ је телефоном најавио долазак Срба са Косова новоизабраном секретару Покрајинске конференције Социјалистичког савеза Војводине Карољу Ердедију. То је деловало војвођанском руководству као из неба пошто је тих дана ПК Војводине био заузет нечим другим. Слободан Милошевић дао је интервју главном уреднику *НИН*-а Ђоки Стојичићу 23.6.1988. године. Интервју који је носио назив „47 питања Слобану Милошевићу“ објављен је у издању недељнику од

¹²¹ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, *Антибирократска револуција (1987-1989)*, Београд, 2009, стр. 24.

3.7.1988. године на седам страна.¹²² За интервју се знало пре објављивања па је он почео да изазива реакције. Војвођанско руководство је посветило три седница на којима се расправљало о поменутом интервјуу. Помињало се о провери поверења Слободану Милошевићу као председнику ЦК СКС на савезном нивоу. Од тога се, ипак одустало мада је део руководства, под вођством Нандора Мајора, председника Председништва Војводине то желео. Интервју је оцењен као штетан, рушећи и да не доприноси међусобном поверењу. Бачена је жишка која ће покренути пожар антибирокарске револуције. 6.7.1988. Бошко Будимировић, члан покрајинске конференције резервних старешина Косова Поља, обавестио ПК ССРН Војводине да Срби са Космета долазе 9.7. у 10 часова ујутру. Желели су из ПК да спрече долазак Косоваца у Нови Сад али када су видели да је то немогуће одлучили су како је разговор косовопољске делегације са руководством покрајине недопустив. Остало је да се обезбеди неминовни скуп. Било је спремно око 300 милиционера, 50 из резервног састава и 50 до 60 из оперативног састава. У књизи „Митинзи у Војводини 1988. године-Рађање политичког плурализма“ мр Саве Керчова, мр Јова Радоша и др Александра Раића стоји сведочење Мирослава Шолевића да су Косовци намерно истицали иселјавање Срба и са одушевљењем дочекали вест да их ПК неће примити.¹²³ Ту вест добили су из ПК ССРНВ од Кароља Ердеља. На дан доласка косовских Срба, ПК је у кабинету покрајинског секретара за унутрашње послове било закључано, поставља се питања од кога се крило и бранило руководство ако је револуција била уистину увезена а не унутрашњи продукт. У згради ПК остали су Давид Атлагишић и Душан Дробњаковић као одређени за пријем делегације Косоваца.

Тог 9.7. у 8 часова ујутру стигао је воз са триста Косоваца и још седамдесетак људи из остатка Србије. На станици их је сачекало педесет Новосађана. Окупљени нису кренули одмах на згради ПК, чекали су Мирослава Шолевића за кога су мислили да је ухапшен. Он је раније дошао аутомобилом а на путу ка станици је легитимисан. Поворка је потом одбила да разговара са ССРН и упутила се ка згради Извршног већа Војводине. Између демонстраната и грађана био је кордон милиције. Неки пролазници су аплаудирали, придруживали се или посматрали колону која их је дозивала. Према сведочењу Миклоша Ембера, вишег инспектора СУП-а који је био задужен за безбедност тога дана, он је сам повукао милицију иако није добио ни наређење ни

¹²² Ђоко Стојичић, *47 питања Слободану Милошевићу*, НИИ, број 1957, 3. јул 1988, стр. 8-15.

¹²³ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 41.

сагласност.¹²⁴ После тога грађани Новог Сада су се масовно придруживали протестима и испред зграде Извршног већа дошло је око 2000 људи. На интервенцију Миклоша Ембера прикључен је разглас КУД „Железничар“ у зграду Извршног већа преко кога је говорио Мића Шпаравало, пензионисани милиционер из Урошевца. Он је рекао да неки ставови ПК Војводине подржавају и охрабрују понашање Албанаца. Током говора нестала је струја а народ је на то одговорио звиждуцима и повицима. Касније се сазнало да је струја икључена на интервенцију покрајинског ДБ-а. Демонстранти су прешли на другу страну улице и преко кабла, поново повезали разглас у стану Лалића. Тада је говорио конобар Илија Живковић који је говорио у име 48 Вршчана. Он је остао упамћен као први Војвођанин који је критиковао руководство Војводине. Тада је струја искључена читавом граду а диспечери Електровојводине су на позиве грађана одговарали да је то наређење СУП-а. Тада су страсти узавреле а народ је скандирао испред куће Бошка Крунића. Певала се химна и друге песме, а Оливера Катарина је певала „Ој војводо Синђелићу“ и клицало се Титу. После седам сати народ се упутио на железничку станицу а митинг је завршен козарачким колом. Народ се опраштао од земљака („Збогом браћо Срби, дођите нам опет“). Косовци су тако завршили своју прву посету Војводини, врло успешно. Тако се догодило „јулско буђење“ српског народа, неће више ништа бити исто после тог дана. Отпочели су један за другим, као печурке после кише, да се одржавају митинзи „братства и јединства“ или митинзи солидарности са Србима са Косова, у зависности како их је ко називао. У штампи, пре свега *Политици* и *Политици експрес* они су називани митинзи солидарности.

Руководство покрајине је закључило да је митинг планиран и да је све било спремно. Члан касније смењеног аутономашког руководства Живан Берисављевић је рекао (20 година после антибирокуратске револуције) да му је Ненад Ристић, директор Радио телевизије Београд рекао све о плановима Косоваца и распореду шетње, одакле ће ко да дође као и ко ће доћи поред њих два дана пре 9.7.1988. године.¹²⁵ Ненад Ристић је рекао да се не сећа тога.

Сутрадан 10.7. иза затворених врата покрајинског руководства у проширеном састанку је закључило да је митинг напад на Војводину, њену стабилности и покушај рушења њеног руководства. Члан Председништва ПК СКВ Ђорђе Стојшић отишао је толико далеко да је Слободана Милошевића представио као манијака, новог Хитлера

¹²⁴ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 42.

¹²⁵ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 43.

који спроводи у дело идеју „Велике Србије“.¹²⁶ Наставио је како се Слободан Милошевић неће зауставити на Југославији него ће ићи на даља освајања. Колико је ово само страшно деловало посебно када се узме у обзор да Слободан Милошевић није поменуо протест а камоли рушење. Најбоље у прилог однорађеног руководства иде ова Стојшићева изјава. Говорио је као да је реч о атаку Србије на неку независну територију а не о жељи народа, истина подржаног од Београда, да створи јединствену Србију. Све оптужбе на рачун митинга и било чега везаног за то ипак су падали у воду на помен искључења струје. Била је то огромна срамота за „перјанице демократије и слободе“. Осам дана после протеста у Новом Саду *Политика* је напала новосадско руководство, у томе је предњачила карикатура бирократе који сече кабал од микрофона.¹²⁷

Надали су се руководиоци Војводине да ће у ЦК СКЈ „смирити помахнитале Србе“ и тако их спасити. Донесена је одлука да се СК не изјашњавају о митингу а онда је у документу под називом „Оцена о доласку Срба и Црногораца са Косова у Нови Сад“ рекло да је такво окупљање штетно, да се искоришћава оправдано незадовољство Срба са Косова. У коначној изјави руководство СФРЈ је рекло ипак да је дошао најнезадовољнији део Срба који оправдано тражи промене и да се критикује руководство Војводине због односа према Косовцима. Био је ово хладан туш за ПК Војводине, схватили су да СКЈ збивање у Новом Саду види као унутрашњу ствар Србије, што је она и била. Нису медији водили само прикривену пропаганду, чинили су то отворено. *Политика* је објавила оцене и ставове седнице Председништва ЦК СКЈ одржане 18. и 19. јула 1988. године, а на другој страни оставили су фотографију насмејаног Слободана Милошевића како се подругљиво смеје нерасположеном Бошку Крунићу.¹²⁸ Као додатна симболика Слободан Милошевић стоји док Бошко Крунић седи. *НИН* који је такође извештавао о дешавањима са седнице Председништва ЦК СКЈ оставио је фотографију опуштеног Слободана Милошевића који седи неколико празних столица од забринутог Бошка Крунића.¹²⁹ Осокољени таквом одлуком одлучили су незадовољни Срби да организују још један митинг, овога пута у Панчеву 11.7. Иако је митинг био у организацији Косовопољаца они на њега нису дошли, тако

¹²⁶ Исто, стр. 43.

¹²⁷ Предраг Витас, *Безочни напади на српски народ, Србију и руководство СР Србије*, Политика, 17. јул 1988, стр. 1.

¹²⁸ Тањуг, *Поступак руководства Војводине и Новог Сада није политички одговоран*, Политика, 21. јул 1988, стр. 2.

¹²⁹ Драган Јовановић, *Седам дана који су потресли Србију*, НИН, број 1961, 24. јул 1988, стр. 10.

је то био први митинг народа из Војводине. Први митинг који је организован од стране локалне политичке организације оджан је 21.10.1988. у Новој Пазови.

Иницијативу за одржавање митинга у Новој Пазови потписао је, тада анонимни Мирко Јовић, човек који ће са својим „новопазовачком групом“ постати лице свих митинга. Биће врло упечатљиви са традиционалним ношњама и сликама Његоша, Светог Саве, Вука Караџића и осталих битних историјских личности. Тај митинг био је специфичан по принципу слободног микрофона. Тако су на двапочасовном скупу говорили сви који су желели што је стварало слику демократичности. Демонстранти су тражили поред уобичајеног и промене федерације и критиковали су федерални врх, пре свега Хрвате и Словенце. За пресудан сматра се митинг у Титовом Врбасу који је одржан 17.8.1988. године. Руководство ССРН је, према сопственом признању, сазнало за скуп из новина. Скуп је окупио око 10 000 људи а по тврдњама Косовопољаца два до три пута више. Први пут је говорио председник општине домаћина Томислав Војводић који је побрао аплаузе. На том протесту су први пут радници, и то новосадског „Југоалата“ који су били у сукобу са војвођанским руководством и пре. Поред Титових слика доминирају обележја СКС и Слободана Милошевића. По завршетку митинга ОК ССРН Титовог Врбаса се оградио од позивања на оружје и војну управу. Први пут слављен је Слободан Милошевић, викало се „Слобо, слободо!“ У Врбасу је први пут отпевана песма посвећена Слободану Милошевићу:

„Слободане слободом те звали, тебе воле велики и мали,
док се Слобо овом земљом краће, народ ником робовати неће,
сад се народ на велико пита, ко ће нама да замени Тита,
сад се знаде ко је други Тито, Слободан је име поносито“.¹³⁰

Српско руководство је 6.9.1988. године донело закључак да се митинзи солидарности/митинзи „братства и јединства“ у Србији не сматрају за штетне и лоше и да као такви никоме не сметају.¹³¹ Тако су митинзи институционализовани и постали главно оружје у тоталном преузимању власти. После те одлуке, од септембра су сви митинзи организовани преко локалних ССРН. Од септембра се, сада за стално, мења име у митинзи солидарности. Први који је тако назван одржан је 15.9.1988. године у Сремској Митровици. У Апатину 18.9. први пут је говорио на једном скупу председник

¹³⁰ Дарко Чварковић, Весна Вујић, Иван Радовановић, *И Војвођани траже јединствену Србију*, Политика, 19.августа 1988, стр. 5.

¹³¹ Екипа Политикиних извештача, *Седница ЦК СК Србије*, Политика, 7.септембар 1988, стр. 1.

партијске организације, Живојин Смиљанић. Трудили су се организатори митинга да за говорницом доведу припаднике различитих националности, због критике војвођанског руководства да су они једнонационални и у претежно српским „колонизаторским“ местима. Због тога је на митингу у Белој Цркви који је одржан 24.9. говорила Албанка.¹³²

Ситуација је бивала све заоштренија, у Новом Саду „однарођено руководство“ је покушало на сваки начин да промени слику о митинзима али није имало успеха. Против њих је била окренута страховита ватра средстава информисања. Свакодневно *Политика*, *Политика експрес* и *Вечерње новости* доносиле су писма подршке митингашима, затим нападе и оптужбе на рачун војвођанског руководства. Притисак је био огроман а у народу је створена слика како су чланови ПК Војводине каријеристи и аутономаш. Тај израз, аутономаш, остао је у говору Срба до данашњих дана. Тај термин увек има негативну конотацију и има за циљ етикетирање особе.

После првог митинга у Новом Саду одржаног 9.7.1988. године, код грађана Новог Сада али и Војводине остао је горак укус. Били су незадовољни понашањем руководства према народу који је до кобног инцидента био миран. Желели су да исправе ту, како су сматрали, неправду. Средином септембра покренута је иницијатива коју је потписало 215 људи да се организује „поправни“ митинг у Новом Саду.¹³³ Иницијатива је имала успеха и он је организован 25.9. а организацију је преузео новосадски „Југоалат“. Митингаше су дочекали овога пута столови са храном и пићем у дворани СПЕНС-а. Тражена је оставка целокупног ССРН Новог Сада у року од десет дана. Овога пута није било инцидента а митинг се завршио мирно.

Српско руководство осим повремених напада на ПК није желео да се меша у дешавања у северној покрајини. Први пут је то учинио Зоран Соколовић који је крајем септембра разговарао са ПК СКВ али без успеха. Први камен у зиду ПК срушио се 1.10.1988. године када је Бошко Крунић поднео оставку на место члана ЦК СКЈ.¹³⁴ Крунић, који је дошао после пензионисања Стевана Дороњског је био прави пример аутономашког руководиоца. Заплетен у мрежу бирократије, која је радила само у своју корист створио је искривљену слику о жељи народа. Али није то само случај са аутономашима, таква је била југословенска бирократија која је толико дуго одбијала да

¹³² Весна Вујић, *Скуп подршке у Белој Цркви*, Политика, 25.септембар 1988, стр. 3.

¹³³ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 48.

¹³⁴ Тањуг, *Бошко Крунић поднео оставку*, Политика, 2.октобар 1988, стр. 1.

погледа у стваран свет да је изазвала толико хаоса и мржње који нису били виђени од Другог светског рата.

2.10.1988. године одржан је митинг у Бачкој Паланци, то је била прекретница војвођанске драме. Бачка Паланка ће у делу јавности бити позната као антибиروقратска престоница. Њени општински руководиоци су изгледа учинили толико добра српском народу па и данас учествују у политици, додуше прикривено и у другој партији. Слободан Милошевић је 1989. године посетио Бачку Паланку и захвалио њеним грађанима на историјској улози у консолидацији Србије. Једна од аутора дела о антибиروقратској револуцији у Војводини, Жужана Серенчеш доноси податке да су на општинско руководство притисак извршили радници „Мајевице“ и становници Гајдобре.¹³⁵ Када се узме у обзир да су и радници и житељи Гајдобре претежно досељени са простора Херцеговине то ствара ширу слику. Такође се зна да су чланови ПК и њихови симпатизери то истицали да би показали да староседелачко становништво Војводине није таквог мишљења. У Војводини увек је постојала нека врста поделе на староседеоце и „дођоше“ али се не може ни помислити да је она негативна или да носи дозу мржње. На тај начин доказивали су из ПК њихову жељу да заваде и одвоје незадовољан народ само да би остали на власти.

Говорници у Бачкој Паланци били су Радован Панков, председник бачкопаланачке општине и Михаљ Кертес, општински партијски секретар. Радован Панков је истакао да је протест грађана такође и протест комуниста. Михаљ Кертес је рекао да је војвођанско руководство у прошлости молило да се не чита београдска штампа и тако намерно изостављало истину о догађајима на Косову. Њих двојица су прекидани аплаузима и гласовима подршке. Стекли су на тај начин руководиоци Бачке Паланке огроман утицај у Војводини да од тада они постају вође антибирократа.

Одмах је уследио одговор на те догађаје из Новог Сада. ПК је послала телекс председнику партије у Бачкој Паланци 4.10. са налогом да се испита одговорност Радована Панкова и Михаља Кертеса.¹³⁶ То је дочекано на нож од јавности а народ је киптео од беса. Такву ситуацију одлучило је да искористи српско руководство. Јасно је било да је народ на њиховој страни а сада су све више прелазили и политичари. Морало је да се дела.

¹³⁵ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 49.

¹³⁶ *Бирократе деле народ*, Политика, 5.октобар 1988, стр. 1.

У бачкопаланачкој „Мајевици“ радници су одржали састанак сутрадан 5.10.1988. године, на коме је договорено да крену пред општинско партијско седиште и на тај начин искажу подршку Радовану Панкову и Михаљу Кертесу. Испред општине одједном се пренела вест да се иде на Нови Сад а радници су као по команди само кренули. Народ је пошао пешице уз повике „Срушићемо владу у Новоме Саду“. Договорено је да ће их негде на путу за Нови Сад сусетићи аутобуси Дунав-превоза. У Новом Саду организовале су се фабрике „Југоалат“, „Југодент“ и Градски превоз да би дочекали народ из Бачке Паланке. Када су се сви окупили, а било их је око 15.000, почео је састанак на коме је договорено да се тражи оставка целокупног Председништва ЦК СКВ у року од сат времена. Демонстранти су продужили рок за још пола сата да би стигли пред Извршно веће. Из сата у сат маса народа је све више расла а тон догађају давао је Михаљ Кертес, касније познатији као Брацика и радници „Југоалата“ са директором Ђорђе Шћепановићем. Михаљ Кертес је са говорнице поручио „Ако се ја, као Мађар, не бојим Срба, зашто би се Срби бојали Србије.“¹³⁷ Народ је то пропратио франатичним аплаузом и огромним одушевљењем, од једном се нашао у маси која га је носила рукама. За то време је престрављено руководство покрајине у згради Покрајинског комитета већало шта им је чинити уверени да ће их југословенски врх спасити. Испред зграде Извршног већа постављена су три кордона милиција а наспрам њих стајало је већ 70.000 окупљених грађана. Они су у бесу почели да бацају каменчиће, ситан новац и јогурте у облику пирамиде. Због тога ће цео тај догађај добити, према мом мишљењу, увредљив назив „јогурт револуција“.

Пред окупљени народ изашао је Милован Шогоров који је покушао да их умири и увери да ће руководство наћи решење, народ му је одговорио звиждуцима и окретањем леђа. Руководство ПК је наставило са већањем уз стални контакт са врхом СКЈ и СКС. Стипе Шувар и Слободан Милошевић су рекли да не треба оставке поднети на улици али да то што пре учине. Против оставке „на улици“ су били Ђорђе Стојшић и Вукашин Лончар који су сат иза поноћи гласали против оставке. За оставку били су млађи руководиоци и председник Председништва ПК Милован Шогоров. Око пола два ноћу демонстрантима је саопштено да ће руководиоци сутрадан у 17 часова на седници Покрајинског комитета поднети оставке. Они су изашли на спољна врата, остао је само Милован Шогоров да би послао шифровани телекс руководством Србије

¹³⁷ Предраг Мирковић, Лијана Авдић, *У народу нема национализма*, Политика експрес, 6. октобар 1988, стр. 4.

и СФРЈ где је речено како демонстрације нису организоване у циљу заштите Радована Панкова и Михаља Кертеса него да би се срушило војвођанско руководство. Народ је негативно реаговао када је чуо да су побегли. Преко ноћи остали су најупорнији. Београд је са великом пажњом ослушкивао дешавања у Новом Саду, Слободан Милошевић је тек касно у ноћ отишао кући. У ЦК остали су Петар Грачанин, Душан Митевић и Миломир Минић. У току ноћи дошао је поменути телекс у коме се поред наведеног тражила војна интервенција. Десио се шок међу „дежурнима“ у ЦК, нису знали да ли звати Слободана Милошевића или да сами реше проблем. Петар Грачанин је решио да позове Лазара Мојсова, председника Председништва Југославије који је потврдио да је ПК тражио интервенцију и да Никола Љубичић, као републички секретар одбране нема ништа против интервенције. Одлука је ипак била у рукама председника Републике, Петра Грачанина а не председника Југославије, а он је одбио захтев за војном интервенцијом.

Сутрадан, 6.10. се колона људи сливала пред зграду Извршног већа, по процени било је око 100 000 људи. Аутомобили са таблицама места широм Војводине и Србије стизали су у град. Нису радиле фабрике и школе. Незадовољство је расло. На „терену“ је било 5500 милицајаца и 500 специјалаца. Колико је било незадовољство сведочи податак да су демонстранти замало упали у зграду ПК око 9 ујутру. Током преподнева војвођанско руководство је три пута слало упозорење ЦК СКЈ на ситуацију. Милован Шогоров је одлучио да оде на извор опасности, код Слободана Милошевића. По пријему Милован Шогоров га је практично молио да смири народ јер је веровао да само он има довољно угледа. Престрављен овим речима обраћа се Слободану Милошевићу „Друже Слободане, ако Ви не дођете и умирите народ, сви ћемо изгинути!“, на шта је Милошевић одговорио „Само ви поднесите оставку, а ја ћу после тога доћи.“¹³⁸ Подрхтавао је Нови Сад од стопала незадовољног народа, а посебно су се тресле фотеље од тог марша. Народ је тражио Слободана Милошевића испред зграде Извршног већа и изгледало је да ће све довести до експлозије. Није Слободан Милошевић желео да почини кобну грешку и заустави овај полет својом посетом. Да је тада отишао за Нови Сад врх Југославије не би мирно посматрао даљу олују дешавања народа. Као делегат послат је Зоран Соколовић који је пред народом напао ПК и побрао салве аплауза. Интересантан податак док је састављан говор који ће Зоран

¹³⁸ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 108.

Соколовић прочитати пред народом Петар Грачанин је захтевао да се убаци реченица о братству и јединству као и да се ни на један начин не вређају Мађари.¹³⁹ Док се ситуација тако развијала напољу у згради заседао је ЦК СКВ који је одлучивао о оставкама. Милован Шогоров је прекинуо расправу речима да испред има повређених и прогласио оставке неопозивим. Од 99 људи који су гласали 87 је било за оставке, 10 је било уздржано.¹⁴⁰ Зоран Соколовић је одређен да прочита одлуку народу после које се десила ерупција задовољства и радости. На тргу се разлеже песма „Ој Србијо из три дела поново ћеш бити цела“.¹⁴¹ После прославе која је кратко трајала народ је почео да се разилази. Тужан биланс тога дана било је преко 100 лакше повређених, од чега 22 милицајца.

Тог 6.10. ЦК СКЈ је рекао да је због незадовољства грађана Војводине дошло због непажње за жеље народа и однародовању војвођанског руководства. Ванредној седници ПК 6.10. није присуствовао Ђорђе Стојшић који је послао писмо са неопозивом оставком, забринут за очување Титове самоуправне СФРЈ као заједнице равноправних народа. Ново руководство Војводине је изабрано, Бошко Ковачевић је изабран за председника Председништва ПК СКВ а Миодраг Копривица за секретара.¹⁴² Протести у Војводини су настављени све до 21.10.1988. године а имали су за циљ смењивање остатка старог руководства по општинама. Укупно је било 33 митинга од чега 14 после колективне оставке ПК. Смењивању се приступило темељно а оно је захватило и дубље слојеве бирократије, отишли су директори банака, поште, фабрика, културних установа.

Тако је пало руководство Војводине а Србија се помакла корак ближе ка решавању проблема свог статуса и исправке грешке над српским народом. Неће на томе стати талас народа, ускоро ће запљуснути, а затим потопити кабинете у Приштини и Подгорици.

У том националном заносу Слободан Милошевић је овенчан славом великана српске историје, то импонује пониженом народу који се пробудио и који жели да

¹³⁹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 109.

¹⁴⁰ Б. Марјановић, Л. Авдић, П. Мирковић, *Оставка Председништва ПК*, Политика експрес, 7. октобар 1988, стр. 8.

¹⁴¹ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 109.

¹⁴² Танјуг, *Бошко Ковачевић председник а Миодраг Копривица секретар*, Политика, 15. новембар 1988, стр. 1.

верује неком новом као што је веровао Титу, с тим што им је Слободан Милошевић ближи зато што је Србин.

Зимска ноћ у Подгорици

Громогласни хук пробуђеног народа заталасао је Југославију а делове сравнио са земљом. Док се крхки стуб војвођанског руководства рушио пред очима јавности покренута је нова акција, али овога пута је нико није очекивао. Као „следећа жртва“ одређена је Подгорица. Црна Гора се после приласка краљевини Србији 1918. године, а посебно од 1941. године одаљавала од Србије. Није то чинио народ већ руководство. После 1945. године створена је нова нација Црногорци. Црногорци су одувек постојали али никада као народ сам по себи већ као географска одредница шире целине, српског народа. Обични људи не примећују посебну разлику међу братским народима, осим ако није у питању политизација било какве врсте. На том путу одвајања радило је руководство Црне Горе током читавог свог постојања. Подгорица, односно Титоград, био је раме уз раме са Новим Садом, Приштином, Сарајевом и Загребом када је требало критиковати Србију или неке њене поступке. Тако је било и приликом критике, боље речено напада, појаве нацрта Меморандума САНУ. Скупштине Црне Горе оштро је осудила тај „националистички проглас“, тако је Црна Гора једина на седници расправљала о нацрту.¹⁴³ Урадили су то зато што је у Пљевљима почело са потписивањем петиције подршке Меморандуму, потписницима је било и 12 комуниста. Због тога односи руководства Црне Горе и Србије захладнели. Интересанто је поменути какво су виђење имали српски руководиоце пре осамдесетих године. Према наводима Славољуба Ђукића Александар Ранковић, Милош Минић и Петар Стамболић видели су Црну Гору као неку врсту интегралне територије Србије али нису желели почетак новог сукоба унутар Југославије. Слободан Милошевић као човек који је вукао порекло из Црне Горе био је става да су Срби и Црногорци два ока у глави и да суштинске разлике нема. То је било тотално супротно од мишљења његове породице, пре свега брата Бранисалава који је по националном кључу, као Црногорац постао

¹⁴³ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 55.

амбасадор. Док су се Новим Садом препричавали догађаји од тих дана устала је Црна Гора, надахнутије и ратоборније, како је то својствено Црногорцима.

Срби са Космета, пре свега они из Косова Поља били су незадовољни понашањем Подгорице исто као што су били незадовољни понашањем Београда. Срби и Црногорци са Косова су били руку под руку у борби за своја права и заједнички су наступали али их је заједнички болела та издаја Београда и Подгорице. Када се ситуација у Србији променила а Београд био чврстог става да Косовцима треба помоћи остала је Подгорица као извор незадовољства. Уз то посебно су болеле изјаве ЦК СК Црне Горе које су наводиле да проблеми на Косову, иако се ради о Црногорцима, нису у надлежности Црне Горе. Сада када је Нови Сад био слободан желели су да и Подгорица доживи такву судбину. *Политика* је пренела вест о заказаном протесту у Подгорици.¹⁴⁴ Као датум за протест одабран је 20. август. О случајном или намерном одабиру Милошевићевог рођендана за протест нема потребе говорити. Његови противници су ту нашли везу док су присталице одбијале било какву симболику. Руководство Црне Горе сазнало је за протест, наводно, из медија. Тај податак делује збуњујуће када се узме у обзир да су црногорска милиција и служба покренуле акције „Радак“ и „Кораб“ које су имале за циљ праћење Мирослава Шолевића и осталих Срба са Косова.¹⁴⁵ Овај протест није био само у организацији Срба са Косова већ и појединаца из Подгорице, Наде Лазаревић-Јововић, супруге песника Ранка Јововића и радник „Радоја Дакића“ Павле Милић. Био је то други пут да се црногорско руководство нађе „преварено“. Први пут било је приликом посете Слободана Милошевића, уз организацију Блажа Злопаше, Никшићанина, Вилусима у кући Слободана Вучетића. Тај састанак обезбеђивала је локална милиција, а на њему су присуствовали локални челници и директор железаре „Борис Кидрић“ Радослав-Бањо Булајић.¹⁴⁶ Тај састанак остаће енигма али је послужио као покушај дискредитације протеста и Слободана Милошевића.

Јавност је сазнала 18.8. да ће бити митинга. Руководство је понудило трибину уместо митинга али Мирослав Шолевић и остали нису пристајали ни на шта друго осим на протест. Једино што су из СКЦГ успели било је померање митинга са 18 часова на 12 часова. Вида Кнежевић, председница ОК ССРН Титограда је упозорила

¹⁴⁴ Љубомир Ђикановић, *Митинг може да допринесе диференцијацији у СК, пре свега у његовом руководству*, Политика, 19.август 1988, стр. 5.

¹⁴⁵ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 27.

¹⁴⁶ Исто, стр. 57.

18.8. на проблеме који могу настати због митинга. 17.8. на затвореној седници црногорског руководства закључило се да је митинг опасан. Председник Председништва Црне Горе Миљан Радовић је рекао да је звао „организатора“ ових протеста Слободана Милошевића али и Каћушу Јашари, која је рекла да српско руководство „инструише“ Шолевића и Одбор за организовање митинга подршке Србима и Црногорцима на Косову. Миљан Радовић је замерио београдским листовима што митинг проглашавају за већ готову ствар. Одлучено је да се митинг допусти али да треба обезбедити све услове да он прође мирно. Тог 20.8. у хладу је било 34 степена. Косовци су рано почели да пристижу, било их је око 2000. Долазили су и из целе Црне Горе. У пола 12 на тргу се појавило око 30 000 митингаша. Са бине на тргу Ивана Милутиновића пуштана је револуционарна музика по наредби општинског руководства. Прва је окупљене поздравила Вида Кнежевић а народ је извиждао. После ње је говорио Мирослав Шолевић који се захвалио руководству Подгорице на разумевању проблема и лепом пријему. Тада је изненадио руководство СКЦГ најавивши митинг у Никшићу 18.9.1988. године. Следећи је био сликар са Космета Светозар Арсић-Басара који је говорио о геноциду над Србима и Црногорцима на Косову. Након Басаре говорио је Бранислав Ковачевић, члан Председништва Републичке конференције ССРН Црне Горе. Његов говор је у почетку примљен без реакције али када је почео да говори о мирном суживоту Црногораца и Албанаца у Црној Гори и о угрожавању истог од стране Косоваца пропраћен је звиждуцима и увредама. Митинг је тако завршен без инцидената а на неких 40 минута је настављен испред хотела Црна Гора где су се чуле националистичке песме и захтев за оружјем. У повратку Косовцу су протествовали у Колашину а онда се вратили на Косово.

Страни медији пренели су да се ради о „великосрпском национализму који прети да ће заузети Црну Гору“ а све то закувао је „непопустљиви шеф“ српске парије Слободан Милошевић. Енглески *Ројтерс* писао је да су демонстранти позивали на грађански рат ако се не реши питање Косова. Француски *АФП* вест о протесту насловио је „Просрпске демонстрације у Црној Гори“. Америчка *УПИ* рекла је да су грађани тражили да се оконча етнички сукоб Срба и Албанаца и претили грађанским ратом. *Рејтерс*, *АФП*, *Радио Тирана*, *РФИ* и *Глас Америке* цитирали су Милана Кучана да се на тим догађајима ширила најмрачнија мржња. Домаћи медији писали су у складу са ставом својих република. Загребачки, подгорички и љубљански медији преносили су тврдље сличне онима у иностраној штампи док су српски медији рекли да се ради о

незадовољном и пониженом народу који захтева решење. *Политика* је објавила слике на којима се виде транспаренти „Црна Гора-српска Спарта“ и „Жарковићу ће ти је база“.¹⁴⁷ Са посебном пажњом је наглашавана топла добродошлица Црногораца и њихова правичност у борби са проблемом. Занимљиво је да су црногорски медији изостављали појаву транспарента „Жарковићу ће ти је база“ док су друге наводили таксативно.

Председништво ЦК СКЦГ, 28.8. је закључило да се врши притисак и уцена на њих и да је све то чин великосрпског национализма ка Црној Гори. Посебно су осудили „Хоћемо оружје“ као подстицање мржње према Албанцима и „Црна Гора је Србија“ као негација црногорске нације. Председништво је закључило и да је Никшић одабран зато што је близу границе са Босном и Херцеговином на чије тло жели да се прошири српски национализам. Говорили су као да се ради о наоружаној банди која жели рат и разарања а не о народу који протествује. Наравно иза народа је стајала савршена организација локалаца подржаних Београдом али опет идеје војног пуча у Војводини или Црној Гори које се стално помињу су благо речено апсурдне. Посебну пажњу привлачи помињање „брадатих младића“ на митинзима, то је био чест а понекад и једини аргумент за приказивање национализма на протестима.

На митингу у Никшићу главну реч поред Мирослава Шолевића водили су и Никшићани што је још један показатељ да Срби са Косова нису самостално организовали протесте. На том митингу, према сведочењу новинара Веселјка Копривице десио се инцидент који није потврђен и који нигде није поменут осим код њега. Био је то повик „Хоћемо Русе!“ из народа који је пренела телевизија Титоград. Та вероватно лажна оптужба биће најнажнији аргумент приликом смене целокупне уредничке гарнитуре ТВ Титоград која је све до јануара 1989. била један од најснажнијих брана режима у Црној Гори. После Никшића протест је одржан и на Цетињу где се окупило око 30 000 људи.

Непосредно после протеста у Подгорици, одржана је седница ЦК СКЈ 25.8.1988. године на којој је као једна од тачки дневног реда била расправа о дешавању у Подгорици. Саво Шекарић, члан СКЦГ оптужио део руководства у СК и затражио смену поменутих у медијима. Радмила Анђелковић је реплицирала да СКС не може да

¹⁴⁷ Драгомир Бећировић, Миодраг Вујовић, Божидар Милошевић, Љубомир Ђикановић, *На величанственом митингу солидарности у Титограду, учествовало је више од 30.000 људи*, Политика, 21.августа 1988, стр. 6.

утиче на организацију Косовопољаца а албански члан је додао да они знају како ЦК СКС има контакте са Мирославом Шолевићем и осталима. Седница се на томе окончала без даљег расправљања. Та мања расправа није била претерано битна југословенском врху који је тада расправљао о исправности и нужности уставних промена у Србији. Почела је хистерија у црногорским медијима и упозоравање на опасност од великосрпског национализма али и на припајање Црне Горе Србији у циљу стварања „Велике Србије“. У сваком пасусу стајао је термин „великосрпски национализам“. Није то имало утицаја на грађане Црне Горе који су тешко потиснути економским тешкоћама и неразвијеношћу Црне Горе пригрлили протесте као једину борбу за своја права. Док је у Војводини циљ митинга јединствена Србија и уставна промена у Црној Гори он има социјални карактер. Народ, а посебно радници били су незадовољни економском ситуацијом а она се врло лако да преусмерити.

У предузећу „Радоје Дакиће“ 7.9. пронела се вест да нема ништа од повећања плата и зимница, револтурани радници су ступили у штрајк. Њихови захтеви били су повећање плате 100%, растеретити привреду, смањити администрацију и обезбедити зимницу. У једном тренутку је изгледало да ће се радници вратити на посао због молбе директора Драга Шофранца када је Комнен Кљајић позвао да се иде пред Скупштину. На капији фабрике раднике су дочекали студенти повицима подршке, после грљења Павле Милић је радницима поделио транспаренте а на неким је, између осталог стајало „Живјело српско руководство“ и „Подршка Слободану Милошевићу“. Када су пролазили поред телевизије чула се песма „Црна Гора у бој креће“. Колони су се придруживали грађани па је она постајала све већа. Испред Скупштине било је неколико хиљада људи а до 16 часова број је нарастао на око 10.000. Како је то само својствено Црногорцима показали су свој темперамент. Ратне песме и борбени поклици могли су само годити народу одгојеном да поштује храброст, односно чојство и јунаштво. Присутнима се обраћају прво Драго Шофранац па Павле Милић који је рекао да осим Радована Радоњића, Марко Орландића и Ненада Буђина остали у руководству Црне Горе немају подршку. Ацо Ђукановић, студент и брат Мила Ђукановића, рекао је да треба да се направи подела на оне који су изгубили поверење народа и оне који га имају. Радован Радоњић окупљенима је поручио да ће дочекати оставке али га нису послушали када је рекао да се разиђу. Број се повећавао људима из свих делова Црне Горе. Око 19 часова из Београда је стигао Марко Орландић и позвао окупљене да се разиђу и потраже правду кроз институције, то је рекао и Ненад Буђин.

Њих двојицу су на почетку дочекали аплаузима а на крају испратили звиждуцима. Да су само заузели неутралнији став или се ставили на чело народа њих двојица би осигурали водеће положаје. Марко Орландић је посебно био близак са Слободаном Милошевићем па је све изгледало да иде у том правцу. Ипак ствари се нису тако развијале, остали су и Марко Орландић и Ненад Буђин одани СКЦГ.

Те ноћи председнику Скупштине Црне Горе Веселину Вуксановићу предати су захтеви радника и студената у 13 тачака. Тражило се хитно заседање, оставке прозваних, решавање економских и социјалних проблема и провера одговорности руководства телевизије и *Побједе*. Пре 23 часа пристигли су радници Железаре из Никшића који су дочекани фанатичним аплаузима, скандирано је „Никшич-Титоград“, „Идемо на Приштину“ и певало се „Ко то каже ко то лаже“. Од тог тренутка окупљенима се обраћао свако ко је хтео, милиција није успевала да успостави ред а појединци су покушали да пробију кордон. Чуле су се песме „Слободане наше росно цвијеће, цио народ за тобом се креће“, „Хајде Слобо, хајде рисе, Црној Гори поврати се“ и узвицима је вређано руководство Црне Горе и позивано на оставке. Опет су Црногорци показали своје право лице, годило им је Милошевићево порекло а они као његови земљаци били су спремни да крену за њим у нове победе. Та склоност ка поезији, наравно не Његошевског ранга, истакла се на протесту. Чуле су се „Црна Гора сада пита, кад ће Слобо мјесто Тита“ као и „Ој прелјепа Подгорице, носиш име издајнице“.

После поноћи окупљенима се обратио Миљан Радовић, председник Председништва СКЦГ. Рекао је да су у суштини прихваћени сви захтеви демонстраната осим оних који су дирани у федерализам и негирани Црну Гору. Народ је био незадовољан, постајао је агресивнији. Ујутру у 6 часова окупљенима се обратио Божина Ивановић, поздравивши их са „Добро јутро Црногорци“ и рекавши да су захтеви прихваћени а да су спорни на расправи и позвао окупљене да се разиђу. Пошто је већина одбила он је тада изговорио „Милицијо поступи по наређењу!“. Оклопљени милицајци и специјалци су насилно растерали окупљене грађане, тако је окончан до тада највећи протест у Црној Гори. Реакције су биле подељене, док СКЦГ није видео ништа спорно у пребијању сопственог народа само да би се осигурала власт, црногорска јавност као и српска биле су шокиране. То посезање ка насиљу скупо ће коштати црногорско руководство, неће им то заборавити ни они окупљени 7.10. али ни целокупан народ. Јесте се ситуација што се тиче митинга смирила али је

незадовољство брзо расло. Био је најјачи аргумент незадовољног народа, али и Београда, то насиље над сопственим народом као потврду још једне однарођене бирократије. Показало се да Србија и Црна Гора нису толико одвојене колико је мислило руководство Црне Горе.

Увече 7.10. одражана је седница ОК Подгорице где је њен председник Боривоје Дракић поднео оставку. На тој седници говорило се како Подгорица није Нови Сад, главни град покрајине која је интегрални део Србије него главни град Републике Црне Горе. Веселин Ђурановић и Видоје Жарковић били су за отпор. Ђурановић је био става да се уведе ванредно стање и да се на миран начин окончају демонстрације. На крају су те вечери донели одлуку о увећењу ванредног стања у Подгорици, после растеривања људи по граду су патролирала војна возила и милиција, мада је у целој земљи било ванредно стање до 22.10.1989. године. 8.10. одржана је ванредна седница ЦК СКЈ која је оценила да је протест у Подгорици одраз национализма и покушај рушења врха Црне Горе пучем, негирајући јој историју, постојање и културу. Трећа смена никшићке Железаре кренула је ујутру 8.10. да подржи демонстранте. Четири пута су упозоравани тога дана на ванредно стање и тражено је да се врате, ништа нису желели да чују. На 18. километру пута Никшић Подгорица, код Жуте греде милиција је реаговала а народ је потиснут падао низ падину у покушају да се спасе. Истог дана заседао је врх ЦК и републике а речено је да су са Жуте греде до 18 часова у болници Никшић пријавило 7 лакших и 1 теже повређено лице. Речено је и да су се повредили бежећи од сузавца а не од батина. У Подгорици 23 је ухапшено, једно лакше повређено а против троје особа су предузете прекршајне мере. Новинар *НИН*-а Стеван Станић написао је чланак под називом „Ко то смије радника да бије“ где је донео сведочења очевидаца Жуте греде. Очевидац је рекао да је Жута греда неки нови Вучји до или Мојковац и да би више волео да има слику коју би могао да покаже деци како њиховог оца бије њихова милиција, него да му се плата повећа за 200%.¹⁴⁸ Преовладало је ово друго мишљење над званичним извештајима. Народ је био огорчен, како се то њихово руководство брани од сопственог народа и зашто. Уверено у подршку Слободана Милошевића становништво Црне Горе било је мишљења да му треба поклонити поверење, певали су „Слобо, само зови, летјећемо кано соколови!“

Одлучило је руководство Србије да пружи подршку народу. Одржана је заједничка седница Председништва СР Србије и Председништва ЦК СКС 10.10. на

¹⁴⁸ Стеван Станић, *Ко то смије радника да бије*, *НИН*, број 1973, 16.октобра 1988, стр. 14.

коме је закључено да Србија нема везе са дешавањима у Црној Гори, да подржава народ али не руководство.¹⁴⁹ Слободан Милошевић је сутрадан 11.10. на седници ЦК СКС рекао да народ има право да руководству да подршку али и да је ускрати.¹⁵⁰

Постоје непроверене информације да је Мирослав Шолевић током зиме 1988. године наговарао „вође“ народног незадовољства Павла Милића и Наду Јовивић-Лазаревић на „побуну“. Обећавао је помоћ у хиљадама људи и стотинама новинара.¹⁵¹ Те зиме ситуација се смирила иако је званична Подгорица наставила са нападима на Србију и Слободана Милошевића да потпирују атмосферу и припремају пуч. Новине у Србији су се смириле, вести о Црној Гори скоро да и није било. Реакције у страниј штампи нису изостале. Љубомир Тадић изјавио је за *Ројтерс* да је црногорско руководство употребом силе себи ископало гроб. *Радио Париз* рекао да је подршка Слободану Милошевићу на протестима доказ умешаности Београда. *Њујорк тајмс* пренео је вест о акцији југословенске милиције у провинцијском граду и да национализам угрожава постојање Црне Горе. Није значило ништа такво писање на расположење народа. Ситуација у Црној Гори од крвавог октобра се константно погоршавала, напетост је расла а руководство није искористило то насилно смирење да преокрене ситуацију. Мислили су у СКЦГ да ако је насилно разбијен један митинг то ће аутоматски деморалисати незодовољне. Поново су превидели и у протестима видели оно што није доминантно, српски национализам. Без сумње је он постојао али народ је тражио економске реформе. На сваком митингу прво су тражене промене у привреди па тек у политици.

После 95 дана од насилно окончаног митинга у октобру поново се окупио народ Црне Горе у Подгорици 10.1.1989. године. Поново је све кренуло из фирме „Радоје Дакић“, то је био доказ колику су улогу имали синдикати у антибиројатској револуцији. На почетку митинга окупило се око 150 радника а милиција је била у приправности. Ускоро су се декићевцима придружили студенти Универзитета „Вељко Влаховић“ са ректором Милошем Радуловићем на челу. За њима пристизале су колоне људи из целе Црне Горе а око 13 часова већ је било више од 20.000 људи. Скандирало се и певало, једна од песама била је „Отворте се врата стара, ево иде Жељезара, да прекрочи Жуту греду да вам чита абецеду“. Око 13 сати Светозар Вукчевић,

¹⁴⁹ *Одржана заједничка седница два већа републике*, Политика, 11.октобар 1988, стр. 1

¹⁵⁰ Ђ. Пилчевић, *Народ има право да ускрати подршку*, Политика, 12.октобар 1988, стр. 3.

¹⁵¹ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 66.

председник Акционе конференције Савеза синдиката „Радоја Дакића“ предложио је да се оформи Организациони одбор митинга. Њега су чинили: Светозар Вукчевић-председник, Радисав Бошковић, Исмет Хаџијусуфовић, Предраг Лакић и Предраг Булатовић (као делегати „Радоја Дакића“), Љубиша Станковић, Иван Брајовић, Срђа Дармановић, Милица Пејановић, Ацо Ђукановић и Момир Булатовић (као представници Универзитета).¹⁵² Одбор је предложио оставке свих у врху републике и федерације, одлуке су усвојене једногласно. Момир Булатовић, секретар Универзитетске конференције СК постао је познат јавности када је 10.12.1988. рекао у врху ЦГ „Довољно је да ви одете!“¹⁵³ Речено је још да су октобарски протести угушени насилно и да нису угушени због очувања Црне Горе већ због очувања позиција.

После давања захтева смењивали су се говорници. У 16:30 руководство Црне Горе примило је, на десетак минута, Милицу Пејановић-Ђуришић, Предрага Булатовића, Љубишу Станковића и Момира Булатовића. Народ је био револтиран због тако кратком пријема и покушао да уђе у Скупштину, разлегали су се повици, милиција је једва успела да их спречи, овога пута без употребе силе. Момир Булатовић је окупљенима рекао да врх Црне Горе не одговара на захтеве демонстраната, потом је објавио крај рада Одбора и вратио се међу окупљене. Поздрављен је огромним аплаузом и повицима из промуклих грла. Дobar део је преноћио на тргу и парку. Ујутру су почела да пристижу појачања, око 11 часова било је око 70.000 људи. У 11:25 подпредседник Скупштине Црне Горе Божидар Тадић окупљенима саопштава да су оставке поднели Председништво Црне Горе и Председништво ЦК СКЦГ као и председник Скупштине Црне Горе Веселин Вуксановић. Народ је тражи оставке и црногорских функционера на савезном нивоу. У 13:55 обавештени су да је члан Председништва СФРЈ Веселин Ђурановић поднео оставку а да ће чланови Председништва ЦК СКЈ Видоје Жарковић и Марко Орландић то учинити. Уследила је бура одушевљења, проламале су се песме. У 14:30 на степеницама Скупштине окупљенима се обратио, видно расположен, Момир Булатовић речима „Народ је побједио, јер је и морао да побједи! Сви захтјеви су испуњени!“¹⁵⁴ Град се тресе од узвика, песме, рафала, флаше су ишле из руке у руку, пролама се козарачко коло из Скупштине кроз кордоне милиције у непрегледну масу. Према процени милиције било

¹⁵² Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 68.

¹⁵³ Љ. Ђукановић, *Протест на подгоричком Универзитету*, Политика, 11.децембар 1988, стр. 6.

¹⁵⁴ Драгомир Бећировић, Божидар Милошевић, Љубомир Ђукановић, Зоран Живковић, *Целокупно руководство Црне Горе поднело неопозиве оставке*, Политика, 12.јануар 1989, стр. 6.

је око 70.000 људи а према неким медијима и до 150.000. Општеномодно весеље трајало је око сат и по времена а онда је народ, задовољан почео да се разилази. Испред Скупштине на дрвету данима је стајао транспарент „Остатку на здравље“.

Стизали су телеграми подршке са свих страна, посебно из Београда, Војводине и Косова. 11.1.1989. заседао је Координациони одбор десет црногорских бригада из Београда који је поздравио оставке. Увече 11.1. одржана је ванредна седница ЦК СКЦГ на којој је речено да од Другог светског рата Црна Гора није била у таквој политичкој ситуацији а да он 1948. СК никад није био толико поцепан. Последњи пут као председник ЦК СКЦГ Миљан Радовић је говорио о константним нападима на руководство Црне Горе, о лажима везаним за неразумевање проблема радничке класе и сличним стварима. Мило Ђукановић, тада млади руководиоца који ће бити дуго времена оптуживан за великосрпство, је најдуже и најоштрије критиковао црногорско руководство нападајући га за однарођавање, непоштовање, нерешавање проблема. Скупштина Црне Горе је заседала 12.1. и на њој су потврђене оставке руководства. До 15.2.1989. Црна Гора је била без руководства. Београдска штампа је посвећивала по четири или пет страна извештаја из Подгорице.

Тако је пао још један стуб однарођене бирократије, на тај начин Србија ће коначно добити некога ко је неће нападати, поред Македоније. Јасна је била идеја Слободана Милошевића и српског руководства да се изврши притисак на СКЦГ, са гласом Црне Горе у федерацији, из гласове покрајина Србија је могла да блокира било коју одлуку уперену против ње. Ако је ико, барем мало, схватао прошлост социјалистичке Југославије схватао је неопходност тога. Постоје нека чудна сведочења о дешавањима у Црној Гори. Поменути новинар Веселко Копривица пренео је изјаву Милорада Вучелића, новинара из Београда, коју је дао Светозару Марковићу, председнику Извршног одбора Скупштине општине Будва. Према сведочењу Милорад Вучелић је рекао да су у октобру припремани „одстрелу“ војвођанског и црногорског руководства а да је потом планиран „поход“ на Босну и Херцеговину, Хрватску и Словенију. Циљ је био да се прогласи нова Југославија на Дан републике 29.11.1988. са Слободаном Милошевићем на челу али се показало да је црногорско руководство „тада било претврдо“.¹⁵⁵ Та, благо речено, фашистичка изјава делује стварно језиво. Тај „српски продор на запад“ имао је много присталица међу републикама на западу Југославије. БиХ и Хрватска јесу имале разлога да га се боје због великог броја Срба на

¹⁵⁵ Бојана Лукић, Зоран Павић и Славиша Лекић, нав.д, стр. 67.

њиховој територији али страх је највише истицала Словенија. Она је једина пружила подршку црногорском руководству од почетка и ширила приче о великосрпском национализму. Тек ће се са следећим „фронтом“ антибијрократске револуције политичка активност Словеније повећати. Са осигураним трећим гласом Слободан Милошевић је наставио на свом путу ка обнови јединства Србије. Деловало је да се српски поход не може зауставити а све неправде које су нанесене Србима сада су исправљане. Пошто су се проблеми у претежно српској Војводини и Црној Гори решили у корист Србије одлучено је да се крене у најбитнији корак, косовску јаму.

Што се тиче Црне Горе, власт ће преузети млада генерација предвођена Момиром Булатовићем, човеком према коме и дан данас велики број људи осећа поштовање и кога сматра оличењем поштења. Није се Београд мешао у смењивање бивше црногорске бирократије, препустили су то њима. Смене су захватиле само прве слојеве бирократије а дубље се није залазило. То црногорско руководство, које је код дела црногорске јавности створило страх од „српске окупације“ и нестанка црногорске културе у благо измењеном облику влада Црном Гором и данас. Показаће се тај „страх“ од нестанка Црне Горе неоснованим убрзо после 1995. године а српски народ осећаће се још једном изиграно.

Мрачне јаме Косова

После Косова поља ситуација у јужној српској покрајини је бивала све гора и гора. После јединствене одлучности југословенског врха да је после Девог пленума ЦК СКЈ 1987. ситуација на Косову критична и да се мора поправити, дошло је до револта међу Албанцима. Те године број силовања, напада и пребијања се увећао. Црна хроника није имала краја, настављено је са нападима на Србе и узурпацију њихове земље. Један од специфичнијих случајева био је када је у центру Приштине Илијаз Бериша, руководилац Управе за имовинско-правне односе у СО Приштини био претучен од браће Кастрати зато што им је наређено да се иселе из куће Новице Грујића у Обилићу коју су узурпирали.¹⁵⁶ Честа су била и клицања Енверу Хоџи, то се

¹⁵⁶ Коста Николић, нав.д, стр. 107.

десило и на Дан бораца 4.7.1987. године. Слободан Милошевић је оштро реаговао упозоравајући да се напади на Србе настављају појачаним интезитетом а њихова егзистенција се угрожава. Указао је на опортунизам, недоследност и непоштовање утврђених рокова у спровођењу појединих задатака. ПК Косова а пре свега Азем Власи мењали су тему сваки пут када би се говорило на погоршање ситуације, истицали су нападе на албанске радње по Србији. Бојали су се Албанци да ће било каквом променом Устава изгубити стечена права али и пут ка независности којој су тежили од 1941. године.

На Косову је све већа била социјална неједнакост, док су се неки толико обогатили да се говорило за њих да су обезбедили и унуче и праунуче већи део Албанаца је живео на ивици егзистенције. Њима говоре да су Срби за то криви. Срби каријеристи су копирали албанске олигархе. У октобру се ситуација заоштрила. У Приштини су жене и деца протествовали због изјава Фадила Хоце после ручка са резервним старешинама ЈНА у Призрену 26.11.1986. коју је пренела *Политика*.¹⁵⁷ Укратко он је рекао да Албанци не нападају радње Срба а ови то чине. Да се питање „појединачних“ силовања треба решити довођењем Српскиња из Србије у кафане јер Албанке неће да буду силоване. Рекао је да Устав не треба да се мења зато што је донет са Титом и да је најбољи Устав а да Срби све хоће да ставе под своју шаку. Још је рекао да ако дође до војне управе на Косову Југославије више неће бити. Прва информација о овоме што је Фадиљ Хоца рекао појавила се 11.6.1987. на захтев Душана Милића члана Председништва ЦК СКС информацију је саставио Милун Јововић. Покрајински Савез резервних официра демантовао је ову информацију и рекао да је чудно што се она појављује после годину дана. Из Покрајинске конференције Савеза војних старешина стигла нова верзија Хоциног говора где није помињано да Срби желе све да ставе под своју шаку и да је рекао да постоји мржња међу Србима и Албанцима. За силовање је наводно рекао, у шали, да неке конобарице које долазе са стране а које су склоне таквом слободном понашању боље послуже људима којима падне мрак на очи него поштене девојке. Није више било важно шта је Фадиљ Хоца тачно рекао. Први од зборових српских жена је организован 15.10.1987. и на њему се тражило да се каже шта је преузето по питању Фадила Хоце. Емина Суља, председница Конференције за друштвену активност жена 16. месне заједнице рекла је да су Албанци за братство и јединство али да мисли да Хоца то није рекао. Прва

¹⁵⁷ Г. Козић, *Груба изјава о силовањима*, Политика, 9.октобар 1987, стр. 11.

масовна демонстрација српских жена била је 16.10. а на њима су биле пароле „Ми нисмо курве, него сестре и мајке синова Србије и Југославије“.¹⁵⁸ На једном таквом протесту дошло до сукоба жена који протестују и оних из власти. Председништво покрајинске конференције Савеза резервних војних старешина прихватило је информацију о говору Фадила Хоце ограђујући се на део о силовању. Наредно је да се настави са утврђивањем свих релевантних чињеница у вези са говором и понашањем Хоце.

Страх од српског национализма био је јак и на савезном нивоу. Федерални партијски лист *Комунист* је критиковао ширење српског и црногорског национализма, коришћење „тананих осећаје слабијег пола“ да би се извршио притисак на врх Покрајинског руководства. Критиковани су стални напади на врх Покрајине због погоршања стање и неправде. Коментатор *Комуниста* Кривокапић је позвао СКС да дају јасну подршку Покрајинском СК и да спрече ову „маглу“ која се створило око питања ко подржава националисте. Председништво ЦК СКЈ искључило је 20.10.1987. Фадила Хоцу из ЦК СКЈ. Разлог за то био је део одговорности за грешке у остваривању политике СКЈ на Косову у дужем временском периоду. Оптужен је да је запоставио борбу против великоалбанског национализма и националну равноправност. Председништво је коментарисало Хоцину изјаву из 1986. оценивши да је револт који је она изазвала оправдан али да су националисти то злонамерно искористили, како би истакли пароле које крше братство и јединство. Милан Панчевски који је био председник радне групе која је испитивала одговорност Фадила Хоце, рекао је да је одговоран зато што није реаговао на фашистичко етничко чишћење Косова и насилно протеравање Срба и Црногораца. Прошло је време када ПК могла да дисциплинује Србе а они то ћутке да прихвате. Добро су то показали у антибијурократским револуцијама у Војводини и Црној Гори. Сада је требало да се зада последњи ударац албанским сецесионистима.

После смењивања Фадила Хоце на његову позицију дошла је Каћуша Јашари. Она је показала исти степен небриге за проблеме Срба и потребе да се ситуација на Косову смири. Албанци су били све безобзирнији у одбрани своје аутономије па је 17.11.1988. заказана седница ПК СК Косова, ЦК ЦКЈ и ЦК СКС чија је сврха била

¹⁵⁸ М. Вујовић, *Протестни збор жена*, Политика, 16.октобар 1987, стр. 8.

оставке руководиоца покрајине.¹⁵⁹ Јашаријева је одбијала да се повуче. Почели су протести Албанаца који, упркос напетости нису довели до нереди. Решено је да се изгласа избацивање целокупног руководства са Јашаријевом и Власијем на челу. Иако су протести били против смене, главни разлог је био пристанак на Скупштину покрајине због уставних амандмана. На тај начин показало се да Слободан Милошевић не жели промену Устава без пристанка покрајина, пре свега Косова, на крају крајева Косово није губило своју аутономију. Албанци су сада преузели Милошевићево оружје као свој начин борбе-митинге. Није то уродило плодом па је руководство ПК Косова смењено гласовима већине.

После смењивања Јашаријеве на челу ПК дошао је Ремзи Кољгеци. Уместо њега Слободан Милошевић предлаже Рахмана Морину. Према мишљењу Азема Власија, Буба Морина, Рахманова жена је била доушник Радмила Богдановића, директора ДБ-а и открила „прљав веш“ о Рахману Морини. Рудари Старог трга су 20.2.1989. показали да као што је црногорско руководство било однорођено тако је садашње косовско за њих. Они су одбијали 183 сата да изађу из окна чиме су створили једну од највећих криза у Југославији. Тражили су смену Рахмана Морине, Али Шукрије и Хусамедина Аземија као Милошевићевих људи, тражили прекид уставних промена, очување аутономије и да се УН укључи у проблем. Борисав Јовић је рекао да је од Јусуфа Каракушија, директора безбедности Косова сазнао да се протест дуго приремао. ЦК СКЈ је одлучио да пошаље Реифа Диздаревића који је рекао да су рудари прилику да разговарају са њим поздравили аплаузом, иронично они су одбили да дођу на тај разговор. Договорено је да Слободан Милошевић и Стипе Шувар посете Косово, а по њиховом доласку уследио је топли дочек за Стипу Шувара у Приштини а звиждуци за Слободана Милошевића мада им се ништа није могло замерити у говорима. У уводној речи Слободан Милошевић је поздравио окупљене на албанском језику. Требало је да посете Стари трг, али је Слободан Милошевић то избегао посетивши Термоцентралу Обилић са Рахманом Морином а онда се вратио у Београд. Стипе Шувар је сишао код рудара, касније је рекао како је од Срба био оптужен да је Албанцима ишао на ноге а од Албанаца да је радио у корист српског национализма. Подршку рударима пружио је Азем Власи који је сишао међу њих. Врх државе је увео полицијски час на Косову и смирио ситуацију.

¹⁵⁹ Екипа Политикиних извештача, *Каћуша Јашари и Азем Власи ослобођени дужности председника, односно члана Председништва ПК СК Косова*, Политика, 18. новембар 1988, стр. 1-9.

Словенија није више желела мирно да посматра дешавања у Југославији. 27.2.1989. на скупу у Цанкјаревом дому Словенија је дала подршку Албанцима и њиховој борби. Пред 2000 људи Милан Кучан је изговорио „У Старом Тргу се брани авнојевска Југославија!“¹⁶⁰ То је подигло Србију на ноге. Уследио је протест стотина хиљада људи испред Скупштине Југославије, протесте су започели студенти предвођени ректором Слободаном Унковићем, министром просвете Данилом Марковићем и Јагошом Пурићем. Јунаци тог протеста били су таксисти, њих 3.000 је бесплатно превозило учеснике протеста са Новог Београда. Реиф Диздаревић је извиждан а Стипе Шувар се правио болестан, тражен је Слободан Милошевић који је рекао да не може да дође. Окупљени народ фанатично је понављао „Чекаћемо Слобу, чекаћемо Слобу“. На крају је, пред зору, ипак дошао када су емоције доживеле ерупцију, на повике „Ухапсите Власија“ после антологијског „Не чујем вас добро“ рекао је да ће сви који су напали Југославију бити ухапшени. Сутрадан су били ухапшени Азем Власи, Бурхан Каваја и Азиз Абраши као одговорни за штрајк у Старом тргу. Стипе Шувар је касније рекао како није био обавештен нико из ЦК него да су хапшења припремили Слободан Милошевић и Добросав Ђулафић, секретар савезног СУП-а. То се чини немогућим пошто је одлуку о хапшењу донело Председништво. На Косову су почели немири а поново се заузало прво у Урошевцу (на дан када је скупштина Косова изгласала усвајање амандана са 120 за и неколико уздржаних) а потом у осталим местима. Сукоби су трајали неколико дана а прва два су била најжешћа. У Подујеву је 27.3. убијен командир милиције Албанац, у Митровици милиционер Србин а у Подујеву демонстрант. Биланс сукоба је било више од 20 погинулих и велики број рањених. Парадокс је да 28.3.1989, када се по Косову пуцало, Скупштина Србије прогласила нови Устав врло свечано. У Сава центру су Слободан Милошевић, Анте Марковић и Вељко Кадиевић ломили погачу у част новог Устава.

Све полуге власти у земљи су биле у рукама Слободана Милошевића. Делује невероватно са каквом лакоћом је пало сепаратистичко руководство Косова а Београд их је сматрао за највеће непријатеље. Наравно није се то десило преко ноћи али предност која је била на страни Србије су сада већ добро увежбани методи. Косовско руководство је једино у антибирокуратској револуцији пало преко установа и борбе у институцијама. Југословенски врх, вероватно преплашен снагом коју је показао

¹⁶⁰ Љ. Кнежевић, *Одржан скуп против увођења ванредног стања на Косову*, Политика, 28. фебруар 1989, стр. 8.

Слободан Милошевић и српски народ, подржавао је одлуке које су се тичале Србије. Ускоро ће увидети да Слободан Милошевић не планира да се на томе заустави.

Десио се народ

Док се ситуација у Војводини приближавала климаксу а у Црној Гори полако загревала Србија је почела да кључа, догађаје нико није могао да застави. У лето и јесен 1988. народ је митинзима подржавао Слободана Милошевића и показивао патриотизам. Новине доносе извештаји о броју људи: Титово Ужице-100.000; Велика Плана-25.000; Пожаревац-50.000; Сјеница-10.000; Лозница- 50.000; Врњачка Бања-50.000; Лесковац-200.000; Александровац-10.000; Бор-50.000; Ваљево-100.000; Соко Бања-10.000; Владичин Хан-20.000; Аранђеловац-40.000; Шабац-100.000; Прешево-15.000; Крагујевац-200.000; Рашка-20.000; Зајечар-100.000; Горњи Милановац-40.000; Прокупље-80.000; Пирот-50.000; Бујановац-30.000; Крушевац-100.000; Чачак-80.000; Краљево-100.000; Смедерево-70.000; Бела Паланка-10.000; Смедеревска Паланка-50.000; Врање-150.000; Ниш-300.000...

Жеље тадашње политике испољаване су на митинзима преко транспарената, говора, повика. У Крушевцу је избројано 220 парола, све то било је у циљу солидарности са Србима са Космета, слављања Слободана Милошевића, радости за националним буђењем. Режим је све више усвајао национални програм али је био против испољавања национализма, поред Милошевићевих слика ту су и слике Лењина, Тита, Лоле Рибара. После митинга у Нишу градско руководство је критиковало појаву национализма: шајкаче, пароле „Не дамо Душаново царство“, „Хоћемо оружје“ и песму „Ко то каже ко то лаже“. У комунизму било је уобичајено чување власти преко партијске организације и полиција, Слободан Милошевић је увидео да преко усмеравања маса на сцени уз помоћ застава и парола чвршће осигурава власт. Једна од парола била је „Слободане, ти народни сине, сад се народ за слободу брине!“

Београд, јесен 1988. Србија кључа у народном одушевљењу и заносу националног препорода. Родио се вођа, млади, неустрашиви Слободан Милошевић. Слабо познати банкар стекао је глас светиње и постао најславнији владар у

националној историји Срба, популарнији од Тита у најбољим данима. Његове речи се слушају и прате без поговора, његове фотографије украшавају ветробране аутобуса, зидове кафана и службених просторија. Уместо икона испод кандила у кућама стоји његова слика а на Косову пале свеће за његово здравље.

„Ко нам дирне, ко нам дирне нашег Слободана
летеће му, летеће му са рамена глава!“

Диве му се академици, писци, некадашњи дисиденти и тврдокорни антикомунисти. Све невоље код нас настале су зато што није било такве личности. И историјски догађаји би били другачији.

„Цар Лазаре, ниси им'о среће
да се Слобо покрај тебе шеће!“

Нема више социјалних немира који су наглашавали пад комунизма. Све пада у заборав због патриотизма, достојанства и љубави према вођи

У уторак 4.10.1988. десио се највећи протести после 1968, радници „Раковице“ предводе остале раднике у штрајку, траже хлеб и плату, први пут повици „ Живео капитализам!“¹⁶¹ Раднике нико није могао да смири, све говорнике су називали лоповима и извиждали, на најаву доласка Слободана Милошевића почело је скандирање „Хоћемо Слобу“ а радост је преплавилу масу. Када је он дошао маса је заћутала и у тишини, као хипнотисана, слушала његове речи, иако није ништа ново рекао у односу на претходнике, њему су беспоговорно веровали. На све што је рекао чуло се гласно одобравање, обећавао је јаку и јединствену Србију и повратак националног достојанства. „Они су дошли пред Скупштину као радници, а отишли су кући као Срби“ рекао је Јагош Ђуретић.¹⁶² Слободан Милошевић је потом поручио „ Нека свако ради свој део посла. Ја ћу доћи код вас на разговор.“, „Верујемо Слоби, верујемо Слоби“ клицала је маса „А сада нека се свако врати на свој посао.“ командовао је Слободан Милошевић и прошао кроз масу која се склањала са пута, аплаудирала и пружала руке да га додирну.¹⁶³ Један радник, када је Слободан Милошевић ушао у аутомобил, рекао је возачу „Чувај га.“ Многу су покушали да копирају Милошевића, али неуспешно. Сутрадан су, 5.10. пред Скупштином

¹⁶¹ Зоран Ракић, *Нећемо да чекамо*, НИН, број 1972, 9.октобар 1988, стр. 11.

¹⁶² Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 106.

¹⁶³ Зоран Ракић, *Нећемо да чекамо*, НИН, број 1972, 9.октобар 1988, стр. 12.

протествовали радници „Рекорда“, обратио им се др Радош Смиљковић.¹⁶⁴ На крају је као Слободан Милошевић поручио „А сада на посао!“, дочекали су га повици „Уа кретену!“, сузних очију у холу Скупштине жалио се новинарима како тако могу да му кажу када се он толико бори за радничку класу.¹⁶⁵ Један од најзанимљивијих протеста засигурно је протест жена јуна 1988. године.¹⁶⁶ Група од двадесетак жена предвођене др Олгом Ранитовић и Оливером Катарином је испред Скупштине Југославије протествовало због положаја Срба на Косову.

Док народ у Слободану Милошевићу препознаје новог вођу, новог Тита, он ћути. Када је београдски Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, на чијем челу је био Добрица Ћосић 27.6.1988. тражио да се испита историјска улога Тита сви су очекивали оштру реакцију Милошевића. Реакција је изостала. Слободан Милошевић се и даље позива на комунистичке ставове али све мање помиње Тита, на питање *Ројтерса* да ли жели да замени Тита он одговрала да не жели. Све то јако узнемирило партијско руководство Југославије које види новог Слободана Милошевића, опијеног славом и моћи. Из тих разлога врх Југославије одлучио је да подсети српског председника да Југославија и даље постоји и да се одређено понашање неће толерисати како је то рекао Стипе Шувар. На тродневној седници ЦК СКЈ која је трајала од 17. до 18.10.1988. индиректно је отворен „случај Милошевић“ преко разних зачкољица. Васил Турпуковски, члан ЦК СКЈ из Македоније изјавио је да се против Србије створила непринципијелна коалиција. То је био довољан разлог да се Турпуковски нађе у свим београдским новинама а да *НИН* у целости објави његов говор о Косову.¹⁶⁷

Стипе Шувар био је челна личност Југославије, Хрват Југословенског опредељења, борио се против сваког национализма. У почетку је сарађивао са Слободаном Милошевићем а када је открио да је он „српски националиста који се користи методама Маспока“ постао је његов највећи противник. Стипе Шувар је индиректно покренуо напад, позвавши на одговорност целокупног Председништва ЦК СКЈ али сви су знали да је гласање упорено против Слободана Милошевића који је члан Председништва. План је био тешко остварив зато што председнике републичких ЦК не бира Југославија па нема право ни да их смени. На предлог Србије то је

¹⁶⁴ В. Добриловић, *Стезаћемо каиш, само нека нам неко каже докле*, Политика, 6.октобар 1988, стр. 12.

¹⁶⁵ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 107.

¹⁶⁶ З. Богавац, *Варјачом на Скупштину*, Дуга, број 374, од 25. јуна до 9.јула 1988, стр. 32-34.

¹⁶⁷ *Одговорност покрајинског комитета је тешка и велика*, НИН, број 1975, 30.октобар 1988, стр. 9-12.

потврђено и тако је избегнуто смењивање Слободана Милошевића. Стипе Шувар и његови савезници су се сада намерила на Милошевићевог човека у Председништву Југославије, Душана Чкребића. Србију је у Председништву поред њега представљао и Радиша Гачић који се после Осме седнице дистанцирао. Душан Чкребић од 146 добио 68 гласова поверења, најмање од свих. Резултати гласања су били следећи: Ивица Рачан и Штефан Корошец по 129, Васил Турпуковски и Иван Бригић по 128, Стипе Шувар 126, Радиша Гачић 125, Видоје Жарковић 112 и Милан Панчевски 86.¹⁶⁸ Гласајући против Душана Чкребића гласало се против Слободана Милошевића, зато је замало настрадао и Милан Панчевски, Македонац који је стао на страну Срба. Душан Чкребић, потиштен и поражен не скривајући своју огорченост дошао је до говорнице и поднео отказ после 16 година у врху Србије. Очекивало се да ће Слободан Милошевић слегнути раменима зато што се залагао за поштовање демократског централизма. Њему није у бити да призна пораз, поручио је да само база може да откаже поверење и позвао Чкребића да повуче оставку. Винко Хафнер, стари комуниста и редак Словенац који је био југословенске орјентације је упозоравао Слободана Милошевића да не иде тим путем. Душан Чкребић је прихватио Милошевићев захтев па се чекала база да се изјасни, она је рекла да комунисти Србије дају безрезервну подршку Душану Чкребићу јер је он на истом строју као и Слободан Милошевић. Била је то велика победа Слободана Милошевића на федералном нивоу. Са већином гласова у Председништву али и доминантном базом осигурао је Србији правласт у Југославији.

Тачно месец дана после неуспелог рушења на седници ЦК СКЈ, Слободан Милошевић је одлучио да се крунише на најспектакуларнији начин. У суботу 19.11.1988. године припремљен је митинг свих митинга, највећи до тада одржани скуп у Србији на платоу београдског Ушћа. Док је још Бошко Крунић био у ЦК СКЈ приметио је постављање бине на Ушћу али није знао због чега, сада је откривено. Није било довољно да то буде највећи митинг до тада, морао је да буде највећи митинг у историји. Телевизија је преносила да је на Ушћу било 800.000 људи, Драган Томић председник Социјалистичког савеза Београда рекао да је било милион и 200 хиљада људи. *Политика* је пренела да је било милион и по људи.¹⁶⁹ Зоран Тодоровић, звани Кундак, који је био секретар Социјалистичког савета Београда отишао је корак даље

¹⁶⁸ Н. Ђурчић, Г. Козић, М. Шашић, В. Вујић, С. Ристић, Т. Вујић, В. Добриловић, Р. Ранковић, Ј. Симић, *Уједињење Србије више не може зауставити никаква сила*, Политика, 20.новембар 1988, стр. 1.

¹⁶⁹ Н. Ђурчић, Г. Козић, М. Шашић, В. Вујић, С. Ристић, Т. Вујић, В. Добриловић, Р. Ранковић, Ј. Симић, *На митингу се окупило милион и по људи*, Политика, 20.новембар 1988, стр. 1.

рекавши да је било милион и седамсто хиљада људи. Тачка на тај апсурни број стављена је на два милиона и двестотине хиљада људи.

Слободан Милошевић је био звезда митинга али тај догађај у историју увео је Милован Витезовић, интелектуалац који је рекао „Поштовани народе, наша историја ће ову годину запамтити као годину у којој нам се догодио народ!“¹⁷⁰ Слободан Милошевић на митингу је поручио да ће се борити против непријатеља Србије ван и у земљи, да сваки народ има вечну љубав а да је Србима то Косово. Бранио је и Југославију и поменуо Титове заслуге. Данима пред митинг *Политика* је доносила вести о његовој припреми али и детаљне мапе и планове шетње од центра до Ушћа као и где се налазе пунктови са храном и пићем. Све је било припремљено до детаља а утисак који је остављен био је немерљив. Почела је да се буди Југославија на звуке борбених добоша који су стизали из Србије, касно да спрече њену консолидацију али рано да би се супроставили даљем „дешавању народа“.

Догађај у Цанкјаревом дому пробудили су целу Србију, али и друге крајеве Југославије. Отпочели су протести у Новом Саду, Подгорици, Ваљеву, Лесковцу,... Није се Словенија сигурно осећала безбедно од тих призора. Милошевић је одлучио да казни Словенију, уведен је бојкот словеначке робе. То, колико је било погубно за словеначку привреду било је погубније за српску, али морао је да се докаже принцип. Борисав Јовић је сведочио да је Слободан Милошевић желео да укине испоруку електричне енергије Хрватској.¹⁷¹ Није била само довољна економска казна, планирана је и политичка. Осим хапшења Јанеза Јанше и Ивана Борштнера маја 1988. године због одавања војних тајни Словенија је била прилично мирна. У осталим деловима Југославије, изузев Македоније, долазило је до митинга солидарности, најпознатији је био онај у Книну. Сада је одлучено да се употребе Срби са Косова, они су требали да у Љубљани протестују због незадовољства и антијугословенства Словеније. Долазак је ипак спречен, хрватска милиција је зауставила Срба на граници и тако спречила могућу антибирокаратску револуцију и у Словенији.

Србија је променила свој приступ ка измени Устава. Средином осамдесетих година нудила је помирљиво решење, није тражила укидање покрајина само смањивање њихове улоге. Да је било разумевања и бриге у врху Југославије као и разумевања у покрајинама сукоба можда не би било. После слома војвођанских

¹⁷⁰ Петар Игња, *Митинг историје*, НИН, број 1979, 27. новембар 1988, стр. 23.

¹⁷¹ Борисав Јовић, *Од Газиместана до Хага-време Слободана милошевића*, Београд, 2009, стр. 65.

аутономаша Скупштина СФРЈ усвојила је амандмане на Устав СФРЈ 25.11.1988, чиме је практично оставила слободне руке Србији да мења Устав. Био је потребан још пристанак Косова. Слом ПК Косова дошао је у часу када је рад Комисије за уставне промене, на чијем челу је био Борисав Јовић, приводела свој посао крају. Камен спотицања са смењеним сепаратистичким руководством Косова био је амандан 47 који је републици давао право промене Устава без пристајања покрајина.¹⁷² После смене Скупштина Косова је прихватила и спорни амандан а нови Устав СР Србије је проглашен 28. марта 1989. година а тај датум проглашен је за национални празник. Борисав Јовић је у излагању на Свечаној седници свих већа Скупштине СР Србије, приликом проглашења Амандмана од 9. до 49. на Устав СР Србије 28.3.1989. рекао да је Србији враћен државни и уставни суверенитет. Додао је да је она сада јединствена, да је укинута неправедан и нелогичан Устав из 1974. Истиче да је било много напада на Србију када је мењала Устав, иако је српски народ на Балкану у модерној историји поднео највише жртава и највише доказао своју слободољубљивост и демократичност. Посебно је са стране, али и од „домаћих издајника“ критикована Осма седница ЦК СКС на којој се започело са борбом за јединствену Србију.¹⁷³ Коначно је Србија испунила свој сан и отклонила вишедеценијску неправду почињену над српским народом. Сада је остало само да се на адекватан начин прослави ова победа.

За место крунисања вође свих Срба, Слободан Милошевић је одабрао Газиместан, на 600 година Косовске битке 28.7.1989. године. То се подударало са обележавањем три месеца од усвајања новог Устава Србије, режим је све то лепо искористио. На дан највеће туге српског народа славила се јака и јединствена Србија, био је то највећи српски скуп, око два милиона људи дошло са свих страна Југославије у којима су Срби живели као и из емиграције (Аустралија, Канада, Америка,...). На скупу је била и Хелен Делић Бенгли америчка сенаторка поносна на своје српско порекло. Један од иселеника у Сједињеним Америчким Државама рекао да је тамо била душа сваког Србина. У подне, на ливади поред бине, хеликоптером је слетео Слободан Милошевић који је фанатично дочекан повицима непрегледне масе „Слобо, слободо!“ Југославија се плашила оваквог агресивног Слободана Милошевића а Европа га је видела као закаснелог бољшевика, док је национално буђење подсећало на предратне тоталитарне режиме. У светској штампи лоше се писало о њему. Косовска

¹⁷² Борисав Јовић, *Од Газиместана до Хага-време Слободана милошевића*, Београд, 2009, стр. 23.

¹⁷³ Борисав Јовић, *Датум за историју: 28. март 1989*, Београд, 1989, стр. 9-13.

прослава сјајна је прилика да себе и Србију представи у бољем светлу, народ и интелигенција били су уз њега, имао је сву власт а демократске опозиције није било на видуку. Новине су га обожавале а војска поштовала, али он није знао да стане. Не само да је имао моћ, желео је да је показује. Тада се невољно на највећој прослави Срба окопило целокупно југословенско руководство, имало је прилике да види агресивног лидера који најављује чак и рат. Он шест векова од Косовске битке говори „Поново смо у биткама, оне нису оружане, мада ни такве још нису искључене.“¹⁷⁴ Видно задовољан овако је говорио о Србији „стицајем друштвених околности, овај велики јубилеј Косовке битке догодио се у години у којој је Србија, после много деценија, повратила свој државни, национални и духовни интегритет. Није нам, према томе, данас тешко да одговорима на оно старо питање: са чим ћемо пред Милоша.“¹⁷⁵

Његов успех био је потпун, постао је обожавани вођа Срба. Штампа га проглашава 1988. за „YU мушкарца године“. Момир Булатовић се присећао у својој књизи детаља везаног за догађај на Газиместану. Главни Милошевићев телохранитељ, Сента Миленковић затражио је од Момира Булатовића да покуша да убеди Слободана Милошевића да говори иза непробојног стакла. Наиме албански екстремисти су расписали награду за Милошевићеву главу. На убеђивање Момира Булатовића, Слободан Милошевић је одговорио следећим речима: „Ја сам њима опаснији мртав, него као жив. Они неће да убију председника Србије, на овом месту и на овај дан, и то пред милион Срба. Јер, реакција би била страшна. Оставиће они мене, да се годинама мучим. И опет нећу решити питање Косова.“¹⁷⁶ После писменог задатка у једној чачанској основној школи на коме су деца писала о Слободану Милошевићу као политичару који је највише заступао интересе Србије професор је све лоше оценио зато што су писали латиницом што је против онога што Слободан Милошевић ради. Новинар чачанског *Гласа* Милош Јевтовић који се побунио због ове националне подељености ћирилице и латинице кажњен на суду хиљаду динара.¹⁷⁷ Свестан своје моћи Слободан Милошевић је у неколико наврата критиковао поданичко понашање штампе, посебно *Политике*. Тада је рекао „Сматрам да *Политика*, која је несумњиво наш најбољи дневник, не би смела да се придружује неодмереним и сасвим

¹⁷⁴ З. Зејнели, Д. Радевић, Н. Турчић, Х. Д. Антић, *Косовска битка садржи и велики симбол јунаштва*, Политика, 29. јун 1989, стр. 4.

¹⁷⁵ З. Зејнели, Д. Радевић, Н. Турчић, Х. Д. Антић, *Уступке које су многи српски руководиоци правили на рачун свог народа не би могао да прихвати ниједан народ на свету*, Политика, 29. јун 1988, стр. 3.

¹⁷⁶ Слободан Антонић, *Још није готово*, Београд, 2015, стр. 40.

¹⁷⁷ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 125.

неоправданим претеривањима, којима се мени приписују заслуге и вредности које немам. Велика радост због уставних промена не може да буде оправдање за величање било ког појединца. Мени је лично највећа награда што имам прилику и част да заједно са свим грађанима Републике допринесем променама. Зато истицање мојих посебних заслуга не само што није у складу са етиком, већ није у складу ни са истином, јер су те промене резултат покрета свих грађана и њихове борбе за Републику. А величање појединца може само да компромитује политику за коју се боримо.¹⁷⁸ Овакве изјаве уверавале су народ да је изабрао правог човека. Женски магазин *Нада* писао је да се ограђивањем од култа личности Слободан Милошевић налази на правом месту и да је један од ретких који није ништа украо. Штампа и митинзи дигли су Слободана Милошевића до небеса, њему је успело оно што није ником, подржала га је интелигенција. Као у целој Југославији тако и код нас, била је то она национално обојена коју није занимало ништа више од националних успеха, она га увела у историју а поједини интелектуалци нису били препознатљиви због љубави коју су му показивали.

Диктатор или демократа

Слободан Милошевић је 1988. и 1989. године извео праву револуцију што се тиче политичког легитимитета. Није више власт црпљена из Партије, већ директно из народа. То јесте била одређена доза демократије која је продрла у комунистички режим, за разлику од режима у осталим социјалистичким државама. Политичка моћ била је промењена а то се брзо осетило, није више о свему одлучивало неприкосновено Председништво, сада је одлучивао Слободан Милошевић. На први поглед све је и даље деловало исто, стари кадровски систем и оданост идеологији комунизма били су на снази али је сада уместо старе комунистичке олигархије на власти био један човек. Човек кога је подржавала целокупна јавност. Омиљен и слављен у српском народу без озбиљног супарника међу заплашеном и остаралом комунистичком бирократијом, Слободан Милошевић је био први српски комунистички лидер са демократским

¹⁷⁸ Славољуб Ђукић, *Између славе и анатеме: политичка биографија Слободана Милошевића*, Београд, 1994, стр. 126.

утемељењем. То се најбоље видело на изборима за председника Председништа СР Србије који је одржан 11.11.1989. године. Истина, сви кандидати су били из редова комуниста, ту су поред Слободана Милошевића били Михаљ Кертес, Зоран Пјанић и Мирослав Ђорђевић. На тим изборима поред Слободана Милошевића није било озбиљних кандидата али то не мења чињеницу да је он однео убедљиву победу. Док је на Косову, због Албанаца добио 25%, у остатку Србије добио је 4.452.321 гласова, највише што је икада добио неки председнички кандидат у Србији. То је било 80,4% гласалих док је изашло 67,1% уписаних гласача.¹⁷⁹ Ретко је пре, а посебно после тога изашло толико људи на гласање. Поред те велике победе у Србији, Слободан Милошевић је освојио српски народ у Хрватској, Босни и Херцегоцини али и добар део армије. Тада је у Скупштини Србије одржао говор у коме се захвалио на избору. Изразио је наду да ће у наредне четири године наставити рад истим интензитетом као у претходне две године. Најзанимљивији део био је онај везан за пропагандни рат против Србије, Слободан Милошевић је замолио да се са тим престане и да се окрену развоју боље будућности.¹⁸⁰

Са таквим успехом имао је реалну шансу да на XIV ванредном конгресу СКЈ, који се одржавао од 20. до 22.1.1990. године, успостави власт над Југославијом. Имао је већину у свим већима федерације а страх који је владао међу остатком несрушене бирократије уливао му је наду. То се није десило. Словенија је одбијала наставак заједничког живота и, практично, дезинтеграцију Југославије. Желели су Југославију као конфедерацију која их неће спречавати у њиховом окретању ка западу. Слободан Милошевић је одбијао сваки такав предлог својом огромном већином гласова што је изазвало револт код словеначких делегата. После краће консултације делегати СР Словеније, предвођени Миланом Кучаном напустили су Сава центар, испраћени су громогласним аплаузом који им је сигурно звучао као хум оклопних возила у даљини. Са одласком Словенија, после ког је Слободан Милошевић рекао да она Југославији није потребна, нестао је и СКЈ. За њима салу су напустили делегати Хрватске, Босне и Херцеговине и Македоније који нису желели да остану у крњој Југославији. Слободану Милошевићу је приписана сва кривица за распад СКЈ. Оправдано или не, он се трудио да очува заједничку државу на принципима централизма који би осигурали сигуран опстанак социјалистичке Југославије у времену када се комунизам рушио. Било како

¹⁷⁹ Екипа Политикиних извештача, *Слободан Милошевић изабран за председник Председништва СР Србије*, Политика, 13. новембар 1989, стр. 1.

¹⁸⁰ Слободан Милошевић, *Прилог историји двадесетог века*, Београд, 2008, стр. 27-29.

било, са распадом Савеза комуниста Југославије те државе није ни било. Постојала је она још годину дана али само као име.

Са губитком политичког монопола формиране су нове, претежно националне странке у Југославији које су на првим вишестраначким изборима, током 1990. године однеле победу. У Словенији на власт је „дошао“ Милан Кучан али сада као независан кандидат. Хрватску је захватио талас радикалног национализма и величања усташтва који је код Срба вратио онај страх из Другог светског рата. На власт је дошао Фрањо Туђман, бивши официр ЈНА и председник Хрватске демократске заједнице. Босна и Херцеговина, као република врло мешовитог националног састава била је специфична. Међу добрим делом муслиманског становништва завладао је исламски фундаментализам који је предводио некадашњи дисидент Алија Изетбеговић. Исламска декларација коју је написао сада је постала његова политичка платформа у Странци демократске акције. Приликом избора у БиХ десила се једна збуњујућа ситуација. Наиме, као кандидат за председника највише гласова добио је Фикрет Абдић, чувени директор „Агрокомерца“ из Велике Кладуше. Он је, према једним изворима предао власт Алији Изетбеговићу, а према другима победио га је Алија Изетбеговић у Председништву републике гласовима Срба и Хрвата.

Слободан Милошевић дуго је посматрао дешавања у Југославији. Вероватно није желео или није видео да ће то кашњење од само неколико месеци Србију означити као последњи бедем комунизма у Европи за целу деценију. Видевши да више нема куда, морао је да разбије монолитност система и 17.7.1990. године формира Социјалистичку партију Србије. Она је створена из Савеза комуниста Србије и Социјалистичког савеза радног народа Србије. Странка је на првим вишестраначким изборима у Србији, децембра 1990. однела убедљиву победу над осталим странкама. Тако је започела деценијска владавина старог система под новим именом.

Слободан Милошевић до 1989. није био превише критикован због диктатуре, сматран је за демократу од доброг дела јавности. Драгослав Марковић, Шпира Галовић, Драгиша Павловић а касније и Иван Стамболић су били његови једини критичари у том периоду, али нису остварили успех. Њихове критике одбијале су се од сопствених грешака тако да су падале поново на њих. Његова борба за промену Устава доживљена је од стране аутономаша, сецесиониста и осталих критичара као догматичност Србије. И пре осамдесетих српско руководство је цинично називано

уставореформаторима док су покрајине названи уставобранитељима.¹⁸¹ Осма седница, догађај који је променио судбину Србије је од једних хваљен као врхунац демократије док је од других сматран њеном сахраном. Борисав Јовић сматрао је Осму седницу демократском због слободе говора, њене отворености и слободног изражавања.¹⁸² Критике на Осму седницу нису претерано долазиле у години када се десила као ни неколико година после ње. Критике су почеле са разочарањем каснијих година.

Слободан Милошевић ја на власт дошао спајањем институционалног начина борбе али и ванституционалног. Преко институција се борио за Устав а ван њих је донео Устав. Та спајања институционалног и ванституционалног била је добра подлога да се преузме власт, на таквом тлу било је лако створити анархију која је довела до махинација, криминала и корупције. За Слободана Милошевића се сматрало да већину противника остави на миру после њиховог пораза, тако су му појединци приписали недостатак злобе. Према сарадницима је оптуживан за претерану попустљивост која им је омогућила језиве проневере и махинације којима су се обогатили. Најблажи је био према сарадницима Мирјане Марковић.

Опет се све враћа на његову супругу, нигде се не може говорити о њему а да се она не појави. И присталице и противници Слободана Милошевића љуто су му замерали однос према њој. Тај страшни аутократа био је други човек пред Мирјаном, благ, нежан, попустљив. О њој су испричане разне приче. Према писању Славољуба Ђукића, јесени 1968. године Мирјана је дошла у Задар да би посетила младог супруга Слободана који је служио војску у том граду. Док су Мирјана и њена рођака шетале задарским тргом у излогу су виделе, на почасном месту, урамљену Титову слику. Мирјана је посматрала слику а онда рекла „Овако ће једнога дана стајати и Слобина слика!“¹⁸³ Њена рођака је питала да ли то мисли да ће Слободан бити председник Србије, Мирјана је само наставила да понавља те речи. Такве приче су у народу скоро у потпуности прихваћене, отуда негативна слика већине Србије о породици Слободана Милошевића.

Његова судбина настављена је још опаснијим путем. Распад Југославије био је неминован а догодио се 25.6.1991. године отцепљењем Словеније а уследио је и краћи рат. Као домине пратиле су је Хрватска 25.6.1991, Македонија 8.9.1991. и последња

¹⁸¹ Момчило Павловић, Дејан Јовић, Владимир Петровић, нав.д, стр. 39.

¹⁸² Борислав Јовић, *Од Газиместана до Хага: време Слободана Милошевића*, Београд, 2009, стр. 22

¹⁸³ Славољуб Ђукић, *Он, она и ми*, Београд, 1997, стр. 12.

Босна и Херцеговина 1.3.1992. године. Успркос распаду Југославија је наставила да постоји, али у драстично смањеним границама. Грађански ратови који су уследили у Хрватској и БиХ били су најкрвавији од Другог светског рата. Све стране су починиле стравичне злочине, а да ствар буде гора рат је завршен интервенцијом страних сила. То је оставило мржњу и подељеност на овим просторима, посебно у БиХ. До 1995. Слободан Милошевић је био највећи непријатељ запада да би тада постао гарант мира и стабилности. Неће се српски председник дуго налазити у милости запада, поново ће добити епитет „балкански касапин“ због одбране своје земље. Преживео је Слободан Милошевић све стране притиске и уцене из простог разлога, српски народ ће радије трпети најстрашнију беду него поклекнути под притиском. Није Слободан Милошевић преживео незадовољство свог народа, у демонстрацијама од 5. октобра 2000. године, случајно или намерно баш на датум рушења аутономаша. Признао је пораз на изборима и честитао противкандидату Војиславу Коштуници.

Нова власт је скоро годину дана оставила Слободана Милошевића на миру и релативном благостању када га је ухапсила а потом на Видовдан изручила Хашком трибуналу. Није битно какво мишљење појединци имају према Слободану Милошевићу да би се тврдило да је то страшно понижење за Србију. Било да је он сјајна звезда демократије или страшни злочинац није заслужио да као српски држављанин заврши на страном суду који је био а и остао најпрљавије политизован. Ако је био крив, а оптужен је за корупцију, онда је требало да му се суди у српским судовима а казну да издржава у српским затворима. На тај начин руководство Србије бацило је љагу на своје име. Под неразјашњеним околностима Слободан Милошевић је пронађен мртав у хелији 11. марта 2006. године. Породица и трибунал су се међусобно оптуживали за тровање лековима као узрок смрти. Његово здравље се нагло погоршавало у последњим годинама живота када је због срчаних проблема добио терапију. Он сам је оптуживао трибунал за тровање и тражио да буде послат на лечење у Русију које му је одбијено. Касније ће се поставити питање зашто је Слободан Милошевић добио лекове који су повећавали крвни протисак иако је боловао од истог. На крају, Слободан Милошевић није дочекао пресуду па самим тим није био оптужен за ствари које су му приписивали чиме се показала његова невиност.

За пет година суђења покушали су на сваки начин да му припишу најгнусније ствари, преко лажних сведока, намерног измењивања доказног материјала и подметања. Колико је била слаба оптужба сведочи да је Слободан Милошевић био

оптужен за здружени злочиначки подухват трећег степена, односно није спречио злочин у могућем настајању. Тај апсурд биће вечита мрља међународног суда.

Закључак

Тако је Слободан Милошевић, мирни младић из Пожаревца постао једини лидер комуниста Србије, али и државе. Као председник ГК Београда био је само један апаратчик у комунистичком уређењу који је спроводио политику умирућег комунизма. Временом то се мења а Слободан Милошевић почиње свој успон. Тај успон колико год био невероватно брз, до 1987. године био је неочекиван. До те година његов успон иде полако, темељито, стопу по стопу али од Косова Поља тог априла 1987. године он постаје стрмоглаво брз. За годину дана, малтене једним говором постао је вођа Срба. Тај термин, вођа, толико је пута употребљен да је постао претеран али он је једини адекватан да би се описао положај Слободана Милошевића. После Осме седнице и коначне чистке „непослушних“ освојио је Слободан Милошевић власт у Србији, али оној ужој без покрајина. Биће потребна мобилизација целокупног народа да би се остварила тотална власт у земљи а она је доловала немогуће. Истина то је био случај све до појаве човека који је ојађеним Србима рекао оно што желе да чују. Било је то довољно да се милиони људи ставе на располагање идеји јединствене Србије. Маршевима хиљада ногу сломњене су препреке српског јединства а ти маршеви су се као река слили на Газиместан, Видовдана 1989. године. Никада се више Срба није окупило на једном месту, али ни других народа у Југославији. То је била апсолутна победа не само Слободана Милошевића већ и српског народа. Видевши како се куле руше под њиховим ногама били су уверени да је понижењу доћи крај и да ће коначно моћи да живе у једној држави а не у имагинарој федерацији. Југославија јесте била једна држава али њена подела на републике била је фектор разједињености српског народа. Он није осећао да живи у једној земљи. Сада је тај вишевековни сан био на дохват руке, осећали су га појединци. На жалост он је заустављен. Нису га зауставиле ни Словенија ни Хрватска ни Босна и Херцеговина већ свет.

Овај рад покушао је да донесе бољи приказ догађаја везаних за Слободана Милошевића али и промене у Србији. Контоверзност око његовог лика је остала и остаће још дуго времена. Нисам желео да нападам нити браним лик и дело Слободана Милошевића иако сам у неколико наврата то учинио. Као владар Србије и вође свих Срба оставио је дубок траг на наше друштво а под таквим утиском смо сви.

Извори али и литература коју сам користио приликом писања није била никако неутрална према Слободану Милошевићу. Док су га медији уздизали до небеских висина а сваку реч преносили дословце, аутори које сам користио били су више критични. Најобјективнији некако делују Славољуб Ђукић и Коста Николић. Славољуб Ђукић као новинар *НИН*-а био је сведок догађаја али повређен због положаја свог листа као и притиска често је писао са ставом острашћеног новинара. Догађаје до 1989. године преноси често веродостојно, уз понеки цинични коментар. Коста Николић који је прикупио изворе за догађаје на Косову није давао никакве критике нити похвале већ је преносио саме догађаје. Што се остале литературе тиче била је више него пристрасна. Борисав Јовић као бивши сарадник а касније као изопштеник трудио се да Слободана Милошевића прикаже у позитивном светлу али се често јавља огорченост. Најгори у нескривеном блаћењу били су новинари Жужана Серенчеш и Веселко Копривица који су ишли чак до оптужби за стравичне злочине.

На мене је најснажнији утисак оставила јавност, а не литература. Осим средстава информисања имао сам, донекле и лично искуство, одрастао сам у снажном сећању на тог човека. Док је раних двехиљадитих сам помен Слободана Милошевић изазивао гнушање и презир великог дела народа у новије време оно је све ређе. Наравно постоји али се о Слободану Милошевићу све лепше говори. Као ни у времену безобзирног блаћења тог човека ни апсолутна супротност не води ничему добром. Јединствено мишљење о њему је немогуће, то се наравно не може ни очекивати, али се треба створити заједничко гледиште о стварима који је учинио. Колико се неке ствари требају хвалити толико се неке друге требају оштро критиковати. Поновићу речи Николе Шаиновића, бившег премијера Србије који је био на оптуженичкој клупи са Слободаном Милошевићем по истој оптужби. Гостујући у емисији Упитник на РТС-у рекао је да колико год да се Слободан Милошевић критикује од његове политике се у суштини није одустало. То су принципи интегритета и државног суверенитета од којих Слободан Милошевић није одустао и због којих је завршио у Хагу. Принципи интегритета и суверенитета присутни су од пада Слободана Милошевића до данашњих

дана. Ту је Слободан Милошевић, који је неспорно имао популистички приступ, показао право лице српског народа. Као најбољи доказ за то можемо узети дешавања током злочиначког бомбардовања 1999. године. Тада је и народ и опозиција али и власт стајала иза своје земље, њој на располагање, а не иза једног човека. Да су само присталице Слободана Милошевића остале одане током тих месеци Србија би данас била много другачија а слика прилично јаснија. Овако се показало да је народ спреман да брани отаџбину без обзира ко је на њеном челу ако ја истина на њиховој страни.

Многи су се трудили да копирају Слободана Милошевића, за време власти али и после тога. Пре три године десио се „нови Газиместан“ али овога пута наравно не у оноликом броју али ни интересовању. На том скупу о Слободану Милошевићу се говорило похвално, а то је као дух из боце поново пустило сећање старих времена. До 2018. године интензивирала се идеја о споменику Слободану Милошевићу која је додатно узбуркала јавност. Да ли је такав покушај „рехабилитације“ Слободана Милошевића добра показаће се у наредном периоду. Свакако да је његово помињање прерано за незарасле ране, ако не би изазвало негативну реакцију у Србији изазвало би у региону чиме би се обновио проблем. У подручју у коме се налазимо историја ће увек бити предмет сукоба, нешто око чега нећемо моћи да се договоримо и нешто што ће бити камен спотицања нормалном животу. То је заиста страшно. Али потребно је да се детаљније испита улога Слободана Милошевића у рушењу Југославије и да се исправе неистине, као и да се покажу неке нове ствари. Глорификација као и напади на Слободана Милошевића треба да остану у прошлости али његов значај треба да се утврди у будућности.

Извори и литература

Извори:

Објављени извори:

- Јовић Борисав „Датум за историју: 28.март 1989.“, Београд, 1989.
- Милошевић Слободан „Године расплета“, Београд, 1989.
- Милошевић Слободан „Прилог историји двадесетог века“, Београд, 2008.

Штампа и периодика:

- Борба
- Вечерње новости
- Дуга
- НИН
- Политика
- Политика експрес

Литература:

- Антонић Слободан „Још није готово“, Београд, 2015.
- Ђукић Славољуб „Како се догодио вођа“, Београд, 1992.
- Ђукић Славољуб „Између славе и анатеме:политичка биографија Слободана Милошевића“, Београд, 1994.
- Ђукић Славољуб „Он, она и ми“, Београд, 1997.
- Јовић Борисав „Од Газиместана до Хага-време Слободана Милошевића“, Београд, 2009.
- Лукић Бојан, Павић Зоран и Лекић Славиша „Антибирокуратска револуција (1987-1989)“, Београд, 2009.
- Николић Коста „Нико не сме да вас бије; Слободан Милошевић у Косову пољу 24-25.април 1987.“, Београд, 2006.
- Павловић Момчило, Јовић Дејан, Петровић Владимир „Слободан Милошевић: пут ка власти“, Београд, 2008.

- Петрановић Бранко „Историја Југославије 1918-1988/трећа књига Социјалистичка Југославије 1945-1988“, Београд, 1988.
- Стамболић Иван „Пут у беспуће“, Београд, 1995.
- Чавошки Коста „Слободан против слободе“, Београд, 1991.
- Чалић Мари-Жанин „Историја Југославије у 20.веку“, Београд, 2013.
- Шолевић Мирослав „Били смо Милошевићева песница“, Ниш, 1991.